IZ PRIŠTINE, S LJUBAVLJU

Nova albanska književnost Kosova

ALGORITAM MEDIA

traduki

The publication of this work was promoted by TRADUKI, a literary network, which the Federal Ministry for European and International Affairs of the Republic of Austria, the Federal Foreign Office of the Federal Republic of Germany, the Swiss arts council Pro Helvetia, KulturKontakt Austria, the Goethe-Institute, the Slovenian Book Agency and S. Fischer Foundation are members of.

IZ PRIŠTINE, S LJUBAVLJU

Nova albanska književnost Kosova

Priredila redakcija časopisa za kulturu MM

Priređivač
Jeton Neziraj

Redakcija
Škeljzen Malići, Anton Berišaj
Fadilj Bajraj

Prevod
Škeljzen Malići
Nailje Maljaj Imami
Fadilj Bajraj

Beograd, 2011

SADRŽAJ

Saša Ilić & Jeton Neziraj

PREPISKA IZDAJNIKA

Dragi Jetone,

Leto ulazi u svoju najkritičniju fazu, političari su na svojim odmorima, novinari ne znaju više o čemu bi pisali pa izvlače stare kofere i objavljuju zastarele dokumente. U tim dokumentima, osim prašine koju bacaju ljudima u oči nema više ničega. Možda je ovo idealno vreme za posao koji smo otpočeli u martu ove godine, kada smo se sreli na Međunarodnom sajmu knjiga u Lajpcigu. A gde bismo se inače sreli, jer danas komunikacija s Kosovom funkcioniše uglavnom u jednom smeru, možeš prelaziti granični prelaz kod Merdara ukoliko imaš srpske papire, u suprotnom moraš ići nekim zaobilaznim putem. Zanimljivo je da sam ove godine prvi put prešao tu granicu kada sam putovao u Prištinu na promociju *Sarajevskih sveski*. Znaš i sam kako je: pronađeš telefon kombi-prevoza koji saobraća na relaciji Beograd–Priština, spustiš se do železničke stanice, odakle kombi polazi i kreneš u nepoznato. Sećam se da je tada uveliko trajala afera s isključivanjem provajdera za mobilnu telefoniju pa sam do Merdara žurio da pošaljem poruke poznanicima pre nego što izgubim signal. Mogu da kažem da je to putovanje nosilo nešto od uzbuđenja koje ljudi verovatno osete kada izlaze iz zatvora ili iz zemlje pod sankcijama, kakvo sam osetio kada sam prešao granični prelaz Kelebija 1999. godine. Tada sam prvi put nakon ranog detinjstva, kada su me roditelji vodili u Grčku na more, izašao iz zemlje. Pre toga sam imao velikih problema da izvadim pasoš, jer nisam mogao da dokažem šalterskoj službenici u SUP-u da sam zaista odslužio vojsku i da prvi pečat u vojnoj knjižici nisam imao jer je te 1991, kada sam kao regrut stigao u jedinice JRM, počeo rat. A tada, u potpalublju jedne barže, prvi put u životu sam se sreo s Albancima.

Ne znam šta bi mi rekla žena na šalteru da sam joj tada, neposredno posle rata na Kosovu, saopštio to. Svakako bi me poslala u majčinu ili bi pozvala dežurne policajce da me izbace iz reda u kojem sam prethodno proveo nekoliko sati. Setio sam se tada malog zelenookog Beriše Beke, mornara iz 106. mornaričke klase JRM, s kojim sam spavao u potpalublju. Imali smo vreće za spavanje i delili smo skučeni prostor, čekajući da brod stigne u Boku Kotorsku, gde je trebalo da otpočne naša *odiseja*. Na Prevlaci se uveliko pucalo, a topovnjače su svake večeri isplovljavale iz Tivta i odlazile put Dubrovnika i Ploča. Sutradan ujutro bi se vraćale i mi smo kao tek pristigli *gušteri* odlazili na iskrcavanje ogromnih topovskih čaura. Smrdele su na barut i nesreću. Slagali smo ih na velika kolica i odvozili u čađave hale Remontnog zavoda. Bili smo radna snaga rata i gurali smo ta kolica s čaurama prema raskriljenim vratima na novo punjenje. Tada, dok sam s Berišom gurao ta kolica, naučio sam i prvu albansku reč – *zhapin* (gušter). Ne znam da li se uopšte koristi u standardnom albanskom, ali nama je tih dana postala neizostavni deo mornarskog žargona.

Tako sam kao *žapin* stajao i pred šalterom voždovačkog SUP-a, bez mogućnosti da bilo šta objasnim organima vlasti. Mogao sam samo da povijem glavu i potražim neko drugo rešenje. To pronalaženje drugog rešenja oduvek je bilo jedini hobi mladih mornara, *žapina*, koje su svi odreda maltretirali. Tako sam se ukrcao i u kombi za Prištinu gde su već sedeli neki iskusniji putnici na toj relaciji, koji su me pogledali s čuđenjem. Nikad nećeš prestati da budeš *žapin*, rekao mi je davnih dana mali Beriša Beka. I bio je u pravu. Kombi je pravio malu pauzu u nekoj drumskoj krčmi kod Pojata. Tamo smo popili kafu. Dok sam pisao svoje sms-ove, zapazio sam na zidu, u jednom delu kafane, veliku sliku nekog naivnog slikara: kneževa večera u tamnim valerima. Pomislio sam kako je sve na tom putu obeleženo prošlošću i kako se sve opire pronalaženju drugačijeg rešenja. Ipak, kao i svaki *žapin*, nastavio sam svoje putovanje. Kada sam se iskrcao na drumu, nedaleko od prištinske autobuske stanice, jedan od saputnika mi je rekao da hotel "Grand", nekadašnje Arkanovo uporište, više ne radi i da mi ne preporučuje da ulazim u Prištinu. Mahnuo sam rukom i uzeo svoju torbu. Preda mnom je ležala Priština. Dok sam ulazio u taksi, znao sam samo jedno: došao sam po priče koje će mi možda malo bolje objasniti

svet mog nestalog prijatelja iz mornarice, Beriše Beke. Priče koje ću potom prošvercovati nazad za Beograd istim onim kombijem, ukoliko se bude pojavio u zakazano vreme.

Tako sam prvi put došao u Prištinu...

Beograd, petak, 13. avgust 2010.

Prijateljski pozdrav,
Saša

Dragi Saša,

Na ovaj ili onaj način, svi smo mi bili i ostali *gušteri*; *gušteri* juče u ratu i *gušteri* danas u miru. Bio je u pravu tvoj prijatelj iz vojske Beka Beriša! *Gušterski* život nastavlja da nas prati, prijatelju...! Veoma je čudno što si u svom pismu pisao o nekim stvarima o kojima sam i ja hteo da pišem, a koje ne možeš izbeći u komunikaciji ovakvog tipa. Komunikaciji, koja me, veruj mi, već sada ispunjava čudnim osećanjem, onakvim kakvo može imati čovek koji prvi put ulazi u zoološki vrt. Pomešano je zadovoljstvo s bojažljivošću, iznenađenje s optimizmom... Ali, pre svega, zadovoljstvo je tu.

Ovde, gde sedim i pišem, sada je jedan lep restoran mog ujaka. Pre petnaestak godina, bila je to srpska imovina, lokal u kome su Srbi živeli i radili do 1999. godine. Sada u ovom selu više ne žive Srbi; izbegli su ili u Srbiju ili u druge krajeve Kosova, nastanjene Srbima. Albanski stanovnici ovih krajeva, skloni ciničnom humoru, rekli bi da "nije ostalo Srba, ni za lek". Selo gde sam ja odrastao nije mnogo udaljeno od sela gde su živeli Srbi, ali moji kontakti sa Srbima bili su retki, veoma retki. Kao petogodišnjak, zajedno s grupom ostale dece, išao sam na turističko putovanje u Bečiće. U grupi od dvadesetoro dece bilo je i jedno srpsko dete (zvalo se Dejan), koje je, kao Srbin, imalo poseban tretman kod vaspitača, koji su nas pratili. Od Dejana sam tada naučio da na srpskom kažem samo "Jebem ti mater"! Mnogo godina kasnije, tokom devedesetih, Dejan je počeo da radi u opštini, na odeljenju za izdavanje dokumenata (pasoši i lične karte) i znam da je postao omražen među lokalnim Albancima! Dejan je radio na radnom mestu gde si, kao Albanac, najlakše mogao da osetiš diskriminaciju i omalovažavanje. Bilo je to vreme kada su život kosovskog Albanca, mnogi Dejani, tretirali kao život jednog uličnog psa.

U četvrtom i petom razredu osnovne škole (koja se tada zvala "Milan Zečar", a kasnije je postala "Kadri Zeka"), srpskohrvatski jezik nam je predavao učitelj – Srbin Bora. Bora je bio dobar čovek. Miran i pažljiv. Dovoljno mu je bilo da nam kaže: "Čitajte redom ovu lekciju", a zatim bi, obično, zadremao na času. On me je naučio solidnoj osnovi srpskog jezika. Pamtim jedan uznemirujući događaj iz tog doba. Ruka i Safet, dvojica buntovnih đaka iz druge škole, napali su kamenicama svoju učiteljicu – Srpkinju (bila je jedina

Srpkinja u nastavnom kadru te škole). Ne znam koji je mogao da bude motiv za taj napad, ali mogu da pretpostavim da kod dece od 9 ili 10 godina, koliko su oni imali tada, nije moglo biti reči o političkoj pozadini. Kazna za tu dvojicu učenika bila je stravična. Bio sam svedok delića izvršenja te kazne. Dečaci su najpre bili prebačeni u našu školu, jer se do nje moralo pešačiti mnogo duže. U nastojanju da dokažu da su se distancirali od izgreda te dece, albanski učitelji su ih tukli bezdušno. Tukli su ih nemilosrdno u našem prisustvu. Bio sam premali da bih shvatio njihovu krivicu, za koju se govorilo da je "strašna". Učiteljica je bila Srpkinja i to je udesetostručilo krivicu te dvojice učenika! Ovakve kazne, možda još i strašnije, dobijala su i druga deca, koja su ponekad skupila hrabrost da ispišu na svojim klupama parolu "K. R." (Kosovo Republika).

Jednom, u ranom detinjstvu, jedan naš rođak nas je naučio nekoliko parola, koje smo moj brat i ja uzvikivali u dvorištu naše kuće, popevši se na gomilu cepanica. Jedna od tih parola bila je "Kosovo Republika", dok je druga, duža, sadržala stihove kojih ne mogu da se setim tačno, ali koji su išli otprilike ovako: "...Ustav. Republika ... budi ispod stepenica ... kada izađe Srbin, zakolji ga nožem!" Moj stric nas je čuo, pojurio je za nama i posle duže jurnjave izvukao nam je uši. Primorao nas je da mu kažemo od koga smo to čuli. Duže vreme smo potom imali osećaj krivice zbog "izdaje" onog našeg rođaka; bilo nam je žao, jer više nismo mogli da idemo u njegovu kuću, niti da jedemo sjajan hleb koji je mesila njegova majka.

Sećam se, takođe, da nas je deda, pre nego što bismo otišli na spavanje, pitao da li smo uneli sekiru (koja je inače stajala u dvorištu). Sekira je uveče uvek trebalo da bude u kući. Deda je za to imao jedno prosto objašnjenje: "Ako dođu Srbi da nas komadaju na spavanju, bar da nas komadaju svojim sekirama, a ne našim!" Ova dedina trauma sigurno se vezuje za ranije događaje kada su srpske i albanske bande harale po selima na jednoj ili drugoj strani. Kao dete, stalno sam zamišljao te scene, kako naši ljudi sa sekirama i kosirima, jurišaju noću, pre svitanja, na neko srpsko selo i pustoše ga. A zatim, obrnuto, kako Srbi dolaze sa sekirama, kosama i noževima, i pustoše naše selo. Nažalost, ove užasne scene, poput onih iz noćnih mora, video sam "uživo" mnogo godina kasnije, tokom rata na Kosovu.

Setio sam se ovih fragmenata iz detinjstva ne bih li istakao da je na Kosovu vladao duh nepoverenja i međusobnog straha između

Srba i Albanaca. Usađen strah koji se prenosio generacijama! Ovaj strah i ovo nepoverenje negovali su s mnogo pažnje nacionalisti s obe strane. Oni su, prosto, raspirivali jednu vatru sa suvarcima, čiji se plamen zatim lagano širio po Kosovu, a verujem i kod vas, u Srbiji. To su bili i ostali prostori koji su poznavali i dalje poznaju samo *patriote* i *izdajnike.* Ništa više ili manje od toga. Ili si sa njima ili sa nama. Ali u suštini, kao što je rekao tvoj Beka Beriša, bili smo i ostali *gušteri*...

Ima još puno stvari u ovom našem *gušterskom* životu o kojima bih želeo da ti pišem, ali ovoga puta dosta o tome. Jer, u suprotnom, ovo započeto pismo, povodom naše antologije koju pripremamo, moglo bi da užasne čitaoce. E, moj druže, vidiš, u uvodu za književnu antologiju, odabrali smo da pričamo o prošlosti! Eh, dobro, još pismo ili dva, i verujem da ćemo prošlost poslati u materinu, a zatim ćemo, verujem, pisati o današnjim *gušterima* i *gušterizmu*.

U međuvremenu, nestrpljivo očekujem tvoje drugo pismo. A ja ti najavljujem (kao u onim latinoameričkim serijama u kojima se najavljuju događaji u sledećoj epizodi) da bih u narednom pismu želeo da ti pišem o svom slavnom putovanju u Leskovac, kao i o reakcijama ovih mojih "napaćenih patriota (pisaca)" u vezi s našom antologijom, a pisaću ti i o kulturnom životu na Kosovu, ako želiš... Na kraju krajeva, možemo da govorimo i o politici! Pa, neka je đavo nosi, govorimo već jednom i o politici! Tako ti Boga, nemoj da odbiješ. U inat unutrašnjim gušterima, koji će svakako u ovoj našoj komunikaciji i saradnji otkriti, uz pomoć svojih konspirativnih teorija, naše tajne namere, koje će (neka za njih sazna i javnost) svedočiti da sam ja srpski a ti albanski špijun, ili da smo obojica američki ili ruski špijuni.

Šta, ti, Saša, kažeš o ideji razmene teritorija između Kosova i Srbije? Phu, zvuči mnogo grubo. Ako želiš manimo se toga sasvim. Bolje je da razmenjujemo literaturu onda...! Pa, ko zna, ako razmenimo književnost, možda kasnije neće uopšte biti potrebno da razmenjujemo teritorije!

Do tvog drugog pisma,
subota, 14. avgust 2010.

Prijateljski,
Jeton Neziraj

Dragi Jetone,

Oduvek me je zanimalo kako je vreme teklo s druge strane "zida". Tvoje pismo me je vratilo u doba kada je "K. R." (Kosovo Republika!) bila jedna od mantri koja je ispunjavala ionako politikom prezasićeni vazduh mog detinjstva. Rođen sam u jednom mestu u centralnoj Srbiji, odakle je Beograd bio podjednako udaljen kao i Kosovo. I sve je tu stizalo kasno, filmovi, pop kultura, knjige i stripovi. Međutim, šifra "K. R." bila je jedna od onih informacija koja je pronalazila put i do dečjeg sveta. Zvučala je zastrašujuće, dok su je nakon Titove smrti izgovarali stariji ljudi. Unosila je nemir i Kosovo je u mojoj svesti postajalo potencijalno opasna zona iz koje je šifra "K. R." izrastala kao senka nekog "konačnog rešenja" koje će nas jednog dana sasvim natkriliti. Onda su počele da se pojavljuju neke siromašne srpske porodice s Kosova, bedno odevene, s mnogobrojnom decom koja su čučala u traktorskim prikolicama. Kupovali su gole placeve nedaleko od moje kuće, dovlačili su i svoju rodbinu; ubrzo je izniklo čitavo divlje naselje koje smo u žargonu zvali "kineskom četvrti". Iako im je prodavalo placeve, domicilno stanovništvo ih nije volelo. Niti su decu tih Kosovara volela domaća, "normalna" i lepše odevena deca. Često je dolazilo do tuča među nama, a neko od starijih komšija bi onda izašao na ulicu i počeo da viče, psujući im "majku šiptarsku". "Zbog takvih", vikao je komšija, "jednog dana ćemo ostati bez Kosova!"

Budući da sam živeo pored "kineske četvrti", često sam odlazio do prodavnice, prve privatne bakalnice koju je na bivšem imanju moga dede otvorio jedan od 'Kineza', izvesni Ljube. A tamo, pred jeftinim izlogom od stakla i aluminijumskih lajsni, sedela je ta 'kineska dečurlija', uvek pocepana i bosa. Sećam se da u početku nisam mogao da popamtim ko se kako zove, niti da shvatim ko je s kim u srodstvu. Bilo ih je mnogo, govorili su neki nerazumljivi srpski jezik. Primetio sam jedino da su im se 'kineska' imena, kao i bakalinu Ljubetu, uglavnom završavala na "-e": Binke, Cobe, Ceke, Race, Ace, Cace, Goce, i tome slično. Ja bih dolazio na svom novom biciklu, uvek strepeći šta će se dogoditi s njim dok ne izađem iz prodavnice. A događalo se uvek isto. Neko bi od tih klinaca odmah zgrabio moj bicikl i odjurio niz ulicu. Potom sam dugo jurio za njim, slušajući graju iza leđa. Ponekad bi me opkolili na ulici i

prisiljavali da im posudim bicikl. Jednom sam, sećam se, povraćao nakon kraćeg gušanja s njima. Nisam znao kako da objasnim sebi taj događaj. Osetio sam da me je nešto u njima duboko uznemiravalo. I da je išlo daleko, čak do fiziološke averzije. A onda smo krenuli u školu gde su i mene, zbog mesta stanovanja u zoni zračenja "kineske četvrti", deca koja su stanovala u blizini škole počela da tretiraju kao 'Kineza'. 'Kineza' koji će se desetak godina kasnije pretvoriti u *žapina*. Osvrnuo sam se oko sebe i video svoje komšije iz četvrti. I tada, u školskom dvorištu, prvi put sam s tim ljudima konačno podelio nešto zajedničko: bio je to osećaj *izopštenosti iz zajednice*. Mnogo godina kasnije, kada sam upoznao Berišu Beku i s njim u potpalublju razgovarao o životu na Kosovu, shvatio sam da su moji nekadašnji Kinezi, zapravo srpski doseljenici s Kosova, u očima domicilnog stanovništva imali nešto od *albanske pretnje* koja se sažimala u šifri "K. R." Oni su ostali izolovani u svom getu sve do današnjih dana. Tek retki slučajevi školskih prijateljstava, narušili bi barijeru podignutu između 'nas' i 'njih'. Bili su u kontaktu s Albancima i taj kontakt kao da im je na neobjašnjiv "magijski" način zauvek preneo *neprijateljsku suštinu*, *obezvredio ih* i *potisnuo* u izolovanu *kinesku četvrt*. Bio je to odgovor lokalne zajednice na Kosovare, a posredno i na albanski zahtev za Kosovom Republikom. Ili je to bio samo alibi da bi se kanalisala netrpeljivost prema došljacima. Naposletku, nije ni bilo važno ko su zapravo ti ljudi. Poruka je bila jasna. A kada bude došlo vreme, razgovaraće se drugačije.

A na to vreme se nije dugo čekalo. Ratovi su počeli s mojim punoletstvom. I sve se pomicalo, od Vukovara i Dubrovnika, preko Bosne, na jug – ka Kosovu. Nakon ratova i pada Miloševića, počeo sam da radim u beogradskoj gimnaziji "Sveti Sava". Bilo je to jedino mesto koje sam mogao dobiti preko biroa za zapošljavanje. Ubrzo sam shvatio i zbog čega. Početkom devedesetih, naime, ta ustanova je postala ekskluzivna škola za decu Miloševićevih funkcionera i kao takva je trajala sve do jeseni 2001. kada sam kao profesor srpskog jezika i književnosti ušao u njenu zbornicu. Škola je bila prilično ruinirana, s ogromnim odeljenjima od preko pedeset đaka. Jednog septembarskog dana, u odeljenju drugog razreda gimnazije, predavao sam pesmu Šandora Petefija *Sloboda sveta*. Njegov revolucionarni romantizam i imperativ lirskog subjekta da naposletku bude sahranjen s onima koji su se borili za slobodu, neočekivano, uticali su da

me na tabli sledećeg dana sačeka natpis: “Šiptari su u romantizmu, mi ih ubijamo i bacamo u kolektivne grobnice!” Pitao sam ko je to napisao, ali niko nije hteo da se javi. Onda sam shvatio da bi trebalo da održim drugačiji čas i da s tom decom porazgovaram o Drugima u našoj blizini, o mogućnostima komunikacije s drugim nacijama i religijama. U jednom trenutku, rekao sam im, zamislite samo da na kraju mog prezimena stoji još jedno “i”, kako biste me gledali onda? Vrteli su glavom, objašnjavajući mi da je to nemoguće, ali ja sam insistirao na tome da im srpski jezik može predavati i Albanac. Zašto da ne. Čas o toleranciji je prošao, a mene je nekoliko dana kasnije, na ulazu u zbornicu dočekao ošišani momak razvijenih ramena. Isprečio se na putu, unevši mi se u lice. Nikada ranije nisam osetio toliko mržnje u nekome kao u tom mladom čoveku. Rekao mi je da su mu drugovi rekli da sam ja “Šiptar” i da kao takav ne mogu da predajem u “srpskoj gimnaziji”. I dodao je na kraju da će me ubiti. Nisam znao šta da uradim u prvom trenutku, nespretno sam ga pitao ko je on. Odmah mi se predstavio punim imenom i prezimenom, kao učenik druge godine te gimnazije. Rekao sam mu da me ne zanima i da ide kod direktorke. On je još neko vreme insistirao da mu pokažem dokumenta. Stajali smo, činilo mi se, čitavu večnost, dok su oko nas promicali profesori, dok su nas gledali ostali đaci u hodniku, koji su očigledno participirali u pripremi ovog presretanja profesora. Naposletku se sklonio, a ja sam ušao u zbornicu. Srušio sam se na stolicu i ispričao kolegama šta mi se desilo, na šta su se oni nasmejali, rekavši mi da ću tek videti šta me čeka. Pitao sam se šta je sledeći korak. Zato sam prijavio slučaj kod direktorke i zahtevao aktiviranje psihologa u radu s tim učenikom. Sve je, međutim, išlo traljavo. Momku je smanjena ocena iz vladanja, ali niko nije shvatio suštinu problema. Ubrzo sam dobio nadimak “Šiptar” i svakog dana, posle škole, iza mračnih školskih uglova, čekale su me grupe učenika, uglavnom momaka, koji bi me ispraćali povicima: “Šiptareee! Zaklaćemooo teee!”

Ponovo sam bio na početku svog gušterskog života. Hodao sam kroz pomrčinu, očekujući da svakog trenutka neko iskoči iz mraka i udari me. Tako su tekli moji “šiptarski dani” u centru Beograda, nedaleko od britanske ambasade, te jeseni. Podršku profesorskog kolektiva nisam dobio, a onda su se pojavili i roditelji, koji su me optuživali da krivicu prenosim na njihovu decu, koja su zapravo instruisala svog školskog druga. Krajem decembra, pošto

sam zaključio ocene, napustio sam profesorski posao u Miloševićevoj gimnaziji “Sveti Sava”. Zapitao sam se kako je zapravo pravim Albancima, Bošnjacima, Hrvatima u ovome gradu, ako je meni zbog jednog fiktivnog “i” na kraju prezimena bilo tako. Odgovora nije bilo. Pokušao sam da o tome nešto kažem za novine, ali se medijima ta tema činila nebitnom.

Stoga mislim, druže, da će naše razmenjene priče doprineti upravo tome da se ovakve stvari, jednog dana izbegnu. Koliko je to moguće. Znam da je teško i da će biti potrebno mnogo vremena. Samo treba istrajati. I da, zanima me veoma kako je prošao tvoj put za Leskovac. Kakve su reakcije okoline na vest o pripremi našeg zajedničkog projekta u kome ćemo umesto teritorija razmenjivati upravo literaturu, jedino pravo svedočanstvo o životu, razbijenom po getima i kineskim četvrtima širom Balkana.

Takođe, napiši mi koje autore planiraš da ubaciš u knjigu i koje su njihove teme. Možeš i o političarima danas. Ja imam dosta takvih priča. To ne jenjava kao što ni vodostaj netrpeljivosti ne opada, uprkos svemu.

Beograd, 18.11.2010.

Prijateljski te pozdravlja,
Kinez, Šiptar i, naravno, *zhapin*
S. Iliq

Dragi Saša,

Ova naša pisma, kao i mnoga druga slična, učiniće možda da ljudi nakratko zaplaču, ali posle njihovog čitanja, pošto pripale cigaretu, ponovo će se vratiti starim navikama u ovim krajevima: mržnji i zavisti... Ipak, prijatelju, bar nakratko nastupiće "zatišje oružja" i možda zbog toga baš i vrede. Negde sam pročitao da su nekada u nekom mestu, robovlasnici u pozorištu iskreno zaplakali kada bi gledali neku bolnu priču o patnjama robova. Ali čim bi izašli iz pozorišta i vratili se kući, ponovo bi svoje robove premlaćivali.

Iskreno ti zahvaljujem što si poverio meni (i čitaocima) priče iz svog detinjstva. To što si ti napisao kazuje mnogo više nego desetak istorijskih knjiga.

Ja sam ti u poslednjem pismu obećao da ću ti pričati o svojim putovanjima u Leskovac. Godine 2006. dobio sam poziv s jednog Univerziteta u Kanadi da tamo predstavim pozorište Kosova. Hteo sam da idem, ali desilo se da Kanada ne priznaje putne isprave Kosova (onda izdate kod UNMIK-a). Đavo neka ga nosi, stvarno sam želeo da putujem u Kanadu. I tada sam saznao da su mnogi kosovski Albanci, iz raznoraznih razloga, uzimali jugoslovenske pasoše. Počeo sam da razmišljam o toj mogućnosti. Neki moji drugovi su mi savetovali da to "uradim", a neki pak da "ne uradim"! Glava me je zabolela od razmišljanja.

"Uzmi ga, nije smak sveta ako ga uzmeš."

"Ideš da uzmeš pasoš od onih koju su nas ubijali."

"Uzmi ga, neće više biti sranja."

"Vredi ga uzeti za jedno putovanje u Kanadu."

"Ideš da klečiš pred onim usranim kriminalcima, sramota."

"Uzmi ga, uzmi ga, šta te briga... Vrlo važno."

"Kakve veze ima to s patriotizmom?"

"Uvek tako, mi Albanci, pobedimo u ratu, a gubimo u miru."

"Idi, uzmi, jer sa ovim našim pasošima UNMIK-a samo dupe možeš da obrišeš."

"Postidećeš se zbog toga."

Naravno, navodim samo pretpostavke koje su bile sasvim moguće u tom periodu dok sam se kolebao da li da zatražim jugoslovenski pasoš. Na kraju sam ubedio samog sebe. Lako se našao jedan "posrednik" koji bi mi za 300 evra doneo pasoš na ruke.

Sreo sam se s tim tipom koji me je ubedio da mu dam 150 evra kao avans. Toliko sam bio glup da sam mu poverovao. Cela ta ideja o jugoslovenskom pasošu sadržala je u sebi konspiraciju, nepoznanicu, strah i svašta još, tako da i to plaćanje od 150 evra za pasoš koji je trebalo da stigne za nedelju dana na isti sto u istoj kafani, nije bilo "nelogično". Ali "posrednik" mi nije doneo pasoš za nedelju dana, ni za dve nedelje, ni za dva meseca, niti kasnije... Nastavio je da me zavarava banalnim lažima dugo vremena, dok na kraju nisam digao ruke od toga. Propalo je toliko očekivano putovanje u Kanadu.

Ali, godinu dana kasnije, 2007. godine, stigao mi je novi poziv s Kanadskog univerziteta. Ovog puta sam se opametio. Trebalo je da odem u Leskovac, tamo gde su mi rekli da su posle rata izmeštena dokumenta iz Kačaničkog regiona. Odlučio sam da krenem, ali sa mnogo bojazni. Pošao sam rano ujutro iz Gnjilana s jednim taksistom koji je tražio 50 evra. Taksista, naviknut na ovakva putovanja, objasnio mi je skoro čitavu proceduru kroz koju je trebalo da prođem da bih dobio pasoš. Leskovac mi je izgledao kao grad uzaludnosti. Međutim, iznenadio sam se prirodnim lepotama koje sam video usput. Znam da mi je pre podne prošlo u traganju za kancelarijom, u nastojanju da zapamtim mesto gde je trebalo da uđem i kako odatle da izađem. Glavni centar za ceo ovaj "biznis" bio je tamošnji MUP. Podjednako važna, bila je i "Mesna kancelarija Uroševac", smeštena privremeno u Leskovcu, gde je prvo trebalo da sa vadi Izvod iz matične knjige rođenih i državljanstvo. Do te kancelarije se stizalo preko gradskog mosta. Kancelarija se nalazila u jednoj privatnoj kući i ne sećam se da li je bilo nekog natpisa. Priča za sebe je ambijent i sivilo koje je vladalo unutra: jedan ili dvojica muškaraca, uglavnom žene koje su se pravile kao da rade nešto, ili su možda stvarno radile! Čudne žene, (sada ne mogu da se setim neke bolje reči), službenice koje su radile pre rata u mesnim kancelarijama u Kačaniku, Štrpcu ili Uroševcu. Rečeno mi je da sve mogu lako da podmitim. Toliko da se stekao utisak kako je već pri rukovanju svako od njih očekivao da mu se nešto tutne u ruku.

Ispostavilo se da su moja dokumenta uništena / izgorela u ratu na "Kosmetu" i sada je trebalo tražiti da se ponovo izrade. Pomenuta je neka reč koju, đavo da je nosi, nisam razumeo, ali znam da je počinjala sa "re-"; "rekonstrukcija" (ili realizacija, reformacija, rekapitulacija, reformiranje, regeneriranje, restruktuiranje, re...).

To je podrazumevalo da ja treba da podnesem zahtev za to "re"... I da se vratim za nedelju dana. Pitao sam da li je moguće da se to "re" uradi tokom dana, da ne bih morao ponovo da dolazim u Leksovac, ali mi je jedna od onih žena kratko odbrusila: "Nemoguće!" Nisam bio siguran da li bi novac završio posao! Đavo ga odneo, da ne userem stvar još više ako joj ponudim mito? Da se ne uvredi? Odlučio sam da postanem "lojalan građanin". Vratio sam se posle nedelju dana u istu tu kancelariju. Žena, koja je ličila na službenicu višeg ranga, pozvala me je u kancelariju i počela da me pita o nekim Albancima koje je poznavala dok je radila u Uroševcu. Pitala je o gradu, pitala je o razvoju... Rekla mi je da se posle rata nikada nije vratila tamo, ali da se nada da će se vratiti jednog dana. Njena ljudskost me je rastužila. Naravno, nije im bilo lako da rade u tim rupama, pretendujući da rade tako važan posao. U znak zahvalnosti sam joj stavio 10 ili 20 evra, "za kafu"; nije se nimalo bunila!

Napokon mi je bilo omogućeno da se prijavim u leskovačkom MUP-u i rečeno mi je da se vratim za otprilike nedelju dana po pasoš. Dan kada mi je zakazano da ponovo dođem bio je dan posle parlamentarnih izbora na Kosovu, na kojima je pobedila Demokratska partija Kosova Hašima Tačija. Vražji posao, ponovo dilema da idem ili ne... Ako odložim, bojao sam se da ću izgubiti red i ko zna šta još... Odlučio sam da idem. Taksista je tog dana bilo manje. Kod leskovačkog MUP-a, nisam sreo takoreći nijednog Albanca. Tokom ranijih poseta, redovno bih čuo da se tu i tamo govori albanski, tihim glasom. A i kada nisu govorili, po njihovim mrzovoljnim licima, kao da su "ulovljeni krivci", mogao bi čovek da pretpostavi da su Albanci. Što sam više Albanaca viđao, nekako mi je bivalo lakše; onda sam rekao sebi, nek ide do đavola, nisam ja jedini koji radi to sranje! To je kao posao s onim vojnicima koji se postrojavaju u vod za streljanje čak i samo jednog čoveka. Žrtvu je mogao lako da ubije samo jedan vojnik, ali ta metoda, kako se čini, bila je smišljena da bi se izbegle neprilike koje su kasnije mogle da imaju ubice. Budući da je bilo desetak vojnika u istom vodu, svako od njih je kasnije mogao da se pravda, rekavši: "Eto, sigurno je metak nekog drugog pogodio žrtvu, a ne moj!"

Kada je stigao red na mene, rekli su mi: "Da, tvoj pasoš je gotov, ali ti, prethodno treba da se javiš u 'SUP Uroševca'!" Znači tako

stvari stoje? Znači postoji i uroševački SUP, sada *privremeno izmešten* (kako se govorilo za bilo šta sa Kosova) u Leskovac. Albanski taksista me je pratio do tamo. Bio je to pravi izazov! Tešio bih sebe: šta može da mi se desi usred bela dana, u jednoj normalnoj državi (ipak nisam bio baš sasvim siguran da je Srbija jedna normalna država, ali tako sam se bodrio)? Ništa ti se ne može dogoditi, ama baš ništa, mislio sam! O ne, momče, palo mi je na pamet, sad će izaći tvoje ime na nekom od onih njihovih spiskova i uživaćeš dan-dva u zatvoru. Taksisti Albancu sam dao sve brojeve telefona mojih poznanika koje sam imao u Beogradu, uglavnom ljudi iz pozorišta. On je, čini mi se, shvatio složenost moje situacije, uozbiljio se i odlučnim glasom rekao: "Brate, ne vraćam se živ bez tebe na Kosovo. Ovde ću da te čekam dok se ne vratiš." Kao u albanskim filmovima! U ovoj tragikomičnoj situaciji falio mi je samo Skenderbeg! Uroševački MUP u Leskovcu bio je u jednospratnoj zgradi (ako je pamtim dobro). Svi policajci bili su u civilnim odelima, što me je uplašilo. Neka ga đavo nosi, kako je moguće da u jednoj normalnoj državi(!) postoji ovakva ilegalna struktura! Primio me je jedan od inspektora, ne sećam se kako se zvao. Razgovor je trajao oko dvadesetak minuta. Pokušaću da ga rekonstruišem, po sećanju, nakon toliko godina.

Seo sam na stolicu nasred sobe. Inspektor, na drugom kraju sobe, sedeo je za jednim velikim stolom. Soba u polumraku.

INSPEKTOR: Vi ste iz Kačanika, je l' te?

JA: Da!

INSPEKTOR: Zašto ste došli baš danas?

JA: Pa, rečeno mi je da dođem danas!

INSPEKTOR: Jesi glasao juče?

JA (*lažem*): Ne. Živim u Prištini i mrzelo me je da idem u Kačanik samo da bih glasao...

Inspektor me gleda s nepoverenjem. Ali zatim nastavlja da pravi beleške.

INSPEKTOR: Pobedila Tačijeva partija, je li?

JA: Jeste, ali neće moći sama da formira vladu!

INSPEKTOR: S kim misliš da može da uđe u koalicju?

JA (*shvatam ozbiljno pitanje*): Zavisi, ali ne verujem da će biti u koaliciji s Demokratskim savezom Kosova!

INSPEKTOR: S Vetonom Suroijem?

JA: Možda, ali Suroi ima mali procenat... Čak, nije sigurno da li će moći da pređe izborni cenzus...

INSPEKTOR: Misliš da će biti bolje na Kosovu? Bolje da je pobedila ova Rugovina partija!

JA: Ko zna šta će biti... Ali tu su predstavnici Međunarodne zajednice, oni koji ipak drže situaciju pod kontrolom!

INSPEKTOR: Pošto si pomenuo ove strance. Je l' ima mudžahedina u Prištini?

JA: Molim?

INSPEKTOR: Oni s bradom, s kratkim pantalonama?

JA: Pa, možda i ima...

INSPEKTOR: Je l' se vide po Prištini?

JA: Ponekad.

INSPEKTOR: U kom delu Prištine su koncentrisani?

JA: Pa, s vremena na vreme čovek može da ih vidi svuda po gradu...

INSPEKTOR: Šta radite?

JA: Radim u jednoj umetničkoj organizaciji. Uglavnom pravimo predstave za decu...

INSPEKTOR: Je l' sarađujete sa srpskim umetnicima?

JA: Da, ponekad ... ne mnogo, kao što možete da pretpostavite.

INSPEKTOR: S kim od kosovskih Srba sarađujete?

Dilemu moram da razrešim odmah. Da pomenem drugove ili ne... Nemoj da izdaš drugove i ideale, Jetone... Ali zatim, neka ga đavo nosi, bavimo se pozorištem, ne nekim kriminalom. Odlučio sam da kažem... U međuvremenu, inspektor me je gledao s radoznalošću.

JA: S pozorištem "Geto" iz Lapljeg Sela!

INSPEKTOR: Tako, je l' te! A s umetnicima iz Srbije? Je l' dolaze oni u Prištinu?

JA: Da, dolaze ponekad...

INSPEKTOR: Ko?

JA: Ovi iz "DAH Teatra" i neki drugi ...

INSPEKTOR: Pre nekoliko dana u blizini Kačanika ubijeno je troje mladih u zasedi ... Je l' znaš ko ih je ubio?

JA: Ne.

INSPEKTOR: Nisi čuo da se priča o nekom ko bi mogao da bude ubica?

JA: Ne… Ja, zaista jesam iz Kačanika, ali živim u Prištini… Ne idem često tamo!

INSPEKTOR: Jesi čuo za selo Stagovo?

JA: Da, znam da to selo pripada Kačaniku!

INSPEKTOR: Čuo si da je pre nekoliko dana KFOR našao tamo mnogo oružja?

JA: Čitao sam u štampi… Ništa više od toga ne znam…

INSPEKTOR: Gde si bio tokom rata?

JA (*ponovo lažem*): Jedno vreme u Prištini, gde sam bio student, a zatim u Makedoniji…

I tako se "prijateljski" razgovor sa srpskim inspektorom policije iz Uroševca ("privremeno izmeštene u Leskovac") nastavlja. On pita, ja odgovaram, čas lažem čas pokušavam da budem iskren s njim… On vodi beleške i pravi se kao da obavlja svoj posao, za koji, sigurno treba da dobije platu od srpske vlade. A ja mislim, hvala Bogu što nemamo više ove dronjave policajce na Kosovu.

Jugoslovenski pasoš koji sam dobio u Leskovcu iskoristio sam zatim za putovanje u Kanadu, ali i za moja kasnija putovanja u Srbiju (ličnoj karti, koju sam nasledio od pre rata, istekao je rok). Ali moram da kažem da sam bio veoma srećan kada sam poslednji put bio u Istanbulu. Pošto nisam bio siguran da li treba da uzmem vizu za ulazak u Tursku, poneo sam oba pasoša, leskovački i Republike Kosova. Prvo sam graničaru pokazao *leskovački pasoš*, ali on mi je prstom dao znak koji je značio da treba da se vratim po vizu. Ali ja sam mu na licu mesta rekao: "Momenat, karešim…" i izvadio pasoš Republike Kosova. On ga je pogledao, prepoznao, udario pečat i vratio mi ga je. Bio je to, ipak, lep osećaj.

* * *

Ali priča o mom pasošu malo se odužila. Da se vratimo sada našoj diskusiji o antologijama koje pripremamo. Prava reagovanja, verujem, tek će uslediti pošto budemo objavili ove dve knjige. U međuvremenu su mi stizala samo neka "upozorenja" kao npr. "Molim te, pazi kako se predstavljamo … oni znaju da manipulišu…" ili "…kako li ćemo biti predstavljeni tamo? Nadam se kao autori iz Republike Kosova … drugačije…!" E da, zamalo jednome

da napišem: “Ti se predstavljaš kao da si rođen u pičkoj materini, s privremenim boravkom na planeti Mars.” Koliko god sam mogao, izbegavao sam ovakve tipove, pisce–patriote, koji se većinom nalaze u školskoj lektiri. Uglavnom, ovom našom antologijom su obuhvaćeni mladi autori, generacija koja je tzv. *službenu poeziju* (za kosovske namučene majke) zgazila, dajući joj urbanu dimenziju, obogaćujući je novim rečima (kao na primer rečju “jebati” zajedno sa srodnim oblicima, koje ranije nije poznavala pesnička leksika), dajući joj nova značenja i osećanja, izbegavajući klišee, zamorne poetske figure i asocijacije...

Baš kao što sam i pretpostavljao, jedva sam skupio autore koji pišu prozu. Nova proza na Kosovu takoreći ne postoji. Nekada je ipak bilo veoma uspešnih autora, ali danas ih je stvarno malo. A ono o čemu se piše ne može biti gore. Razume se, sem nekoliko izuzetaka. Za našu antologiju jedva sam uspeo da nađem nekolicinu njih, verujem kvalitetnih i reprezentativnih. Međutim, što se tiče poezije, stanje je drugačije. Nama naklonjeni kažu da je na Kosovu svaki treći čovek pesnik. Ima ih zaista mnogo. Jedno pre podne, dok sam pio kafu ispred Narodnog pozorišta Kosova, gde radim već treću godinu, približio mi se jedan sredovečni čovek i tresnuo mi je svoje pesničke knjige na sto. Ime tog pesnika, međutim, nikada nisam čuo. Ama baš nikada. “Ja”, reče on, “i Alji Podrimja, najbolji smo albanski pesnici!” “Ako je tako, neka vam je sa srećom”, uzvratih mu, ne želeći da pokvarim raspoloženje ni njemu ni sebi. Njegove pesme sam, ipak, prelistao; nimalo se nisu razlikovale od onih stotina i hiljida pesama koje su autori iz raznih generacija štampali svaki put kada bi njihovo piskaranje bilo dovoljno da ispuni tabak jedne knjižice. Autore koje sam izabrao za antologiju nove književnosti Kosova, iako čine novi talas pisaca (srednje i mlađe generacije), sigurno ne možeš naći u školskim udžbenicima. Neki od ovih pesnika su izdali svoju poeziju samo u časopisima (ono malo koliko ih ima na Kosovu), književnim novinama ili na internetu. Štaviše, pesme jednog od njih najpre sam pročitao na Facebook-u, posle čega sam veoma zadivljen njima, odlučio da ih uvrstim u ovu antologiju.

Ponosan sam što se u ovoj antologiji kosovske književnosti nalazi pisac i publicista Haljilj Matoši. Ruku na srce, Matoši je malo pomerio starosnu granicu koju sam zadao kao jedan od kriterijuma,

ali ipak sam imao nekoliko razloga za ovaj *kompromis*. Matoši je tokom devedesetih izdao nekoliko brojeva kulturnog i filozofskog časopisa *Šeši*, koji je, iako prodavan u malom tiražu, odigrao izuzetnu ulogu u promociji nove generacije stvaralaca svih profila. Matošija su tokom rata na Kosovu kidnapovale srpske snage i držale ga kao taoca više od godinu dana. Njegova poezija je izuzetna i verujem da tamošnja javnost treba da se upozna s njom. Uvršten je takođe i Arben Idrizi, izvrstan pesnik, nesumnjivo najbolji u novoj književnoj generaciji Kosova.

Jedan od glavnih problema za neke pisce koje sam pozvao bila je želja da saznaju ko će sve biti u antologiji. Uvek bi se našao neko kome se nije dopadalo da bude u društvu s nekim drugim. Nije mi bilo teško da za kratko vreme shvatim celu "mapu književnih klanova" Kosova. Književnička posla, rekli bi oni koji nisu književnici!

Budući da se ovo pismo odužilo, prekinuću s nadom da ću nakon tvog sledećeg pisma pisati više o kulturnom pejzažu Kosova: o izdanjima i izdavačkim kućama, o prevodima strane književnosti na albanski i obrnuto, o pozorištu (uh, o ovome svakako) i o opštim izborima koji se približavaju (bar znam da posle ovih izbora neću morati ponovo da idem u Leskovac).

ponedeljak, 29. novembar 2010.

Sve najbolje,
Jeton Neziraj

P. S.

Priču o mom *leskovačkom pasošu* nemoj da pokažeš nikome. Rekao sam to tebi u poverenju, kao "Albancu" što i jesi! Ne želim da me ponovo etiketiraju kao izdajnika! Eh, samo da znaš da se tako ponašaju svaki put kada kažem da "u albanskoj dramaturgiji ima puno smeća"! Izdajnik, antinacionalan … kako smeš da kaljaš drame onih muškaraca i žena koji su pod svetlom sveća, u noćima bez sna, na hladnoći i mrazu, pod okupatorskom paljbom, bez hrane i pića, bez dinara u džepu, povređeni i posramljeni, pisali naše nacionalne drame, zahvaljujući kojima mi danas uživamo u slobodi! Sramota, sramota! Sraaaammmo…!

Dragi Jetone,

Noćas se ponovo pucalo ispod mog prozora. Taman sam pomislio da je to nekako prošlo ali zalihe pirotehnike, kao ni zaostalo oružje iz devedesetih, ne jenjavaju. Bile su neke akcije proteklih godina (mislim da je to jedinstven slučaj u ovom delu sveta) kada su na prvom kanalu Javnog servisa Srbije emitovani pozivi stanovništvu da se razoruža, tj. da preda sve one cevi koje su pretekle iz doba ratova, ubijanja, krijumčarenja i mržnje. Odziv je, čini mi se, bio slab. U nekoliko navrata sam video neke kadrove u udarnim informativnim emisijama kako tadašnji ministar unutrašnjih poslova obilazi neke gomile dugačkih i kratkih cevi. Imao je zadovoljno lice. Taj smešak, bio je punktum slike. Pomislio je valjda da razoružavanje teče kako treba. Međutim, dočeci Nove godine uvek umeju da iznenade, kao noćašnji na primer. Krene to od ranih večernjih sati, najpre sporadično, poneka petarda, da bi se s približavanjem ponoći učestalo, prelazeći s pojedinačne na rafalnu paljbu. Radost nema granica. *Naš čovek* mora, nakon zabavnog programa na Pinku, nakon čitanja optimistične štampe i dobrog novogodišnjeg zalogaja da dâ oduška i atavističkim slojevima duše, koji vape za pucnjavom u takvim noćima. Onda on ode do ormara u spavaćoj sobi, izbaci garderobu na pod, zatim posteljinu, potom odvali dasku i iz duplog dna izvuče neki komad oružja, skraćeni karabin ili *tetejac*, svejedno. Pregleda ga na brzaka, napuni i ode do prozora. A onda pogleda na sat i raspali.

S broda na kome sam proveo vojni rok s malim Berišom Bekom, često je nestajalo oružje. Krao ga je uglavnom starešinski kadar. Bilo je i logično s obzirom na to da smo neprestano prevozili naoružanje iz kasarni koje smo evakuisali. Svega je tu bilo: od tenkova i ogromnih bodljikavih podvodnih mina do lakog pešadijskog naoružanja. Niko nikada nije napravio popis tog kontingenta koji je JRM prethodno rasula po svojim postajama diljem Jadrana. Bilo je bitno sve pokupiti, do poslednje soške ili škafete. Iza nas su ostajale puste kasarne. Kada su ratovi prošli, neke od tih kasarni su hrvatske vlasti pretvorile u kulturne centre (Vis) ili sajamske prostore (Pula). Kada su ratovi prošli, srpske vlasti su počele da potražuju naoružanje od građana. Prilično neuspešno. Vojska koja se u junu 1999. povukla sa Kosova ponela je "iz kolevke srpstva" sa

sobom ogromne količine naoružanja. Deo toga se “spustio u narod“. A kada se “pesma spusti u narod“ – kako se to ranije govorilo za uspešne *narodnjake* – ona se odvaja od svog autora i nastavlja svoj samostalni život kao da je ispevana iz “glave cijela naroda“. Tako je i sa *vatrenim cevima*. One su se otuđile tokom vremena od centra vojne moći i postale deo novog folklora. U takvom *društvu narodnjaka i pištolja*, u kojem i neki ministri vole da zapucaju ili zapevaju, književnost ima male šanse. Nešto slično mi je rekao i Beriša Beka nekoliko dana pre nego što se zauvek iskrcao s broda, dok smo bili vezani za viško molo, preko puta Vinarskog podruma. Sedeli smo u mornarskoj blagovaoni za trećim i poslednjim stolom, kako zakon potpalublja *žapinima* i nalaže. Čekali smo svoju porciju koja je prethodno trebalo da prođe trijažu kod *džombi* da bi se nama servirao otpad koji nikome od njih ne bi prijao. Dok je zurio u svoju porciju pasulja iz koje je štrčala golema kost, Beka me je, ne znam zbog čega, pitao šta ono ja radim u civilstvu. Upisao sam književnost, rekao sam mu iako sam znao da je taj moj odgovor bio poslednja stvar koju je trebalo izgovoriti na tom mestu. On je zavrteo glavom i rekao: “Nećeš se ti baš hleba najesti.” Znao sam to i sam. Još tada. Onda mi je rekao da više ne može da izdrži i da će s jednim starijim mornarom, Beđetom Gašijem, Albancem s Kosova, takođe, uskoro pobeći s broda i iz JRM. “Ali kuda?” pitao sam. Beka je slegnuo ramenima: “Preko ograde. Otkud znam.” – “Aha”, konstatovao sam kao da je to najnormalniji odgovor. I zaista, nedugo potom, Gaši i Beka su sišli s broda i uputili se uličicama Visa u nepoznato. Niko nije ni primetio da ih nema kada je na brodu oglašena borbena uzbuna i komanda za isplovljavanje. Sećam se da sam trčao iz štive na palubu i da sam u magnovenju čuo nekog od mornara kako kaže da nije video Beku. Njihov nestanak je, međutim, ozvaničen tek kasnije, tokom duge noćne plovidbe ka Boki Kotorskoj kada niko nije odgovorio s borbenog mesta na kome je trebalo da se nalazi Beriša Beka. Komandant plovidbe je naredio pretragu broda, ali te dvojice mornara nigde nije bilo. Ostali su na Visu. Ne znam šta se potom događalo s njima. Čuo sam da su ih regrutovali u Zbor narodne garde. Takođe, do mene su doprle glasine da su pobegli za Austriju a potom Švajcarsku. Ne znam. Mitovi su se ispredali o njihovom poduhvatu. Možda su završili i u Kazablanci kao vlasnici nekog noćnog kluba ili kasina. A možda su se

jednostavno vratili na Kosovo, svom pređašnjem životu i svemu onom što je prosečnog stanovnika Kosova čekalo u godinama koje su dolazile.

Taj odlazak u nepoznato koji je preduzeo Beriša Beka, dragi moj prijatelju, čeka i naše dve knjige. Takav je bio i tvoj put po *leskovački pasoš*. Kao i moj prvi odlazak u Prištinu. Na povratku iz Prištine, dok sam nadomak kružnog toka u izgradnji već drugi sat čekao minibus koji saobraća na "divljoj liniji", upoznao sam jednu sredovečnu Albanku iz Mitrovice. Ona mi je tada ponudila pomoć. Bila je spremna da me povede u Južnu Mitrovicu, da me potom prevede preko Ibra i potraži nekog svog prijatelja Milivoja koji bi me odvezao dalje. Ona me je uverila da na takvim putovanjima uvek postoji neko ko će nam pomoći. Takođe, verujem da se nešto slično dogodilo i malom Beriši Beki na putu u nepoznato. I da će mi se jednog dana javiti, kada sticajem okolnosti, vest o našim dvema antologijama dopre i do njega.

Do tog trenutka nema još mnogo, dragi prijatelju. Ostalo mi je još samo da ti poželim srećnu Novu 2011. godinu. Bez *pištolja* i *narodnjaka*, ali sa što više dobre literature kao što je ova koju smo priredili za naše dve knjige. To je za sada jedina *otvorena linija* između Beograda i Prištine. Voleo bih da ih u budućnosti bude mnogo više.

1. januar 2011.

Prijateljski,
Saša Ilić

Dragi Saša,

Preksinoć, na dočeku, u kući jednog rođaka kod koga smo bili u poseti, sedeći na krevetu, pod zadnjicama smo osetili nešto čvrsto; bio je to šaržer *zaboravljenog* kalašnjikova. Domaćini su ga učtivo uklonili, uz: "Oprostite, deca su ga ćušnula tu!"

Pre rata, tokom devedesetih godina, u mom rodnom gradu, jedina pucnjava koju bismo čuli za Novu godinu bila je ona iz Štrpca i okolnih sela, gde su bili nastanjeni Srbi. Bila je to zastrašujuća pucnjava. Praznična pucnjava iz vatrenog oružja lepo je ocrtavala mapu srpskih naselja. Čovek bi pomislio da po tome može da prebroji srpske kuće lakše od stručnjaka za popis stanovništva.

Po završetku rata, pucnjava se nije čula jedino iz mesta prema Štrpcu i onih delova gde je živelo ono malo Srba koji su preostali. Iz tog pravca se gotovo ništa nije čulo. Za Novu godinu, tamo nije smela da pukne ni automobilska guma. Dotle se u albanskim selima, u prvim poratnim godinama, vodio pravi *rat*. Pucalo se iz svih mogućih kalibara. A količina i "kvalitet" pucnjave, razume se, bila je stvar inata prema preostalim Srbima. Bilo je to desetostruko davanje oduška inatu za sva ona ponižavanja koja su albanski stanovnici doživeli tokom devedesetih godina od Srba, u novogodišnjim noćima. Međutim, kasnije, inat prema Srbima se predimenzionirao i *proširio*. Za doček Nove godine, pucnji su bili upućivani – iz jedne kuće ka drugoj, u inat jedne prema drugoj, iz jednog sela ka drugom, u inat jednog prema drugom, i svi skupa, kuće, sela i gradovi u inat Srbima. Treba reći i to da je pored inata prema Srbima bilo i drugih inata, i poruka koje su iz jedne kuće slate pucnjima ka drugoj i tako redom. Pored poruka lične prirode, najinteresantnije poruke su razmenjivane između onih mesta gde je to povremeno ličilo na pravi rat. Broj pucnjeva je trebalo da svedoči o broju cevi, odnosno pokazivao je koliki je doprinos to jedno selo dalo u borbi za *Otadžbinu*! I tako, sela i regioni nadmetali su se jedni s drugima preko pucnjave u novogodišnjoj noći. Moglo bi se reći da je to bila *patriotska* paljba u kosovskoj varijanti. Bilo to ironično ili ne, ali u novogodišnjoj noći se koristi prilika za iskazivanje patriotizma. Padale bi i psovke: "Majku li vam vašu ... onda vas nigde nije bilo od straha od Srba, a sad pucate iz oružja koje ste kupili posle rata!"

U poslednje vreme, međutim, koriste se sofisticiranija pirotehnička sredstva tako da je teško razlučiti da li je u pitanju oružje ili nešto drugo. Sve je otišlo u lepu pičku materinu i ako se budeš našao napolju u poslednjim minutama pred Novu godinu, onda ti je bolje da se pričuvaš od ostataka petardi kao i od zalutalih metaka.

Oružja i dalje ima skoro u svakoj kući. KFOR na Kosovu je uputio nekoliko ultimatuma zaredom za dobrovoljnu predaju oružja, ali sumnjam da je mnogo ljudi to učinilo.

Prema tome, još nekoliko godina čuće se oko naših kuća pucnji iz vatrenog oružja za Novu godinu. Do tada će se albanski i srpski inat možda smanjiti. Verujem da i mi našim radom tome doprinosimo. Treba se tome nadati. Na kraju krajeva, neka ovo bude kao čestitka za ovu Novu godinu: "Draga Srbijo, drago Kosovo, želimo vam sve najbolje u Novoj 2011. godini. Neka vladaju ljubav i mir među vama i neka nestanu vaši stogodišnji inati... Neka pripadaju prošlosti, onom vremenu kada ste iz kalaša obilato častili jedni druge za srećnu Novu godinu, onom dobu kada ste jedni drugima palili kuće, neka idu do vraga bajke o kolevkama, srpskom srcu, manastiri, džamije, ilirske tume, bitke za Kosovo, za sultanmurate, za kopiliće i druge vaše bajke!"

Dragi Saša, preko ove patetične čestitke za Srbiju i Kosovo, želim da ti iskreno zahvalim što si u tri razmenjena pisma sa mnom podelio toliko ličnih trenutaka u nadahnjujućoj ispovesti. Veoma sam ponosan, a verujem da se i ti tako osećaš povodom ove dve knjige koje će ubrzo izaći u Prištini i Beogradu. Pre godinu dana, kada smo se sreli u Lajpcigu i kada si izneo ideju o ovim dvema književnim antologijama, nije bilo lako poverovati da je tako nešto moguće realizovati, bar ne tako brzo. Ali sada je sve jasno i jedva čekam da se vidimo na promocijama, ovde u Prištini i tamo u Beogradu!

Ne mogu a da se ovog trenutka ne setim preminulog glumca Faruka Begolija, koga su znali svi ovde na Kosovu a verujem i tamo u Srbiji. Mnogi ljudi i danas se sećaju jedne medijske priče u vezi sa Farukom Begolijem. Jedna njegova izjava za RTB iz 1982. razočarala je mnoge ljude na Kosovu. U televizijskoj emisiji koja je bila posvećena demonstracijma albanskih studenata 1981. godine, Begoli koji je bio intervjuisan drugim povodom, javno je rekao da mu se sviđa Beograd i da se najbolje oseća u tom gradu. Ova

njegova izjava, shvaćena pogrešno, izazvala je neviđeno ogorčenje kod ljudi na Kosovu. Mnogi od njih su u njemu videli *izdajnika*. Kada su ga nekoliko godina kasnije ponovo pitali o tome, Begoli je odgovorio: “U Beogradu sam proveo najveći deo svog života. Imam svoje uspomene, lepe uspomene, bez obzira na klevete ondašnjih političara o Albancima. Kada sam prihvatio ponudu Televizije Beograd, nije mi bilo ništa rečeno o svrsi te emisije. Pitali su me kako sam se afirmisao u Beogradu i šta sam osećao prema Beogradu. Nisam imao pojma kakvu je političku pozadinu imala ta emisija. Ta moja izjava je posle montirana i ‘osakaćena’. Da je bila u celosti emitovana, aplaudirao bih, ali dogodilo se tako kako se dogodilo i šta da kažem...”

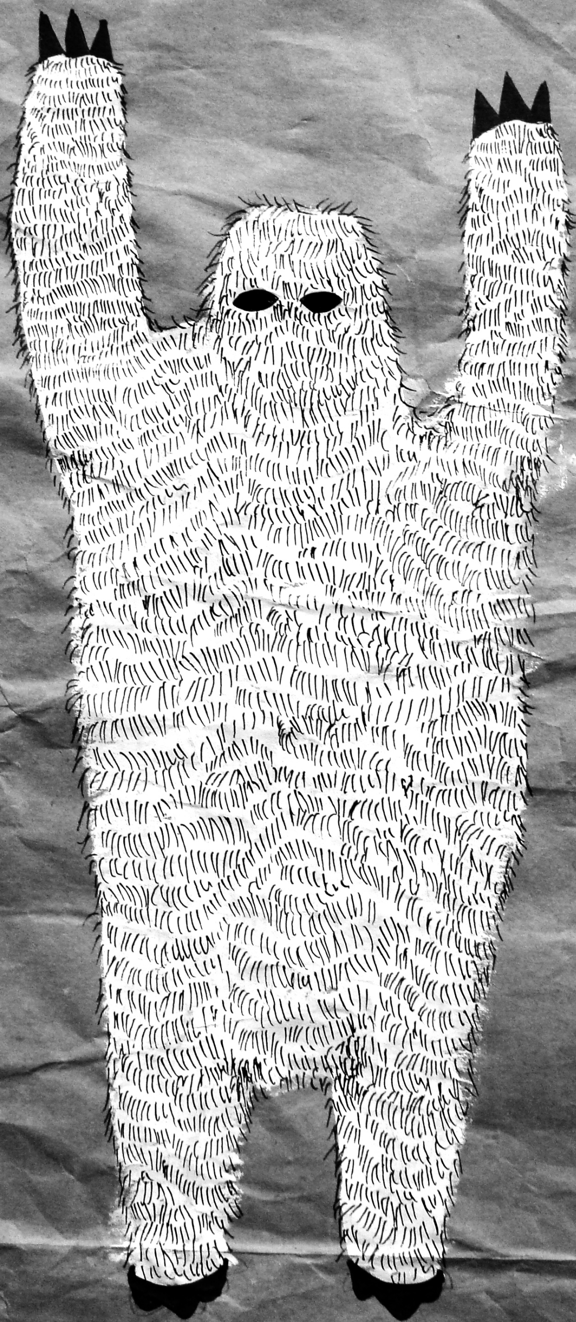
Trideset godina kasnije, Begoli je, ležeći na samrtnoj postelji, nepokolebljivo izjavio: “Bez obzira što neko može pogrešno da me razume ili interpretira, ja i dalje volim Beograd.”

Dragi Saša, bez obzira na to što neko može pogrešno da nas razume ili interpretira, mi treba i dalje da razmenjujemo naše književnosti.

Srdačno,
Jeton Neziraj

I MOJ BISEKSUALNI GRAD

Nova kosovska poezija

Haljilj Matoši
LIRIKA MALIH ŽIVOTNIH STVARI

Moglo bi se reći da je nova kosovska poezija s pesnicima poput Dževdeta Bajraja, Arbena Idrizija, Avnija Rudakua, Špetima Seljmanija pokazala novi senzibilitet karakterističan za liriku nemonumentalnih formi. Pošto se distancirala od velike ideje sociokulturnog monumentalnog tipa, ideal kolektivnog otpora je postao odstupanje od "pontifikacije" postojećih i zamišljenih vrednosti zasnovanih na nacionalnom mitu. Stoga ova poezija ulazi u razdoblje "post-post" (a tek što smo se srodili s izrazom postmoderna!?), za koje ne možemo sa sigurnošću reći šta predstavlja, ali nas svakako vodi k spoznaji da i posle moderne i postmoderne jesmo bića koja "pesnički stanuju" (Martin Hajdeger), koja osećaju, misle, raduju se, imaju bolove i snove.

Novu kosovsku poeziju odlikuje lirika malih životnih stvari, koja označava: a) metanarativ i arhetip; b) simulakrum; c) spot. I dok doba tehnološkog progresa teoretičari ocenjuju kao depersonalizovano, rekao bih da nas upravo ono okreće k sebi (individui), u jedan demistifikovan i dekonstruisan svet, gde se demitologizacija ne poima kao otuđenje već kao oslobađanje. Stoga, nova kosovska poezija ne izražava kolektivno biće, već je sama biće u sebi i za sebe – dakle intimna stvar. Ona je prozaičnija (u doba informacija čak je i novinarska), ali narativi i prosedei su sasvim novi, jer s ovom vrstom poezije završavaju se velike naracije i sve postaje čista fizika malih stvari (predmeta) u stalnom pokretu, od kojih se sastoji život, privatnost i opstanak ljudi.

Posle klasika, Azema Škreljija, Mirka Gašija, Sabrija Hamitija i Alji Podrimje, kao izraz metanaracije ljudske i nacionalne samobiti (kolektivne sudbine), kosovska poezija beleži briljantni raskid s jakim metaforama i hermetizmom, osvajajući novi senzibilitet

za male stvari. U poeziji novog talasa, čovek izlazi iz anonimnosti, preobraćujući se u predmet-čoveka, koji nastaje... Tehniziran, "hladan kao led", subjekt ove poezije je poput Kamijevog gospodina Marsoa. Ovaj eksperiment, koji se sad već pretvara u poetski kôd, pre svega je stvaralački eksperiment emocionalnih i duševnih efekata, ispisan svakodnevnim jezikom informacija dobijenih posredovanjem "h-tech-a".

Čovek kao globalno biće, bez intimnog prostora, otvoren prema Drugom, bez kompleksa, bez predrasuda, dakle, dekodirani čovek (postavljen u globalnom prostoru kao oko panoptikuma), bez granica, država, otadžbine, nacije; takav čovek se pojavljuje u novoj kosovskoj poetici. Totalni čovek. Nova kosovska poezija iznad svega je označitelj epohe globalizma, u kojoj još ne shvatamo da smo se našli. U ovoj poeziji zapažamo da su opredmećene / materijalizovane i sakralne stvari, što znači da su i duša i duh otelotvorenja predmeta, jer predmeti govore, proizvodeći emocije – tugu, mržnju, gađenje, radost, predah, relaksaciju, muku, nadraženost i *exit*... O nadilaženju je, dakle, reč.

Stanje simulakruma (Bodrijar) predstavlja virtuelnu stvarnost. Sadašnjost (moderna) je erodirala i proizvela budućnost sutrašnjice – postmodernu, koja se okončala ne konstituišući sebe kao kulturni model. Ova poezija, rekao bih, svedoči o tome da modernizam nije uspeo u svojoj nameri da izbegne mimezu. Ovo opredmećivanje / materijalizaciju duhovnosti (bazična stvarnost) definisao bih kao raskid s postmodernom – onako kako je Žan Bodrijar posmatrao raskid s modernom. Ovaj raskid prema Bodrijaru moguć je samo u teoriji, zato što teorija ne doseže kulminaciju već negaciju, zbog čega "kraj umetnosti", kao predstavljački znak–slika, prolazi kroz četiri faze: 1) predstavlja odraz bazične stvarnosti; 2) prikriva i iskrivljuje bazičnu stvarnost; 3) označava izostanak bazične stvarnosti i 4) nema nikakve odnose s bilo kakvom stvarnošću, već predstavlja čist simulakrum samog sebe... To bi značilo da je granica između umetnosti i stvarnosti ukinuta, pošto su se obe sfere uglavile u univerzalni simulakrum.

Fenomen kondenzacije vremena pripovedanja i "kondenzacije prostora", prema aristotelovskom konceptu vremena i prostora kao filozofskih kategorija, tretirao se kao hronotop romana i filma, pa i drame. U poetici novih kosovskih pesnika, ovaj fenomen se

tretira i kao hronotop poezije (Bajraj, Idrizi i dr.). Dela ovih kosovskih pesnika su prva ove vrste na albanskom jeziku. U njihovoj poeziji se "dekodira" čitava epoha, razotkriva nasilje preko *akvarelske pozadine* ili spota, a jezikom poezije se evocira i izražava slika kao estetika tuge. Razgolićeno nasilje izražava se kao skriveni kôd svih vremena, čineći univerzalnim ljudski bol, kolebanje i "uloge" koje bira čovek ili mu se daju u sveopštoj drami. Bajrajeva poezija ističe se *duhom tihog revolta*, koja pomoću "skrivenog" kôda razgolićenog nasilja pretenduje da *popravlja* svet uz pomoć umetnosti ("imamo umetnost da ne bismo umrli od istine", Niče), koja ironizira proizvođače crnih marama za streljanje, tj. samu ideju pokrivanja očiju. Pokrivanjem očiju (da se ne bi gledao, video zločin), takođe, otvara se jedan zatamnjen prozor ili skrivena vrata – onaj prolaz kroz koji subjekt ove poezije ostvaruje kontakt s prošlošću. Recepcija potvrđuje da značenje poetskog jezika nije stapanje smisla i glasa, već stapanje značenja s nizom evociranih ili izazvanih slika koja pritom stvaraju "ikoničko značenje".

Drukčije od deskriptivne poezije o ratu i nasilju s "jednoznačnim" iskazom, pesnik Arben Idrizi kodifikuje jezik, koliko ironično toliko i majstorski, kondenzujući vreme ispovesti u poeziju–spot (od dva-tri minuta), koja nam omogućava da vidimo ili nam predočava čitavu istoriju albansko-srpskog konflikta, najposle svakog konflikta u bilo kom vremenu, dopuštajući da se čitava "igra" poslednjeg rata odvija *live* pred našim očima. Čitalac neumitno biva involviran u dramu koju ova poezija jezički posreduje. Idrizova i Seljmanova poezija predstavljaju rok pesmu–sliku, koja ne vređa Drugog – neprijatelja, već nečovečnu prirodu u čoveku i životinjski instinkt za preživljavanjem, izjednačavajući te dve kategorije. Bajrajeva, Idrizijeva, Seljmanijeva i Rudakuova poezija, iako pod uticajem *beat kulture*, svedoči o tome da u svakom ludilu ima sistema (princip haosa); kao kada se duševni bolesnik osvešćuje, petao kočoperi, a čovek, onaj moćni (gospodar rata), uspostavlja vlast nad stvarima (kao što pesnik uspostavlja pravila i kontroliše rad svoje imaginacije u izgradnji pesničke slike), s tim što su na kraju svega oni ipak smrtni – ostaju samo pera, uništenje i ništavilo.

Od ikoničkih predstava pesnici stvaraju nova bića...

Otuda je fenomen neverbalnosti i verbalnosti u novoj kosovskoj poeziji usko povezan s funkcionisanjem jezika u proizvodnji

slika. Pesnička slika nas upućuje ka izvoru bića / subjektu koji artikuliše govor. Pesma kreira sliku – pesnička slika postaje novo biće našeg jezika, ona nas izražava. Prema teoretičaru Polu Rikeru, ona nas ponovo stvara. Ona je, drukčije rečeno, istovremeno i stvaranje izraza i ovaploćenje našeg bića.

Prevela s albanskog Nailje Imami

Dževdet Bajraj

U MOJOJ PESMI

Mom bratu Fadilju

Ako se u mojoj pesmi
sunce rađa na jugu a umire na severu
ostavite ga na miru

Ako reke teku bez imena ljudi
ostavite ih na miru
zaborav ima svoj smisao

Ako kamen u svom kraljevstvu ćuti
ostavite ga na miru
vatra se čuva za veliki dan povratka

Ako u mojoj pesmi sretnete čoveka
usred sunčanog dana
kako pije vodu iz reke
s kolenima na kamenu
ostavite ga na miru

On je rođen slobodan

ALBANSKA MOLITVA

Čemu ova lepota Đurđevdana
ako hodam sam s modrim nebom na leđima
noseći sa sobom uspavane oluje
prepune balkanskih vašiju

Čemu sva ta ludo lepa praskozorja
ako tenkovi gaze decu i cveće
dok majke pljuju na život proklinjući sebe

Čemu svi ti divlji golubovi na krovu kuće
možda da me podsete na oca odbeglog odavde
ili da prizivaju Dan poslednji Noć prvu

Bože, o, Bože
čoveku si poklonio zemlju
da uživa blagodeti čitavog života
a on i mrtav veli: “Ovo su moja dva metra!”

Rat je
ne doduše direktno iz Persijskog zaliva
već Apokalipsa što se diže s poljane
u ludilu
i zaudara na istrebljenje

Bože, o, Bože
na kolenima
u ime čoveka
preklinjem te
oprosti
oprosti
oprosti
Čoveče, o, čoveče
s verom u Boga
ali u sopstveno ime
upućujem ti molitvu
izvini
izvini
izvini

Ako budeš morao da me ubiješ
ako budem morao da te ubijem
u ime ovozemaljske slobode

NAJMLAĐI JE PROGOVORIO

Nebo je bilo pretrpano naduvenim oblacima
niko nije znao šta nose sa sobom

Otvorim dnevne novine i čitam
...starac pozva svog sina prvenca po imenu
ne dobi odgovor
drugog...
trećeg...
...šestog

Uzalud
mrtvi ne govore

...kad je pozvao sedmog po imenu
najmlađi sin odgovori
oče
živ sam
rekao je
i umro

ALBANSKO JELO

Neprijateljski vojnici na Kosovu
imali su bogat albanski jelovnik

Za doručak
mleko iz poderanih dojki majki
i nerođenu decu kuvanu na požaru kuća
posluženo s crnim plavim ili smeđim očima
i po bocu kipućih suza

Neko se zadovoljavao samo s po jednom pečenom glavom

Za ručak
popucala srca svih dobi
kuvana u sosu koski na jednoj strani
i meso oko kičme ispečeno na žaru
ujedno s propprženim mozgovima dece
salatom koja je poprskana octom užasa
i po litru i po krvi silovanih devojčica

Neko se zadovoljavao samo s po jednom pečenom glavom

Za večeru
crna pluća i bela
tu i tamo poneki bubreg
dečje meso pomešano s krvlju majki
malo mesa starica i staraca ispečeno na žaru
začinjeno solju prerađenom od suza

Neko se zadovoljavao samo s po jednom pečenom glavom

U međuvremenu
žvakali su leva i desna uva
prste ruku i stopala
tu i tamo poneki krvav nos
i naše snove sušene na zidu streljanja

Neko se zadovoljavao samo s po jednom pečenom glavom

Pekli su i kuvali na požarima kuća
jeli i pili iz lobanja Albanaca
kao da nismo ljudi
kao da nisu ljudi
zar ne, Bože
sve dok ih leto nije vratilo svojoj zemlji
sad već ugojene od smrti

NA IZLOGU SMRTI

Posrćući po svežim grobovima
sloboda je koračala kao velika dama
pokušavajući uzalud da obriše rukavom
ukus smrti sa svojih usana

Na vrhu ruševina kuća
kao žive urne na izlogu smrti
ljudi su žvakali sećanja
negde daleko
na nebu rasparanom od krikova
poubijani su izjavljivali saučešće jedni drugima
za svoje bližnje koji su ostali u životu

POEZIJA DANAS

Onaj koji je do juče brao munje s neba
danas ulicama grada prodaje stihove na gram:

Dame i gospodo
izvolite sveže čudesne stihove
kuvani su u zmijskoj masti
od onih koji žive u pustinji ljudske duše
imam ih svih vrsta
leče glavobolju ovoga i onoga sveta
imam stihove za živce
leče ili otvaraju rane mladićima koji se bave sportom
za one koji ne vole ili vole umetnost
ubistva ili preporode ljubavi
spletkarenja ili rasplete zavera
pojašnjenja prošlosti i budućnosti
stihove za pomoliti se Bogu za kišu ili pak da sunce ogreje
rime koje su procurele sa samog neba
... evo ovde izvolite izvolite
vrede čitavo blago
a vi ih dobijate za deset centi

Onaj ko danas uzalud bere munje prišao mu i šapnuo na uvo:
Prodavati danas stihove onaj ko misli da se time hrani
treba da sačeka dok poeziju država zakonom ne zabrani

TAMO GDE JEDNOM DAVNO

Izlazim iz kafane u koju je nekad davno
Če Gevara navraćao da popije pivo
onda dok su...
ljudi imali muda da sanjaju
bolji život

Sa zmijskom glavom okačenom kao naušnica
Indijanac pijan kô letva
nasmeši mi se

Bacim novčić od deset pezosa pismo–glava
pade...
srce jabuke iz raja

NEKAD I SAD

Spavaš umorna i sanjaš dane kada smo se hranili
pomalo hlebom i pomalo smehom
a na nebu je svakodnevno visilo sunce
oslepljeno od vlastite svetlosti
Miris ruže je ulazio kroz otvoreni prozor biblioteke
dok sam pisao pesme za dane koji nikada nisu došli
Čekao bih te s bocom crnog vina na stolu
i upaljenom svećom
da
svet je bio u boji

Kad bi sunce padalo kao trula jabuka
i zvezde se palile oko meseca majke
vodili bismo ljubav dok su zrikavci pevali
jednu pesmu stariju od doba čovečanstva

Zatim nam je rat ukrao život koji smo imali
otkrili smo kako je lepo izgubiti posao
ostati kod kuće ili izaći
ne znajući kuda otići ni šta činiti

Otkrili smo da slomiti ruku nogu ili rebro
znači biti živ
da je život lep
tužan i lep dok vlada mir

Sada imamo biblioteku
                    s gotovo istim knjigama koje smo imali pre
ali na drugom jeziku
na drugom jeziku pišem stihove za dane koji
                                        se nikad neće vratiti
na drugom jeziku draga
boli život

Preveo s albanskog Fadilj Bajraj

Arben Idrizi

DOK

dok poznavaoci umetnosti
pa i takozvani intelektualci
i političari koji su kao bajagi ljubitelji umetnosti
i studenti
i parajlije koje vole da se pretvaraju da troše
i prosjaci koji hukću i trljaju ruke
i policajci koji čuvaju red i vlastodršce
i pičke koje se potajno i naočigled jebozovno smejulje
i ostali zgubidani koje usrećuju slučajni uspesi

dolaze na otvaranje neke izložbe
ili nekakvo književno veče
ili neki seminar
ili neki koncert
ili promociju stvaralaštva
ili bilo koju pizdariju ove vrste

ja
gmižem ulicama u potrazi za nekim zalogajem
ili trtljam s ortacima o našoj bedi o siledžijama i ubicama
ili skapavam na krevetu kao omatoreli pas
ili žalim za ljubavlju žene koja je spasla sebe kada
me je napustila
ili sednem da nešto pročitam ili napišem i odmah userem stvar
ili idem u nužnik i ne mogu da verujem da me ni govno neće
ili se zajebavam s mojim budalaštinama
ili gajim nadu da će mi se pre samoubistva dogoditi
čudo prirodne smrti
ili plešem sa svojom senkom svojim ludilom svojom trapavošću
ili postajem pokvaren zadužujem se do grla vređam svu
čeljad oko sebe

ili ili ili

naprosto preživljavam u ovoj golemoj drkaonici

MEĐU LIKVIDIRANIMA BIO JE I UMOBOLNIK

među likvidiranima bio je i umobolnik

a pod miškom je imao pevca
i dete je nečije tuđe držao drugom rukom
i vukao je kolica gumenih točkova
konopcem vezanim oko struka
i na njima je teglio zgrčenu neku slepu bakicu

  a sunce je majsko bilo
  upeklo

hiljade albanskih civila srpska milicija je saterala
na jednu prostranu livadu
gde su brundali motori vojnih kamiona i autobusa
spremni da ih natovare i proteraju preko granice
one preostale terali su pešice
a bilo je nesrećnika koje je čekala gora sudbina

  oficir je onda
prišao umobolnom
i uperio oružje u njega
a ovaj je zakukao
“zar ne vidiš da sam lud,
nemoj da me ubiješ”
rafal mu je naprosto prepolovio telo
a onda je jedan od milicionera
izrešetao dete i slepu bakicu
  “želimo vam
  ugodno putovanje”
rekoše egzekutori masi
“jeste li nas razumeli?!”

a oni su bili deca žene i starci
iznemogli od gladi izbezumljeni od straha

        samo je jedan petao
skakutao
        skakutao je
i kljucao čaure od metaka
        skakutao je
i bio ushićen idejom da je besmrtan

        zatim
kada je masakr okončan jedan je milicioner uhvatio petla
stavio ga pod kofu, na čijem je dnu bila rupa
samo je petlova glava virila napolje
        “hoćemo malo zabave,
        razumeš?” reče organ
onda su on i drugovi pucali u petla za opkladu
stavljajući kao ulog gomile opljačkanih stvari
ali
niko nije dobio
a petao je kukurikao da se čulo do neba
sve dok se neko nije dosetio da opali granatom iz tenka

        petlovo perje
letelo je visoko visoko visoko … ko zna kuda je sve odletelo

NE VRAĆAJ SE

ne vraćaj se u kuću
iz koje su te isterali
        isti je gospodar, isti đavo

još uvek prozori gledaju isti prostor
vrata otvara isti ključ, još uvek

ne vraćaj se u onu kuću
koja te je porekla
        gde još uvek
        blagosilja ista ruka
        glas isti obećava raj

još uvek je isti greh
ista se potreba oseća, još uvek

muž je oplodio ženu u istoj onoj postelji
maleni vrt je istrunuo od iste kiše
i pas takođe laje samo kad se njemu prohte
mačka lovi i biva lovljena od istih pacova
devojka se udaje sa istim onim predrasudama
dečak napreduje sa istom naučenom lekcijom
a i dečurlija plaču i smeju se iz istih razloga
isti gosti dolaze za praznike
i stari podstanar priča jednu te istu priču
koju mu niko ne može izbiti iz glave
isto cveće niče iz zemlje

na ulici se diže ista prašina
isti dim izlazi iz dimnjaka
isti duhovi se kreću po sobama
ista zastava leprša nad krovom
ista se žrtva prinosi za temelje

        ne vraćaj se u onu kuću
        iz koje su te isterali
iz iste čaše piju se voda i otrov
hleb i sudbina seku se istim nožem
isti čovek menja izgled svaki čas
isti čovek pati zauvek
isti osećaj postaje svet
ista ljubav se proklinje
isti sluga se ponižava
ista duša se hapsi
još su u biblioteci iste one knjige o lepoti
još uvek iz drevne puške puca se istim rafalima
sve miriše onim istim mirisom, još uvek
ista se pesma peva leti i zimi, još uvek

        ni mrtav se ne vraćaj
        u onu kuću
        gde si linčovan

ZVERI VOLE OTADŽBINU

zveri vole otadžbinu
zveri su pravi oslobodioci
        nenadmašni revolucionari
zveri prolivaju i poslednju kap krvi
        za otadžbinu
zveri urlaju do promuklosti u ime otadžbine
(pas se boji da će mesec osvojiti njegovu domovinu
zato laje na njega!)
zbog otadžbine
        zveri te izgrebu, zariju kandže
                raspore grlo
        ako nisi poneo zastavu
        ne gine ti mrtvački pokrov
zveri ti isišu krv ako nisi na zboru
        u pravom rovu
čim izbije rat zveri dižu u vazduh
        moral pravo savest
zveri znaju da im bog prašta
        sve što urade
zveri vole otadžbinu i služe joj odano
zveri su sveti oslobodioci
zato traže za nagradu svu vlast
                i svo bogatstvo

VOLEO BIH DA SAM S TOBOM

voleo bih da sam s tobom u noćima boli
kada se pobunjeni anđeli – na zemaljskim ledenim oblacima
ignorišući prokletstvo – strastima podaju
voleo bih da sam s tobom u pustoj zemlji bivstvovanja
gde su sunce i kiša sve nahranili
i voćke lažnog dobra
i ljubav koja je postala napuštena kuća
pokrivena hiljadama sujevernih legendi;
voleo bih da sam s tobom samo s tobom daleko od očiju drugih
kada svi slave kada se svi odmaraju kada svi rade
a mi nosimo crninu zbog prisustva boga
miropomazani i nauljeni orgazmima
proklinjući sebe u ovom blaženom svetu;
voleo bih da sam s tobom u beskrajnim satima
kada moju dušu i razum napada ludilo
zbog patnje koju vidim i osećam unaokolo –
u lepršanju zastava
zvonjavi koja te zaglušuje
u presecanju lenti –
zbog mog kratkovečnog življenja unutar moje dugovečnosti
zbog mog mraka u svetlosti drugih
voleo bih da sam s tobom voleo bih da sam u tebi;

(* * *)

i ti si loše spavala
odgurala bi mi glavu s jastuka
rogovima sna kojeg se ne možeš setiti;
pod silom tvojega disanja u snu
isparavala je nada da ćemo dugo biti zajedno;
tvoje sklopljene oči videle su s one strane života:
zato što neke vrtoglave ljubavi ubija
        zlo vremena
zato što neke svete duše ne možeš imati
        zauvek i samo za sebe;
        i ti si loše spavala;
tvoje tajne misli raznosio je
kao lovorovo lišće
moj tajni pogled kopača

UVEK ISTA PRIČA

ovo dete
kojem je rat uništio
srčiku srca
domovina nije udostojila
ni da mu pruži ruku;
nikada on neće videti
svetlost dana

ODLAZEĆI U POSETU MAJCI

ovoga puta Prever se čita slobodno
i ukradeno pivo klizi niz grlo kao u neki ponor bez dna
i autobus ludo grabi kao glasnik ništavila
dok su ljudi kraj puta
na grobljima na otvorenom ili traljavo ograđenim
bodljikavom žicom
uređivali humke dan pre praznika
a devojka koja sedi pored mene potpuno zbunjena
ima utisak da plačem
krade mi očima pesme
krade mi očima mene
a ja u ovo vreme lečenja od izgubljene ljubavi
a ja u ovo vreme kada sam blag prema sebi
nakon uzastopnih poraza
ne znam šta bih ukrao njoj
ali pošto sam savršeni gubitnik
pokloniću joj život –
siguran da joj ni za šta neće valjati
i ponovo beskrajni niz grobova kraj puta
sa živima koji uređuju humke pred praznik
i kuće spaljene u ratu
kao skeleti dinosaurusa
i visoke zgrade hotela i benzinskih pumpi
podignute posle rata na rubu asfalta
ukradeni znoj prolivena krv nacionalističko pranje mozga
i policija i vojska
i sneg i led na zemlji
i u mojoj duši

(* * *)

uvek me je golicala ideja da
knjige na polici poređam naopako ali nikada
nisam to uradio a i neću;
svaki put kada se upiljim u hrbate knjiga
lakše se odlučim koju da pročitam ponovo
i znam koju sam kupio, koju ukrao
i koju sam dobio na poklon;
        objavio sam jednu knjigu
i pošto sam njen autor
ne držim je na polici; prema želji izdavača
poklanjali smo je ljudima; većina je
drži skrivenu ili je ne čitaju uopšte; a što se tiče
kritičara, oni me ignorišu i dobro je što to čine; što
se tiče onih koji daju nagrade, i oni me takođe
ignorišu i čine još bolje;
jedina nevolja u celoj ovoj stvari jeste kako da
objasnim svojim malobrojnim obožavaocima
zastrašujuće nedostatke čak i moje najbolje pesme

(* * *)

Kao mališan pomagao sam baki da prostre
plodove šljiva na crvene crepove ambara.
Pravila je slatko koje mi se sviđalo samo kad bih ga ukrao,
zimi.
Upravo sam prostrô posteljinu na žicu, na balkonu.
Ležim na neraspremljenom krevetu, go, sam.
Godine sam proživeo sâm.
        Često sam se predavao nemogućim ljubavima.
Šta god se desilo, gunđamo i vajkamo se
        Ali ja nastavljam da slušam Coltranea,
album koji ću pokloniti Lauri.
Čujem skeptični glas (bezvremen i vanprostoran)
koji mi kaže da ću večno i dosledno boraviti
u onome što mislim i u šta verujem.
        Ali ponekad
čini mi se da ne verujem ni u šta, i ne mislim ništa.
Šta ako je moja egzistencija mumija onoga što ću postati?

PRIZNAJEMO MIR KAO NUŽNO ZLO

Obe strane imaju ovde svoje kuće, svoju zemlju,
svoje živote, grobove i svete hramove.
Ove i neke druge stvari čine svetim tlo i ideje
i nagone nas da se uzajamno smrtno mrzimo.
Nemamo istog boga koji bi jednako voleo obe strane.
Svejedno nikada nije bio jedan bog za sve nas.
Jedni drugima želimo da uništimo sve što posedujemo.
Nije nam stalo do ruža vode i osmeha
već samo do krvi i mržnje. Obožavamo ovu drevnu sliku
na koju prosipamo sebe kao da smo sačinjeni od uljanih boja.
Ne želimo da svako svoju dušu vidi kao oltar.
Ne želimo zemaljske ideje koje nam omogućavaju
da hodamo jedni kraj drugih na istim stazama.
Za obe strane ovo je tuđi dan, koji pripada nekom trećem.
Ovo je sada naš zoološki vrt.
Prihvatamo mir kao nužno zlo.
I čekamo da osvane naš dan.

PONOVO SI TU

Ponovo si tu, neviđeni junak samoće
gladan kao pas lutalica.
Ponovo si tu i pitaš se
zašto te sasvim mimoilazi želja za samoubistvom.
Ponovo si tu i oplakuješ jednu od ljubavi
koju očajnički hoćeš da pronađeš na drugome mestu
oplakujući sebe, oplakujući druge, čitav svet, ništavilo.
Ponovo si tu nakazan i uništen.
Ponovo si tu, nipodaštavan u svojoj zemlji.
Ponovo si tu, u ratu protiv svega
a ne možeš da podneseš ni sebe samog.
Ponovo si tu i svaku vlast šalješ u pizdu materinu.
Ponovo si tu, sumnjaš u svako rodoljublje
svaku revoluciju.
Ponovo si tu, pevaš miru usred pustinje.
Ponovo si tu prestrašen od halucinacija
i snova da bi mogao biti koristan za svoje bližnje.
Ponovo si tu, uvek uzimajući od bližnjih
i ne dajući im ništa za uzvrat.
Ponovo si tu, pothranjuješ njihove nade
da ćeš jednog dana uspeti
a u sebi se podsmevaš njihovom ubeđenju da si neki važan tip.
Ponovo si tu, pretvaraš žalost u meru bića,
i daješ joj svojstva svetosti.
Ponovo si tu, nudeći ljubav koja seje strah.
Ponovo si tu, gledaš svojim ludim i pametnim očima.
Ponovo si tu, zamajavajući i zaustavljajući smrt beskrajnim
pričama.

(* * *)

Spazme ideja vegetiraju
na mom vrućem pepelu.
Ne znam na koju ću stranu.
Ne znam zašto bi uopšte trebalo birati stranu.
Lovim sebe kako se rastačem i smejem se
čitavom ovom čudu.
Nemam ni najmanju volju za postojanjem.
Ne nalazim ni jedan trag bića koje bi me želelo.
Neću da upoznam biće koje me sadrži i upotrebljava.
Ni o mišljenju o svom biću
nemam nikakvo mišljenje.
Pijan sam od uspavanki zaludnosti
u onoj svetoj materici koja sporo sagoreva.
Pijan, vegetiram u pijanstvu bede bivstvovanja.

(* * *)

Anđela ti preotmu oni koji ga ne zaslužuju.
Iako ga, zapravo, niko ne zaslužuje,
ali neki ga upoznaju.
I ja sam od onih koji su ga upoznali.
Doduše na kratko, tek toliko da dokažem sebi
da on postoji zato da ne bi bio posedovan.
Jer znati znači – patiti,
a patiti znači – biti.
Uzeo ga je neko ko ga drži za ruku
ovde na ovom jadu od zemlje
kao da je neki obični stvor.
Nemajući pojma ko je i šta je.
Tako da nema ničeg posebnog u tome,
zato što čoveku toliko i treba u životu.
Kada ga vidim na ulici
pretvaram se da nisam video ništa.
Niko mi ne bi verovao niti mi se smilovao.
Treba da se pretvaram da sam zadovoljan
ovim jednostavnim poretkom u svetu
gde se ništa ne dešava i neće se nikada desiti.
Jer stvarnost je smešna vizija.
Uzdahnem i zovem ga.
Prizivam anđela koji je rastao na svetlosti.
Ali, ah, nikada ne treba zazivati milost
od nekoga ko milosti nema!

KOSOVSKI HAIKU

Iz zgarišta kuće
diže se oštri dim
samo ne iz dimnjaka.

BEAT HAIKU 1

Jebite se! Sve je ovo
društveni nužnik. Vladini pacovi
oglodali su nam jaja i mozak!

BEAT HAIKU 3

Nema struje u
tvom seksualnom dinamu.
Nobel za mir izaziva krvoproliće!

HAIKU WHISKY 2

Zašto ne nazdraviti Erosu?
Relativni život izvire
iz apsolutne smrti.

IDEJA SLOBODE I BOGA

A nekada
kada smo se bavili slobodom
ona je postala moguća
da bi bio stvoren Bog.

Mi još uvek možemo da kokamo
jedni druge zbog ovih ideja.

I svaka pobeda
znači dodatak porazima
u jedinstvenom svetu.

Mnogi trpe zbog ovih
poraza
a neki im se i raduju.

I ako je ubica
stvorio takvu ideju
slobode i Boga
šta onda čeka žrtvu.

PRAVO JE ČUDO

pravo je čudo da sam često
pratio instinkte
i nemajući baš ništa na umu
pokušavao da pišem
valjda zato što nisam uspevao
da se usredsredim na čitanje
pošto sam se osećao
iscrpljen i izgubljen

pravo je čudo kako sam
u ovakvim slučajevima
često i zakonito
bivao umoran
pozlilo bi mi
propadao sam
i kao posledica
pao bih u postelju
i predavao se naopakom ukusu
ispraznog meditiranja
sanjao o stvarima koje me se ne tiču
ili od kojih sam odavno digao ruke

pravo je čudo
jer se u većini slučajeva zaista
sve završavalo s glavoboljom

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Anton Berišaj

AUTOBIOGRAFIJA

ovaj drevni stub
koji znači život
smrt koji znači
ovaj drevni stub

godina 1965. je bila godina
najveće smrti veka
godina 1966. je bila bol
godina 1967. je bila bol
godina 1968. je bila bol
godina 1969. je bila bol
godina 1970. je bila bol
godina 1971. je bila bol
godina 1972. je bila bol
godina 1973. je bila bol
godina 1974. je bila bol
godina 1975. je bila bol
godina 1976. je bila bol
godina 1977. je bila bol
godina 1978. je bila bol
godina 1979. je bila bol
godina 1980. je bila bol
godina 1981. je bila bol
godina 1982. je bila bol
godina 1983. je bila bol
godina 1984. je bila bol
godina dvadeseta lepa prilika za izdaju
i mir lepih stvari

MADRIGALI

Madrigal I

ti nisi
ja nisam
odakle sva ova
ljubav

Madrigal II

iznad mrtvih okeana
grane će se preplitati
čak i nakon naše smrti

Madrigal III

bela boginja
obučena u belo
u mom crnom srcu
obučenom u crno
svakog dana

Madrigal IV

na stolu
nešto kao lale
kao tri bele tačke bola

TREZAN ŽIVOT

Alkohol I

živeti nije tako čudno
kao ta jeza
kao taj nesporazum
živeti nije tako smrtna stvar
kao ono slobodno gorenje
kao onaj nesporazum

ne treba reći da se sve zna
svet je velik i
svet ne obuhvata sve

umreti nije tako uobičajeno
kao ona velika tišina
kao ono razumevanje
umreti nije tako životno
kao taj veliki bol
kao ono razumevanje

Alkohol II

ta pevačica
što peva tako lepo
ono što ne treba otpevati
ono što se ne peva

o ljubavi

taj lepi momak
kao da je lud kô ptić
kao da se obraća zadovoljstvu
kao da se obraća bogu

o ljubavi

Prazna čaša III

ovo suđenje za tebe nije slučajna stvar
za drage nam ljude treba uraditi i mnogo više
jer za tebe nema nikakvog značaja da si možda čovek
jer za mene nema nikakvog značaja da sam možda čovek
mi bismo mogli biti bilo šta na ovom svetu
i opet bismo znali šta je ljubav
ti imaš telo ti imaš dušu ti imaš prazne oči
za pustinje za drhtaje za ljubavne vatre
i treba živeti kao da ništa nije važno
za vatrenu ljubav za život za vatrenu smrt
beskrajnu zvezdu i belu sličnost
bol od ljubavi i običan život
evo još jednom moraš proći sam kroz noć
evo još jednom moraš proći sam kroz dan
posle napornog puta čeka te odmor u tišini
ovako treba prezreti početak
a i kraj
i
istinu koja ne kazuje ništa
laž koja kazuje mnogo šta

Alkohol III

ovaj dan mora da znači nešto
za tvoj pogled
za tvoju reč
za tvoj korak

to mora da znači i nešto drugo
za moje slepilo
za moje ćutanje
za moju želju
i
našu lažnu ništavnost

Alkohol IV

o kad bih mogao da izgradim jednu lepu palatu
s mnogo vrata s mnogo prozora
kad bi izgradila nešto lepo
neku palatu od srebra
s mnogo vrata
s mnogo prozora
ti znaš da bi sve bilo drugačije
o kad bi napravila jednu lepu palatu
lepu
i
s prozorima

SMRT LAŽI

ja i likurg
iznad zastrašujućeg ambisa
uma duše
i nečujne smrti
rekosmo

i dalje država mora postojati
jer ljudi su i dalje loši
i smrt treba da postoji
jer ljudi nisu naučili šta je život

i tako ja i likurg učinismo
da život nastavi po starom
u neku novu laž
u neko novo verovanje

SMRT ISTINE

poslanici od zemlje stigoše radosni
sakupiše majstore amaline nezaposlene
i tegleću stoku
bili su to veliki radnici
zato i napraviše najširi
i najduži put
i uliše mu dušu

majstori
amalini
i tegleća stoka
nisu nikako hteli da veruju
da put ne služi
za putovanje

PESNIKOVA SMRT

on govori o kraju sveta
ljudi ga vole
ljudi ga obožavaju
i stavljaju mu zlatne vence na glavu
zato što
on govori o kraju sveta

ANTONOVA SMRT

ti nikada ne umireš
kao vetrovi zapada
zato što se rastojanje produžava
i lagana smrt blizu mora
ti nikad nećeš umreti onako kako bi ti želeo

kada je put dug
kao trag požara
kao mala laž
kada je put dug
mala duša na čamcu duša iznad mora
ti ne umireš kada treba da umreš ti ne umireš
zato što su zvezde male
a čamac te ne drži više
zajedno s dušom

SMRT VREMENA

posvećeno nekom drugom
rođen je u pustoj godini
kada je umro veliki pesnik eliot
kada je umro veliki pesnik noli
jedan je govorio o pustinjama sveta
drugi o uzvišenim stvarima

deset godina kasnije umro je franko
u paklu nije bilo mesta za njega
jer je svet postao premali
a i veliki pesnici su
umrli

BAGREM

čoveku koji nije voleo smrt

jedan starac skupljen
u skrovište gde ne dospeva hladnoća
sedi i razmišlja o smrti
tamo ne dospeva svetlo
samo tama i ništa više
za starkelju koji razmišlja o smrti

on treba da zna to
zato uopšte nije slučajno
što dozvoljava da mu se kapci tresu

on kazuje nešto tajno
devojke žele da se klizaju
kao leptiri na snegu

njemu ništa ne smeta
što smrt pušta niti kao bagrem
s njegovih smrznutih kapaka

OSEĆANJA

I Pravilo

sa po jednom crnom rukom
sa po jednom zelenom rukom
svaka dođe na svoje mesto

II Ludost

gase nam se kandila ćutanja
zaboravljamo se kao galebovi na parčetu neba
u ovoj noći bez savesti u ovoj tihoj noći

III Pesimizam

ovaj beli svet
ovaj žuti svet
koliko smo sićušni

IV Vernost

ako želi da je poljubiš poljubi je
ako želi da je lažeš laži je
ako želi da je ubiješ ubij sebe

V Priznanje

samo samcato drvo usred šume
samo samcato drvo ovaj naš vek
kog još nismo otkrili

VI Ljubav

svi koji imaju ime i prezime zovu se prokletstvo
oni rođeni jednoga dana ne znaju zašto su rođeni
jer u osmehu plača sve uzima željeni oblik

VII Vera

vrte se naše predrasude u beživotnom vrtlogu
kao varvarska pesma našeg detinjstva
jedno parče zemlje i neba popnu nam se na vrh glave

VIII Strah

šta oseća pismo pri ulasku u koverat
šta oseća vreme pri ulasku u naše slepoočnice
ili se samo trese od hladnih zidova razuma

IX Sumnja

čiji su ovi spomenici u utrobi zemlje
nekada su bili ničiji a sad nismo sigurni
nadamo se da su i sad ničiji

X Suđenje

vrti nas u krug ova zla biljka
samo naše senke ostavlja na miru
u hladu bora koji gori unakrst

XI Magija

stojećki čuvamo stražu smrznuti kô led
svi se obrušavaju na nas kao u magičnom vrtlogu
oduzeše nam bisere a mi opet ostajemo verni čuvari

XII Zaborav

pojedosmo sebi ljubav
a sada ne znamo gde ćemo izaći
na kom rtu u kojoj pustinji

XIII Sećanje

ova učtiva mekoća je samo naša zabluda kao suza reke
koju stvaramo za sebe u kasnim noćima bez sna
kada nas niko ne mazi kada nema nikog da nas ljulja

XIV Življenje

da izniknemo tu i tamo u osušenoj zemlji
da stignemo na mesta što čeznu odvajkada za uzdahom
i da kažemo sebi da smo stvarno bili živi

XV Mera

teško je ubiti samog sebe i biti živ
o prijatelju moj kud smo krenuli ovako čak ni reč nam ne reče
a možda je ćutanje jedina mera ovog sveta

Preveo s albanskog Fadilj Bajraj

Haljilj Matoši

RATNA TRILOGIJA

1. Isus donosi planetarni mir

Jedan ekser zabijen
U stopalo
Isusa je zaboleo
Više nego svi svetski ratovi

Ko ne veruje u to
Neka proba
Zaboraviće Bosnu!?

Ipak planetarni mir
Može uspostaviti samo Bog
Neka nam se umilostivi...

On će doći
Pre nego što nas napusti nada
Na Kosovo...

2. Evidencija muka i bolova

(Refleksije o vremenu robijanja u konclogoru "Zabela" u Požarevcu, Srbija, 1999)

Pre igre linije i reči bila je suza a kasnije bol
Bol u duši
Ima raznih boli
kao glavobolja, telesna bol i duševna bol
A i bol od batina omraženog dželata
ili ugriza neviđeno golemih pacova
(Postoji i bol nostalgije koju sam osećao u međuvremenu
između batina i glodara)

Kada sam se vratio s robije najčešće su me pitali
koliko puta su te tukli?

Onoliko puta koliko i Isusa na onom blagoslovenom brdu
zaustio bih da odgovorim
ali bih prećutao … da ne bi zvučalo
kao svetogrđe

A morao sam da kažem svojoj deci da od evidentiranih bolova
za njih sam prolio 62,200 suza koliko je Isus prolio za svoje
Sestre
(A i recimo nekoliko stotina kapi krvi)

Dobio sam 1,667 udaraca
110 šamara u lice
107 pesnica za vrat i u grudi
u glavu su me tukli 85 puta
u stomak 38
ispod pojasa isto toliko
po rukama 40 batina
po stopalima 32 udarca
po ustima sam dobio 30 puta
ispljunuo sam krhotine 7 slomljenih zuba
što se ni Isusu nije dogodilo

Popljuvali su me 32 puta
13 puta gurnuli i oborili na zemlju
za kosu su me vukli po zemlji 30 puta

Molio sam se za vas 720,000 puta (Isus samo 900)
bez hrane sam izdržao 21 dan bez vode 13
(za Isusa nema podataka)

Smrt sam video svojim očima 19 puta
iz sudnice do policijske stanice napravio sam 320 koraka
koliko i Sin Božji na Kalvariji
(držeći krst svoje krivice – sanjao sam slobodu)

Nisu me čupali za bradu jer je nisam imao
(Isusa su čupali 38 puta!)
I nisam imao 303 uboda od bodljikave krune – koju je on nosio
spasao sam glavu – dakle i onih 97 kapi krvi
(Hrist je prolio tačno 97,307 kapi)

Nisu mi se smilovali a ni darova nisam imao
Isus je bar za sve svoje muke dobio samilost
svete Veronike
koja mu je ubrusom obrisala lice
na kojem je ostao iscrtan krvlju i suzama
njegov blagoslovljeni lik
on je bar ostavio
znak

(28. juli 2008)

3. Lepota užasa

(Refleksije o ratu kao igri)

Još smo živi bez metka u glavi i kame u grlu
Samo što metak i kama zuje u vazduhu
Namenjeni su nama
Od koga to i s kojim pravom?

Artiana drhti
“Mama, strah me je da zaspim,
hoće li noću srpska milicija doći kod nas?”
(Da nas pobije, htela je da kaže
ali nije rekla da nas ne uplaši)

Ćutao sam a znao sam tačno
da će doći...
Nisam se usudio da joj kažem spavaj sad
Jer nisam mogao da je zaštitim
Zato sam je terao da igramo
“noć i dan”!!!

Iz mraka napolju čula se buka
“Jesu li ratni avioni, tata?” poskočila bi Arta
“O ne, srce, jak vetar duva
Zato je nestala struja, ali će brzo doći...”
Baš u tom času blindirano policijsko vozilo
Usmerilo je jak mlaz svetlosti reflektora
Pravo na naše prozore!
“Seva i grmi, srce... Pašće kiša i ti ćeš porasti!”

Svuda oko nas pretnja
Strah je obuzeo ljude uvukao se između mene i dece
Mene će odvesti a decu će poklati
Žena je bila hrabrija: volela je kako razgovaram s decom
Nalazila je lepotu u užasu
To je valjda bio njen tajni kod

“Pala je bomba, tata!?”
“Ne, dušo, to je grmljavina...”
“Čuju se rafali, tata...”
“O, ne, to se kiša i vetar nadvikuju
i porašće trava”
(U glavi mi je sinulo da će trava zaista porasti
na našim grobovima bez nišana)

Od snažnog vetra i mraka
I vuk se sklupčao u bajci
Ni da proviri iz jazbine svoje...
“Rat je, tata, nije bajka...
A zašto uopšte bude rata, tata!?”

“Hajde sad, spavaj, tatino,
Klinton je upravo rekao da će zaustaviti rat”
(A dok sam Artu tešio Klinton je na *Glasu Amerike*
rekao “Rat se nastavlja, napadi će biti još žešći...”)

Tačno! Još je 6. maj...

(1999, pod opsadom)

ŠOTE[1]

(O čemu sam razmišljao za vreme dugog razgovora sa Sarom Karlson, ženom–vojnikom iz sastava švedske jedinice KFOR-a u Ajvaliji, blizu Prištine)

Bila je malo komita malo kometa
A iznad svega žena što ljubi svog čoveka
Ni u borbi se od njega odvajala nije ...
Njena je istorija zato ulepšana kako je
Najpre završavala kućne poslove a zatim ratovala
Kako je vatreno govorila
Ili hodala išla na počinak plesala...

U bitkama nije imala problem s mecima i ranama
Ali je muku mučila s menstrualnim ciklusom
Zamislite je kao ženu na frontu
U vreme kada nije bilo "siluet" uložaka
A ni "always" tampona

Držala se kao komita – zablistala kao kometa
Pokrio ju je zaborav
Pretvorila se u talas

---

1 Šote Galica, legendarna kosovska ratnica koja je nakon Prvog svetskog rata uzela učešće u gerilskom (kačačkom) ustanku Albanaca protiv režima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, žena dreničkog Kačaka Azema Galice.

TREN

(Refleksija o slobodi i ljubavi dok je ona recitovala Ilijadu*, meni su svetlucale oči kao antičkom ratniku nakon bitke ... kada bi ostao živ... Voleo sam je, o Bože, i čuvao sam je kako treba čuvati najkrhkiju stvar koju poseduješ)*

Kako je videlo vojničko oko slepo od hrabrosti
Petu Ahilovu, tako hitru a tako ranjivu

Kako je moje slepo srce videlo tvoje ranjivo i zgodno oko
I kako sam, poput Helene, hitro pristao da budem osvojen

Ja moćnik koji sam dobio sve ratove i ja krhki stvor

Ne ozleđuj me pazi na moje srce koje je ranjivo
Kako bi moja lepota večno ostala netaknuta

Nemoj me ubijati tom rekom suza
Brzom kao mač koji je ubio Artura Senu
Mrzim brzinu kiše i tvoju tvrđavu

Volim vlažan vetar i ljude koji imaju sluha za delikatnosti

Čuvaj mi sjaj svetost ljubav
Ne odapinji dušo otrovne strele na moju ranjivu petu
Jer će mnogi milenijumi doći posle nas
I nekome treba ostaviti u nasleđe ovaj sjaj

Iznenada će neko nekome nekada tražiti da ga poljubi u oko
A mi ćemo ustati iz mrtvih i reći: “Eto, baš kao mi!”

GRADSKI AUTOBUS BR. 4 U PRIŠTINI

"...Ja nisam lud
Zanima me sloboda..."
Morrison

U kafanu preko puta
dolazi devojka
ulica se propinje prema brdu
širi idealnu dosadu
jača senzibilitet spušta pritisak
brdo se igra sa suncem
mir pretvara u muziku večnosti

Povetarac kao da se poigrava s njenom haljinom
uši momaka pocrvene a pantalone se nadimaju
razgovori o estetici vrte se oko njenih nogu
ona ima 18 godina 10 evra u tašni
i ogledalce

Popravlja šminku i nakon prve doze ekstazija
meditacija o lepoti je neosetno pretvara u leptira
"Prigrli me dušo..." govori momku
za kojim ima potrebu
a on se oduzme i ode nekud da masturbira...

Zatim joj priđe neki fantom
pravi jak medikament za nju
stegne je oko pasa i za grlo
gotovo joj oduzme dah
a ona plače i smeje se i u isti mah peva
zatim pod plahtom sna izdahne na spavanju
u ritmu sinoćnjeg blues-a

Naruči coca-colu uzme drugu dozu sintetičke droge
naruči "The end" i u ritmu melodije odlepi u onostrano

Gradski autobus staje i pretvara se u vreću
Vozio je zvezdanu prašinu
i istovaruje je u kontejner za đubre
gore na Sunčanom bregu

Kasno uveče misli o smrti
pogleda ličnu kartu: da, ja sam!
ima osamnaest godina nula evra i ni miligrama doze
i jednu brigu više: osećanje večnosti
pa i osećanje da je danas zapravo sutra

Otkako se lepi i dobri Isus vratio Ocu
nebo je postalo korpa za otpatke
za konzumirane živote
koliko je samo krasnih stvari bačeno tamo
da bi postale prah i pepeo
razmišlja devojka užasnuta
i drhti kao prut

Jednog dana zajedno sa zvezdama koje je sama stvorila
bacila je i sebe samu u otpatke
kao potrošenu bocu cole

Život i nije ništa drugo do
potrošni materijal

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Balsor Hodža

MOJ BISEKSUALNI GRAD

Tamo postoji jedan hrast
na njemu vise
bizarne poput plastičnih plodova
figure životinja
ispunjene helijumom
Kad ih zanjiše povetarac
žirafa ljubi patku
slon jaše mačku
koja je sva u plavim pegama
a gušter pupi kao zrela kruška...

Priština je grad snažnih momaka
zato je uvek u ratu sa svojom prirodom
koja je biseksualna
(verujem da je zapravo svaki grad
po prirodi biseksualan)
ipak drveće u ovom gradu
vredi više nego u drugim gradovima
zato što je retko
kao što su retke plave noći
Faktički sve što je lepo u ovom gradu
vrednije je nego drugde na svetu
zato što ga ima tako malo
i ukliješteno je u frankenštajnovsku arhitekturu
izraslu iz silovanih snova
Ali ipak je životno
pošto je izdržalo strašne stihije
sunce premetnuto u polumesec
a onda u crvenu zvezdu
zatim u plavo UN sunce
i u što god se može zamisliti
umorili bismo se kada bismo brojali

…a u drvoredu tom kao da vidim
dobroćudne dvojnike naše
dok im vetar materinski
lišće na debla nanosi
kao ukrase što zalud vise
van vremena i prostora
dodiruju se trepćući
gotovo da se grle
kao pingvini
a onda se preklope ili pripiju
ili padaju dole
na netom očišćeni pločnik

OTKRIVANJE SEBE

Buđenje sveta liči na buđenje slika
sećam se bakine kuće s onom osunčanom prostorijom
gde su dve slike visile na zidu
jedna s desne strane
prizor beskrajne i neprestane melanholije ljubavi
i druga s leve strane
kultna slika što mi u sećanje uvek vraća
detalj nežnog grla dečaka boje unutrašnjosti kruške
i bljesak kame proroka Ibrahima[2] nad njim
dok se bogoposlušni spremao da žrtvuje sina
vezavši mu oči čvrsto i očinski crvenom maramom
da bi tmurni lik učinio još mračnijim
a sve ostalo je na toj slici bio vrišteći prostor
kojeg svih ovih vekova niko nikada nije video
pošto su svi bili slepi kod očiju

2 U originalu Hazreti Ibrahima.

I druga me je slika takođe vraćala u prošlost
i osećanje gušenja od treptave stvarnosti
bekstva od vlastitog lika koji se ogledao na sečivu
frankenštajnskog noža proroka Ibrahima
dok sam nastojao da se sakrijem od oka Kiklopovog
ne bih li nekako iznova otkrio i dotakao svet oko sebe
ali bih utonuo u zelenilo nekakve studene kiše
koja je kapala na izazovnoj plavoj slici dvoje ljubavnika
koja me je mamila da im se pridružim u njihovoj usamljenosti
da se odvažim i uđem u taj svet ledenog zelenila
kako oni više ne bi bili bespomoćno sami
kao golje bez igde ičega i sasvim zaludna bića
i kako bih postao ortak tog usnulog para
i družio se s njima sve dok se ne bi digao vetar i uskovitlao
zelenilo
(ah, zeleno, ta dragocena srž svake ljubavi!)
i tada bi im odeća zašuštala i probudila ih
zaprepašćene i nervozne što vide uljeza koji je nepozvan
banuo u njihov sleđeni raj
a ja bih uzeo neki zamišljeni kamen i gađao u horizont
ne bih li tako probudio čitav taj svet zakopčan u zelenilo
ali bi kamen pao na travu koja je ličila na veliki trbuh
daleko od cilja kao čist promašaj koji me je frustrirao
Zastao bih tada i čekao zureći u gospođicu
dok ona pokorno stoji pred džentlmenom
koji se činio kao oličenje pouzdanosti
malko pogrbljen jednom nogom se blago oslanjao
na granitni stepenik ljubavi na kojem je ona nemo sedela
a meni bi se na kraju čekanje isplatilo pošto bih u jedan mah
jasno video kako mi se ona potajno osmehuje
izdali bi je i lako zarumeneli obrazi koji bi nadjačali zelenilo
čime mi je davala do znanja da je živa

Onda bi visoko na granama sećanja
beli gavran tiho zapevao svoj bluz
i ja bih lagano izašao iz te lažne stvarnosti
to kopile koje je htelo da bude iznad silovanih arhitektura
naših života
hodao bih unatraške istovremeno sa (faktički) skrivenom
slikom neskrivenog
prateći šumove nesigurnih koraka
i negde tamo
gde je tama disala duboko
tamo bih pronašao utamničen svoj poslednji pogled na sunce
kako bledi
iznutra
poražen od zadihanosti, zatvoren u zagrljaju ubice
u svemu razvrstan i podeljen na *ono što jeste* i *ono što faktički jeste*

Dozvolite da to objasnim na primeru slike
ono što jeste
jeste veoma bujno i gusto zelenilo
koje je progutalo horizont
sve što se prostire po zemlji
a *ono što faktički jeste*
jeste to tajno rumenilo na licu gospođice
dok bi mi se smešila i nadvladala zelenilo
ono što jeste
jeste ram slike koji je obuhvata – sad i posle – zauvek
obmotanu u golo zelenilo
ono što faktički jeste
jeste fizička i direktna dubina s mesta posmatranja
pa sve dokle dopire oko (čije god ono bilo)
dotičući horizont slike i ovostranog
ono što jeste
jeste ono što nam slika prikazuje
ono što faktički jeste
jeste ono što slika krije od nas
ono što dražesno u potaji krademo
ili nam ponekad samo poklanja

ono što jeste
jeste sunce pomračeno dok ga odozdo gledamo
nadvladani od ubica
a asfalt (između slova B i A, baš tamo gde sam
kredom ukradenom u školi napisao svoje ime)
bolno doziva i ponovo krvari
u zgradama frankenštajnskim
poslednji put
dok nas jebu
siluju nas po budžacima
zatvorene u podrumima
gde ni svetlo ne palimo jer je nepodnošljivo
dok slušamo očajni krik krvi što curi po asfaltu
i gasi nam sunce
ono što faktički jeste
jeste mesec koji čuva sunce
i dani čekanja
dok u sebi samima
ne nađemo
ponovo
onaj treptavi refleks života
našeg zaokruženog sopstva
i uvek živahno zelenilo
van domašaja ubica...

I tada sam malo po malo
uz oca
otkrio da nas je više
a žar vatre (iz bledog sunca)
osvetlio je prostor među nama
i uputio nas da budemo
jedni uz druge
svet
onaj postojeći
u poređenju sa svetom nad kojim visi
frankenštajnski sveti nož
crnoga ubice proroka Abrahama
probudio se
dok su zakopčane misli
i želje složene kao ogrlice
padale kao suve grane.
I tako mic po mic što znači
korak po korak
i ljubav za ljubavlju
svi putevi života
vode nas do misterioznog filtera
mašine za pranje veša
do onog ludila šansi
koje držimo u svojim rukama
ubica.

WAG THE DOG

Ako ne znaš šta da radiš
Napujdaj psa
Ako ti preti skandal u kancelariji
Napujdaj ga na Albaniju
Napujdaj ga na one Albance
Neka se svet bavi njima

Ako se desi u svakodnevnom životu
Da ti se stvari zapetljaju i zaglaviš u zamci
Treba znati gde i kako da ateriraš
I da smestiš nekom drugom
Bez pardona da udariš po njemu
Ne prezajući ni od ubistava i silovanja
Tako je Albanija odabrana da bude sjebana
I scenario je zaista imao uspeha
Jer su Amerikanci skloni da saosećaju
Istrenirali su ih raniji filmovi
Kao što je bio onaj o napadu Marsovaca na zemlju
A ja sam uvek mozgao o tome šta bi trebalo uraditi
Ako bi se nekom velikom meteoru prohtelo da nas zagrli
Da li bismo uzeli slobodan dan na poslu zbog tog događaja
Da ležimo na krevetu i čekamo taj veliki vatreni poljubac
Koji će nam okajati sve grehove
A Albanci valjda znaju šta treba da urade

Svejedno
Ono što želim da kažem jeste
"Da li je neko ikada čuo za neki albanski restoran?"
Niko nema pojma kao što nema pojma ni o planeti Mars
Sriči to ime slovo po slovo i opet će ispasti nezanimljivo i ništa
Pa zašto onda da se ne napujdamo na njih
Ionako je to samo film
Napujdaj na njih jer ih ne boli
Nikoga i ne zanimaju te ništarije
Napujdaj na Albaniju jebala mater svoju
Napujdaj na Albaniju
Da se siti ismejemo u našim domovima gledajući ih na TV-u
Skupa s našom decom
I očinski im objasnimo
Da je to samo šala
Albanci u stvari i nisu tako loši
"Ali, mama, tata, poznajete li vi nekog Albanaca?"
(pitaće znatiželjno dete)
"Ne, mislim da oni više i ne postoje" (odgovaraju pažljivi roditelji)
A vi čitaoci da li poznajete nekog?
(I ti što upravo čitaš ove redove, poznaješ li uopšte
nekog Albanca?)

SEDEĆI NA BALKONU

Malo je kasno
Moja žena je zadremala u spavaćoj sobi
A ja pušim na balkonu
Osećam sveži dah jeseni
Koja se budi kao pokojni otac
Razmišljam pri tome o nekim stvarima kao
Da li treba da volim cigarete ili da ih mrzim
I da li onaj koji mrzi cigarete zapravo treba da ih popuši
Sve do jedne
Kako bi ih sve uništio
A s druge strane ako ih voli valjda će manje pušiti
Tada osetim neku blagu usamljenost
Od šaputanja hladne izazivačke jeseni
Gasim poslednju cigaretu za taj dan
Vraćam se u spavaću sobu
Naša kći je zaspala nasred postelje
I ja legnem i nastojim da dodirnem bar nogom ženu
A i ona to isto čini intuitivno ne prekidajući san
Ja tada shvatim da su mi noge kao led hladne
I osećam
Slatku toplinu od njene cirkulacije koja se preliva po mojoj koži
I to nije prosto samo hemija koja postoji između muškarca i žene
Muža i žene
Već je vidim kao čistu milost i blaženstvo
Koje je zaspalo najslađim snom
Upirem se rukama o zid i lagano zagrebem po njemu
A onda mi se učini da nisam ja već da je ljubomorni zid
Taj koji nastoji da me izgrebe po rukama
Kivan što i on nije deo ljubavi zaspale na našem krevetu

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Trina Gojani

GOMILA I TI

Sela sam naspram gomile
bili su više nego ljudi, ne baš ljudi
zavist je već bila napravila prve korake
možda je i prohodala i stasala
gledala sam u gomilu, tražila tebe u njoj
i svaki put kad sam te lovila videla sam da oni nisu ni ljudi
a ni zveri ... nestajali bi u mojim očima
zatim sam počela da opipavam gomilu
niko nije imao tvoj oblik kostiju
niko nije imao bol u grudima poput tvoje
odustala sam od potrage
i tada sam već osetila, osetila sam bol
traganje za nečim vrednim usred gomile
teže je nego držati gomilu na plećima
osetila sam da me steže grlo i naviru suze
progutala sam ih i tražila te među suzama
i nađoh te konačno na dnu duše
bio si zgrčen, pun straha
gomili ne pripadaš ni ti
ni moja duša.

BEKSTVO

Zabravila sam se iza vrata
zatim sam usred glasova
tražila malo osmeha
dernjava je bivala sve jača
i bol je stalno rasla
razbila sam vrata, izašla napolje
svet je već ozeleneo
trava me je nadrasla
ali smelo sam zakoračila preko travnjaka
da ostavim bar jedan trag
života

NE TREBA TI NIŠTA VIŠE DO MOJA SMRT

Tražio si da ti pokažem sebe
kakvu me niko nije video
ja nisam tražila da budem rođena
i nisam želela ni da se zaljubim
štaviše čudila sam se sebi
kako najdražima uvek dopuštam da me ostave
nisam tražila usamljenost koju mi daje grad što vrvi od ljudi
a opet u gomili nisam tražila čežnjivi osmeh utehe...
Pokazaću ti svoju smrt
Samo ona mi pripada u punom smislu te reči
Ali osmotri unaokolo jer se nekom može učiniti čudnim
da se umire svuda stalno i svaki dan

I OVAKO SE UMIRE

...Iznenada spoznaš da si već umro, a još uvek dišeš. Zapališ još jednu cigaretu koja te podseti na sve bolove, zatim pustiš vodu iz kotlića u WC-u da s njom odu i dobre stvari koje si imao u životu.
...kako se živelo, tako se umire
...tvoje telo se lagano hladi, obliva te hladan znoj ... bliži ti se smrtni čas
...treba li da čekam neku melodiju da bih umrla?
...o, ne, opevaću sama svoju bol, napisaću epitaf sebi, niko bolje od mene ne poznaje moju bol
...uvek umireš drugačije od ostalih
...a umire se stalno
...kad dišeš
...kad gledaš oči koje će te brzo zaboraviti
...kad uzmeš papir i ne možeš odoleti potrebi za pisanjem
...kad ideš na nečiji pogreb
...kad varaš nekog
...kad plačeš
...kad se rastaješ
...umireš s osmehom na licu
...boli a osmehuješ se, jer niko ne poznaje tvoju bol kao ti
...umire se i časno, kada tražiš oproštaj a ne znaš kome da se obratiš
...umreš zaboravljen i ponižen
...od raznih smrti moja je najdirljivija
...ja sam prigrlila "svet", držala ga kraj sebe, a umirem usamljena
...konačno umire se i za sutrašnje sunce

ODLAZAK

Ako već treba da odeš
gledaj da što lakše preboliš stazu usamljenosti
sećanja mogu očas da te ubiju i oglođu ti dušu
a tvoja će krv voda postati.

Ako u pamćenju tražiš putokaz
ako treba da odeš
osokoli sebe čvrstinom
i kada ti je gnev hrana
i osmeh nestao s tvoga lica.

Ako treba da odeš
mani se rođendana kao alibija za razum
hodaj samo svetlima velikog grada
dok te zgrade ne prožderu živog.

Noću su svi gradovi lepi
po danu im se vidi rđa.

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Kujtim Paćaku

SEĆANJE

Neka ode bestraga
Sećanje na novembar!

Dani kad je nemaština bila refren
Nedeljom, svake nedelje.

Kad deci sam morao da stvorim
Porciju dnevnog sledovanja hrane.

Mnogo je golja bilo tada
Al ja sam bio daleko više od njih.

A kada sam porcije teglio kući
One bi jako otežale
Kao da sam na pleća stavio
Tri planine
Po jednu za svako moje dete.

Neka ode bestraga
Sećanje na novembar!

Nedelje žestokih bitaka s kišom.

DVA PIJANCA

Sreo sam druga
Boca rakije viri mu iz džepa
Domaća prepečenica.
Opet se zapio
Đavo ga odneo…
Mati njegova noćima ne spava
Proklinje ga ćutke.
Neka kletve njene padnu
Na kukolj i grmlje.

Ne zna da li ga više proklinje
Što pije rakiju
Ili što ljubaka gadžiju.[3]

Prodao je zbog gadžije
I nakit svoje žene
I staru violinu
Sve zbog kože svilene
Mirisa belih sisa
Kurveštije.

---

3 Naziv za ne-Romkinju na romskom.

PISMO ZA TEBE

U cvetovima ubranim
Prve nedelje maja
Kriju se mnoge uspomene.

I kada uvenu
U meni će ostati njihov miris
Poput arome dunja na staroj polici.

I opet će doći cvetni maj
A ja ću isplesti cvetni venac
I nove snove istkati
O nama draga.

RECITE MI

Recite mi kako protiče naša reka
Kao Gang?
Ili kao Bistrica?

Recite mi kako se peva naša pesma.
Kao na Himalajima
Ili kao na Šar Planini?

Recite mi o punom mesecu
Beskrajnom horizontu
Devojačkim haljinama u milion boja.

Recite mi kako se pali naša vatra
Plamen Đurđevdana
S pesmom "Sa o roma daje!"

Oh, recite mi...

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Špetim Seljmani

PIVO, OČAJ, NADA

Idi reci onoj devojci na drugom kraju bara
imaš li dolar za pivo molim
očajan sam i džepovi su mi prazni...

Idi i reci usamljenoj devojci tamo
da bi ovaj momak razbarušene kose
želeo da se oženi njom...

Idi reci onoj devojci što plače
nikada nisi bila lepša i ne cmizdri više
to te može samo poružneti...

Idi i reci onoj pijanoj devojci
da sam njen otkačeni ples doživeo
kao smisao za ljubav prema životu...

Idi i reci onoj devojci koja sve mrzi
da dođe u moj krevet jer želim da budem
deo njene mržnje...

Oh, idi i reci joj da je sve ludo
dosadno...

Idi i reci onoj devojci koja hoće da se ubije
da i neko ko je mnogo voli
želi da je ubije svojom srećom...

Idi i reci onoj devojci što odbija da govori sa mnom
da je njen bes tek deo
teskobe koja raste u meni...

Idi i reci onoj devojci koja tako dobro piše
tvoja poezija neće nikada biti
savršenija od tebe...

Idi i reci onoj devojci prekrasnih usana
tvoje oči sve govore, ruke su ti tako mekane
a guzovi božanstveni...

Idi i reci onoj devojci koju sam povredio bez namere
da ja najčudnije stvari radim
nesvesno...

Oh, idi i reci joj da je sve ludo
dosadno...

Idi i reci onoj devojci koja čita knjigu u tvrdom povezu
reci joj da za nas ne važe
zakoni, države i vlade...

Idi i reci onoj devojci koja peva
da će slasnim noćima jednoga dana doći kraj
a ona sama ostati tek deo tužne priče...

Idi i reci devojci koja veruje u lepe stvari
da će ovo mesto u kojem živimo
uskoro biti uništeno...

Idi i reci joj da sam siromašan
Ali da se ljudi kunu u moje reči
A to uopšte nije mala stvar...

Idi i reci joj da želim da mi izrodi
nekoliko zdrave dece koja će živeti
Bez ovih kurčevih pravila...

Oh, idi i reci joj da je sve ovo ludo
dosadno...

Idi i reci onoj devojci koja me ne gleda
došlo je vreme da veruješ u Boga
i pomoliš se...

Oh, idi i reci onoj devojci što neće da me vidi
da ćemo se lepo pojebati
jer mi je duša jutros izdevetala guzicu...

Idi i reci joj da sam naučio šta je ljubav
i da ćemo nas dvoje nagraditi budućnost
samo uživanjem i orgazmima...

Idi i reci onoj devojci da je ovo vreme tajni
veoma opako, ako ga ne proživiš
probošće te...

Idi i reci onoj devojci koja odlazi
imamo samo još ovu priliku
ako boga zna neka se vrati...

Idi i kaži joj da mi je veština zaboravljanja
i obzir prema prošlosti
iscedila i sasušila muda...

Oh, idi i reci joj da je sve ludo dosadno
a samo nas dvoje možemo da promenimo celu ovu
jebenu i prljavu priču...

Ohhhh, idi i reci joj da želim da bude
deo mog piva, očaja i nade...

NA KRAJU KRAJEVA

(Pokušaj razmišljanja na način moje sestre Šahe i Elmaza Krasnićija kao izraz iskrene ljubavi prema njima)

Na kraju krajeva moja sestra misli da je svet lep
i u poslednjem i neopovrgljivom činu ona valjda i jeste u pravu
a njena je filozofija neporeciva
tako da nije uopšte važno to što smo mi rušitelji normi
pravila i zakona…

Na kraju krajeva ideja da moja sestra treba da uči od mene i
nije tako loša
kažem joj svet je pun ruža samo pazi kuda gaziš
kažem joj svet je pun vukova samo pazi na svoj refren
kažem joj svet je lep veruj u to premda istinu nikada saznati
nećeš…

Na kraju krajeva moja sestra je sasvim čedna
ne zanima je uzastopna likvidacija onih kojih se plaši
niti mari za grubu politiku onih koji joj idu na živce
a i razočaranje joj je detinjasto i igra bezazlena…

Na kraju krajeva njoj ne priliči da se jednoga dana duševno
rastroji
da jednog dana legne na postelju razočaranja od svojih ljubavi
premda je to nešto neizbežno ali je molim da se drži kao stena
samouverena i nepokolebljiva kao veličanstveni granit…

Na kraju krajeva i nije baš tako loše ako umemo da budemo
malo bolji
ako se iznutra u sebi osećamo dobro nemoguće je da napolju
bude loše
i ako smo iznutra loši nemoguće je da napolju bude dobro
i baš ova vrata se sada otvaraju i zatvaraju pred crnim očima
moje sestre…

Na kraju krajeva ona je bila u pravu kada je rekla, Špetime,
nemoj da se brineš
i zaista ni sam ne znam zašto se uopšte brinem
valjda se radi o osećanju koje me podstiče da se krećem
emociji koja me nagoni da grabim samo grabim napred
prema nepoznatom užasu...

Na kraju krajeva on je bio u pravu kada mi je rekao, nema
smisla što si besan
zašto se ne bi radovao slušajući neku veselu pesmu
zašto bi bilo besmisleno to što si srećan
tako mi boga, Špetime, ne vredi nam ništa ako sve
gledamo crno...

Na kraju krajeva on i moja sestra možda su u pravu
baš je blaženstvo kada umeš da se pomiriš s onim što ti ne paše
i spokoj kada znaš da prigrliš način života drugoga
i kada umeš da oprostiš neprijatelju to je čudo, umetnost
samo je nevolja što ponekad ne podnosiš sebe, a to valjda
znate bolje od mene...

Na kraju krajeva nema ničeg lošeg što u mestu kao što je ovo
još nisam izgubio nadu
iako izgleda kao prava budalaština da se nje držim
šta treba da je loše što u ovakvom mestu navlačim
rukavice ljubavi
i grlim sve, i zahvaljujem svima, i volim sve
i to mi do vraga izgleda beskrajno smisleno...

Na kraju krajeva jedan od nas treba da bude
žrtva apsurdnog zahteva
da jedan bude prihvatljiv, a drugi odbačen
ali lepe stvari teško se prihvataju zbog težine koju ima lepota
i slabosti ljudi nespremnih da je prihvate
a ja pružam ruke i kažem hajde, čoveče, da napavimo nešto
drugo od ove umorne zemlje...

Na kraju krajeva ja zastupam tebe a ti mene, zar ima slađe stvari
na kraju krajeva on i moja mlađa sestra imaju pravo da misle
da je svet lep, i nije važno kako zaista stoje stvari
svet koji se stvara unutar nas određuje našu stvarnost....

Na kraju krajeva oni imaju pravo da su slobodni na ovaj način
i svako od vas može verovati ovakvoj slobodi osvajanja
vlastite slobode...

FANTASTIČNA BOL (2007, 9:42:25 PM)

Veoma je bolno kada se suočiš s “kreativnom blokadom”
čekajući da se neko nastani u haosu koji si prizivao
A onda jedeš govna da je voliš iako je nisi nikada poljubio
razumeš njenu neshvaćenost i uživaš u praznim iluzijama…

Boli kada se suočiš s Bukovskim a da ga ne proklinješ
kada ga šalješ u pizdu materinu a onda zaroniš u njegove stihove
I zatim razgovaraš sa sobom i ne nalaziš one česte veoma
poznate zaključke
da bi se ščućurio u uglu u klupko sumnje i čekaš nju, bol samu…

Veoma je bolno kada ne uspevaš da izgovoriš poznate fraze
zaratiš s nadahnućem i slomiš nogu u trku zatvorenih očiju
Srce, treba da tražiš nasmejani horizont lica punog bubuljica
i, srce, obavezno teraj šegu sa stvarima koje te održavaju
u životu…

Veoma je bolno kada gledaš a ne shvataš značaj pogleda
Igra sa neznancem koji te na smrt pogodi kada ga
radosno prihvatiš
Dušo, treba da tražiš drhtavi oproštaj naboranim rukama s
puno uznemirujućih fleka
treba obavezno da se vratiš onamo gde su drugi počeli, dušo…

Žalosno je kad nemaš dovoljno materijala za konstrukciju
neke budalaštine
da ne bi zahvaljivao budalama za njihove zakone
Bolno je kada sve vreme čekaš nju a na kraju
sve se završava pisanjem o bolnim stvarima…

TERET ONOGA ŠTO OSTANE

Ti ostaješ sveža
Crvena
Zastrašujuća
Sveža poput jabuke jutarnje vlage
Crvena poput obraza bebe nabubrelih u spokoju podneva
Zastrašujuća poput lica punog meseca dok beži od kontrole
svog gospodara…

Ti ostaješ vatrena
Plava
Tužna
Vatrena poput plamena što kulja iz nozdrva natprirodnog
Plava poput morske puti koja sanja svoju budućnost
Tužna poput suza akcidentalnog preranog razdevičenja

Ti ostaješ izgubljena
Nema
Utrnula
Izgubljena u skandiranju mase u nakaznom vremenu
Nema sred buke skakavaca koji su pobrkali prostore
Utrnula do nepokretnosti mozga

Ti ostaješ sveža
Vatrena
Izgubljena
Poput pesama mojih što ih presipam u gluvi zaborav
I poema puzavica obešenih o grane sadašnjosti
A ti draga večno ostaješ negde
Nekamo
A to je najlepše zar ne

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Genc Kadriu

SVE-MIR

Nula zarez pet posto svemira čine zvezde
Nula zarez tri posto čine električno neutralne čestice koje
brzinom svetlosti prolaze
kroz materiju bez ikakvog trenja
Kroz granitne statue, poslepodnevno cveće, srce čoveka,
trinaest miliona dece–radnika kroz ekrane
buržoaske obesnosti
Prolaze neprimetno i ne mogu se ni predstaviti a ni zamisliti
– čitaju ih samo specijalni instrumenti
Nula zarez nula tri posto svemira čine teški elementi
poput Zemlje
A na Zemlji je i moje selo
Nula zarez nula iks posto od Zemlje
Oslonjen na hrast na kraju pašnjaka s papirom u ruci sedim ja
Malo sam rasejan zbog tebe ali čekam te
kao što žrtva u mraku čeka svoga dželata
On nam dolazi u posetu i ako bude imao vremena zajedno
ćemo sabirati i oduzimati
A ovce su se slučajno razmestile tako da predskazuju ono što
i kada bih umeo da gatam ne razumem
Samo znam da se svemir završava baš kod mojih ovaca
A ti se dvoumiš čas kažeš ne dolazim
čas zamišljaš da si krenula u haljini od žoržeta koja se
vijori na vetru!
Nemogućnost predviđanja tvoga dolaska za mene nije
pitanje mišljenja
Ona je apsolutna
baš kao pitanje hoće li sunce ikada eksplodirati u supernovu
Ili će se ugasiti da bi postalo crna rupa – nešto kao zvezda
uvrnuta naopako u sebe
E pa hajde snađi se u svemu tome dok uživaš u
lepoti šumske ptice

Sto posto postsolarnog sunca čini mračna energija
Ljubav je tu samo praskozorje večnosti
Nešto kao kad krila leptira dobuju
po ništavilu

PREDSKAZANJA LJUBAVI

Naslućujem te kao što sunčev zrak predskazuje plavetnilo mora
Naslućujem te kao što more što isparava predskazuje kapi kiše
Naslućujem te kao što kiša predskazuje miris vlažnog lišća
Naslućujem te pod svodovima duge
U ljuspicama leptirovih krila što skladno rastaču svetlost
u dugine boje
I u jednakosti što predskazuje gradnju spomenika
neznanom junaku
A anonimnost predskazuje bratstvo
Naslućujem te kao što san predskazuje dan i snoviđenja na javi
Naslućujem te kao što albanska istorija predskazuje rađanje
naroda u krvi
I slobodu stečenu u vlastitom domu
Ili kao što Ahtisarijev plan predskazuje nevolje i "nesigurnost"
Izjednačavanje prava raskrinkravanjem onih koji su na vlasti
Naslućujem te kao naredni stih u pesmi koji nekako škripi
od nesklada
Ili usamljeni božur koji ponosno izlazi na megdan drevnoj
nemani
Nemani koja truje pupoljke budućnosti
Naslućujem te kao što strah predskazuje ugriz zvečarke a
ugriz nervnu paralizu
Paralizu koja ti poput opijuma za tren izbriše sve brige
Ili kao demokratiju koja predskazuje rušenja
A rušenja mnoge divlje zgrade u Prištini
Koje se uopšte ne razlikuju od onih koje imaju dozvolu
Naslućujem te kao što siromaštvo predskazuje sumnju
a skromnost veru
I milostinja bedu
Naslućujem te kao što slučajnost predskazuje istinu

A hrabrost predskazuje mogućnost nemogućeg negde u
dubini svakog stanja
I zimska bol predskazuje leto i leto zaborav boli
Predskazujem te
Kao što cilj predskazuje udar a udar samosvest a
samosvest mobilizaciju
Predskazujem te kao što slučajni susret inicira novu zajednicu
Ili kako ležiš pod vinovom lozom zatvorenih očiju pod oblacima
Naslućujem te kao što vreme predskazuje crno vino dok je još
zgrčeno i zatomljeno pod zemljom
Naslućujem te kao što čaša vina predskazuje smelost da se
kaže "volim te zauvek"
I poziva na proveru da li je ono što kažem istina, ali ti si možda
ravnodušna i odlaziš
A ja onda mogu kao u pijanstvu da naslutim kraj ove
prazne pesme
Kao što zrikavci slute ugriz i novi dan nakon ove noći

Jedino što ne mogu nikako predskazati jeste slutnja kako te
predskazuje ljubav.

KAD POLJUPCE RASTOČI ROSA

Voleo bih da sam dugme na košulji njenog ljubavnika
Pa da me pijana otkopča kad dođe red
Ili me pokida od lude strasti
Eh voleo bih...

Voleo bih da sam jedan od sto i kusur pari njenih cipela
Svejedno da li su poređane pod konac ili razbacane
Levo i desno po sokacima ljubakanja
Ili u bedi besanih noći

Eh kada bi mi dala odrešenje
Kada god to bilo
Od teške magije njene lepote
Da dođem sebi i osvežim se

Eh voleo bih da se utopim u bunaru njenih suza
I da mi duša postane vodeni ljiljan
Ili krilo leptira kojeg češlja povetarac
Na cvetu kojeg je u razdeljak zadenula

Voleo bih da me vidi onako kako ja želim
Voleo bih da sam sapun
Koji penom prekriva isparavajući sjaj
Ćilibarske svetlosti
I klizi joj niz pleća izmešan s vodom
Dole niz korito kičmenog stuba

Voleo bih da sam plava zora
I ljubičasta noć
Mlečni mesec i molitva svih zvezda
Tamo gore gde misao dotiče njeno biće

Ili da ležim na obali pod zracima sunca
Licem zagnjuren u njeno krilo
I pijan
Od proplanka ili magije
Obeznanjen i bez potrebe da znam
Eh voleo bih
Da se makar probudim i darujem je svežim beharom
I u pravi čas izmamim joj osmeh iz nutrine
Natopljen jutarnjom potištenošću
I otvorim joj sve svoje najskrivenije snove
Za samo jedan tren radosti

POČINJU LJUBAVI

Počinju ljubavi
Blagoslovene insomnije
Neprospavanih noći
Bdenja do zore
Kao kad Gospod drema
I izmišlja snove
I srca bivaju izbrisana
“Krpama ubuđalim u hramovima”

A ljubavi ni da pisnu
Ne, samo ćute
Nit suzu puste nit usne pomeraju
Samo ćute ćute ćute

ORAO

Orao postoji pre albanstva
I postojaće i mnogo vremena potom.

Jezik kojim ti govorim zemlja je orlova
Ali orlovi nisu umesto albanskog cveća.

Zašto si me stavio pod zastavu, pod crveni filter?
Treba li ti kontrast da mi obojiš tragediju?

Ljubav nas je sakupila ovde zato što smo sledili isti trag
A trag nas je ujedinio u jedan jezik, bez zastave.

Jesi li video zastavu ljubavi? Ja nisam.
Ja vidim samo tebe, samo nas i u nama novog sebe.

Albanski jezik postoji pre albanstva
I postojaće mnogo godina nakon.

Budi orao, poleti iznad zastave
Zato što dole samo kokoši kljucaju.

POLJUBAC

Gledam te u oči
vidim nakazu koja tebe gleda.

Gledaš me u oči, ali ne nakazu koja tebe gleda
već nakaznog koji je zagledan u oči
nakaze koja ne vidi da tebe gleda.

Svemir ovde završava kao pesma u gluhome
a poljubac je spasenje – od nakazne lepote.

KAD ZEMLJA GOVORI...

Kad ja ćutim, narod ćuti.
Kad ja govorim, narod sluša.
Kad ja govorim, narod govori.
Kad narod govori, iz mojih usta govori.

Kad narod ustane, na mojim nogama stoji.
Kada narod posrne, ja se držim na nogama i pružam mu ruku.
Kao što odojče sisa majku tako ja narodu život dajem.

Kad zemlja ćuti, ja ćutim.
Kad zemlja govori, ja slušam.
Kad zemlja govori, ja govorim.
Kad ja govorim, iz usta zemlje govorim.

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Avni Rudaku

VELIKO I MALO

Ne brini što ti je jedna dojka veća
One nikada nisu iste veličine
I muška muda kao dve elipse nisu ista
A leva hemisfera mozga veća je od desne.

Pravdu ne treba tražiti u jednakome
Ne brini što ti je jedna noga veća
Ili jedno uvo malo spušteno
Jedno oko dublje u svojoj duplji
Veće je manje
… manje je.

Jednakost treba da bude razložna
Inače ti ne ginu medijska i globalna graja
Ni blizanci nisu baš istog stasa
Pa zašto onda hoćeš da budeš jednak po liku?
Zašto?

Zar je baš tebi zapalo da držiš metar?
Jesi li ti onaj koji treba da bude mera stvari?
Najveće nije najveće,
Veće je od nekih stvari, ali je manje od drugih
… manje je od drugih.

Na mapi Rusija ima mnogo teritorija
I treba li komadati Brazil zato što je tako velik?
Prsti na ruci nisu svi jednaki
Ni zulufi nisu ošišani ravno niti isti
Levo nije jednako s desnim
A ni desno s levim
Oba imaju tendenciju za dominacijom
Ili da se upotpune.

U sociologiji se zloupotrebljava funkcionalizam
Zarad društvene harmonije.
Marksizam zagovara nepomirljivost klasa
Najveće je najmanje
Ako nije veće od najmanjeg

Srce nije veće od mozga
Oba nam komanduju svojom zavišću
I srce nije veće od stomaka
Jer nas on održava u životu.

Nauka nije veća od religije
Koja nam obećava rođenje posle smrti
Radio nije veći od televizije
Zato što TV u sebi sadrži radio.

Tvoja ljubav prema majci nije veća
Od one kojom ja volim svoju mati
Usna koja prva zagrize veća je
Od iznenadnog životinjskog ugriza.

Eto, dok sam mirno sedela
Postalo je veće!
Ali se opet smanjilo
Kad je palo na kolena pred onim drugim
Veličine se mogu porediti
Kako bi inače postojalo veliko i malo
Veće je veličanstvenije
Ako je manje ali ima kvalitete
Kao...

Veće od ovoga
Je ono.
Veće je ono što poznajemo
Ili i ne poznajemo.
A kada spoznamo ono drugo
Ono postaje kao ovo što znamo
Manje od onog drugog
...Od onog drugog.
Veće je veće
Ako ga ne zameni ono drugo
...Ono drugo.

IMPERIJALISTI BOJA

Skloni moći
Guramo napred svoju volju
Činimo sve
Da utičemo na druge
Ili da u najmanju ruku
Ograničimo njihov uticaj...
Da bismo ispunili svoje potrebe
Ubijamo, koljemo, kasapimo, kidamo živo meso...
Donate...
Volja za moć – kune se Niče
A psiholog adlerovac
Ističe pobudu za superiornošću
Međutim, čovek se dao u osvajanje sveta boja
Kakvo ludilo...

Ekolozi i zavidljivci drže se zelenog
Komunisti, u savezu s ljubavnicima
Zapenušano hrle za crvenim
Liberale i homoseksualce
Veoma privlači žuta
Liberali zlatnu nijansu vezuju za bogatsvo
Kapital i prevlast...
Plavo-žuti su Evropljani
Zemljani su kafeni
Vanzemaljci sivi
Ukrajinski plišani revolucionari su
... narandžasti
Nevesta u beloj venčanici
Označava nevinost
Konzervativci čija je duša u konzervi
Vole plavo
Simbol neba
Seksualni delinkventi trče prema crnom
Kao muve na g...

Mi smo imperijalisti
I po bojama
Kako smo samo humani
Kako smo ludi!

ANTIROMANTIZAM

Ne donosi darove u ovo vreme
Drevni romantizam je propao
kao ideja, pravac, filozofija, metod...
Ne može se više doživeti ona
emocija koju su knjige i filmovi načinili svetom
Danas su u modi pogledi na svet
Vesti da je Deda Mraz 21.
Iz najfriškijeg stoleća.

Ne šalji joj razglednice s probodenim srcem
Ni slučajno nemoj da joj čestitaš 14. februar
Ne crtaj pred njom srce i dva inicijala
Ne oblači crvenu bluzu sličnu njenoj
Ne pali sveću kad ideš u krevet
Ne ljubi je u čelo na javnom mestu
Ne gledaj u mesec kada ste u šetnji
Ni slučajno nemoj da joj kažeš
"Sve ću učiniti za tebe!"
Jer ćeš samo pojesti g...
Ne spominji joj romane o večnoj ljubavi
Ne putuj patetičnim vozovima
Zaboravi na "domestos" i "varikinu"
Moderna satira će terati šegu s tobom
Ne uzimaj ni otrov, još je i Sokrat s tim preterao
I ne kukumavči šta te je sve snašlo jer si preterivao...

Izbegavaj romantične modele iz štampe
Ne šalji dragoj cveće jer ćeš ispasti smešan
Ne umišljaj da si junak iz romantičnog filma
Umetnost je paralelna struktura
podloga ovog života
a i ono iznad života.
Tu su postavljena druga pravila
I kazne su umetničke
Junak odlazi u zatvor a izlazi kao heroj
Zločinci nam se pravdaju
Da za žrtve nema milosti!
Pa gde je, bre, onda milosrdna umetnost!?
Ona je kao život!

I romantizam ima svoje žrtve
I on je nemilosrdan prema njima
Nije ništa bolji od života!

Antiromantizam
Nije protiv ljubavi
Već je samo postmoderni imperativ
Zrele ljubavi.

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Ervina Haljilji

PLAŠIM SE ČOVEČE

Plašim se čoveče moj
Ja sam zbunjena od življenja pored hladnih izlazaka sunca
I od smrti koja mi diše za vratom
Trebalo je da me lažeš čoveče
Da je življenje leptir koji se odmara na mokroj kosi devojke
Da je življenje balon koji se penje ka nebu što neće prsnuti
Trebalo je da me lažeš
Da je čovek stoka što jede travu i riče u polju
Da mišljenje ne boli čak ni kao ubod komarca
Plašim se čoveče
Da će me oteti jutra i ostaviti zatvorenih očiju
Jer i ako otvorim oči odletеću negde bez povratka

PROPADANJE ČOVEKA

Ako si negde za mene
Dođi i uhvati me za ruku čoveče moj
I reci mi da ništa ne postoji, čak ni anksioznost u meni
I da se sve može dotaknuti, čak i bol neba
Ako si negde za mene
Dođi i stavi ruku na moje čelo
I reci mi da je sve muzika
Koja počinje i završava, onda odjekuje zauvek
Ponekad pobegne ti neopaženo
Ako si negde za mene
Zašto nisi ovde kraj mene
Da mi kažeš da čovek propada
U sebi i u drugima

BOLNI SJAJ

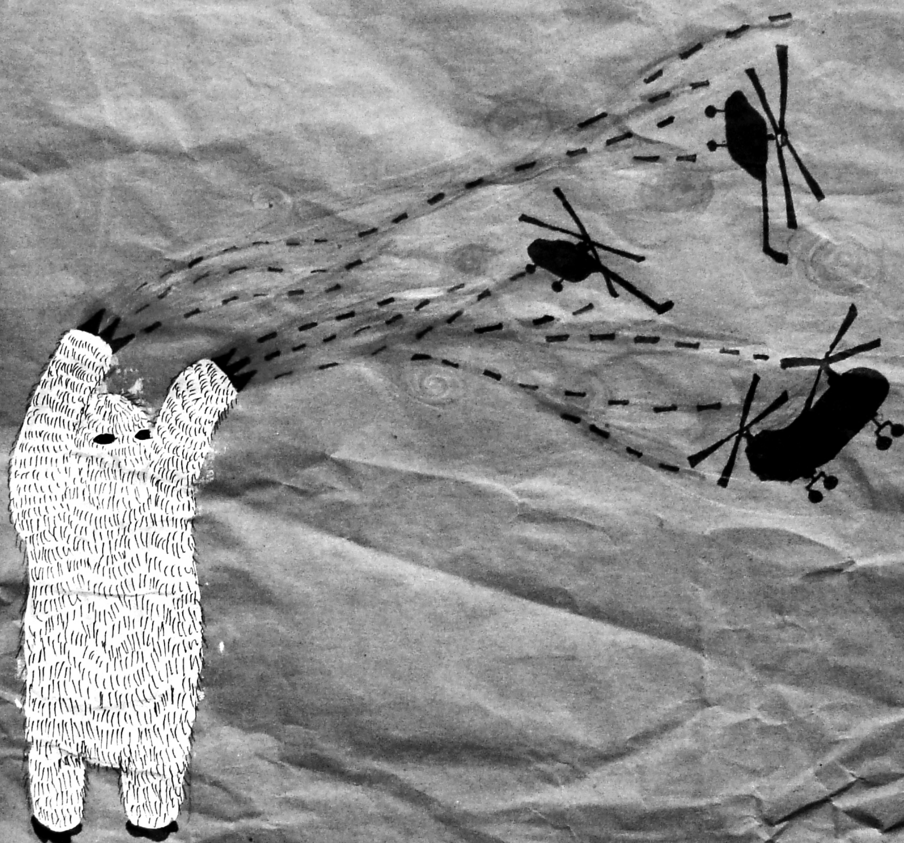
Ne voli kao ja
U svako jutro ukvašeno nemoćnom rosom
U svakom cvetu pognute glave, u svakom poniženom listu
Ne obožavaj kao ja
Sunca koja gore i gase se među uspomenama
Pretvaraju se u muziku dirigovanu štapovima stvaralaštva
Ne boj se kao ja
Od svake kobne tame, od svake rupe gutače
Od svakog usamljenog trotoara što broji nepoznate cipele
Ne sažaljevaj kao ja
Svaku prolivenu suzu ili tihi osmeh
Ne crtaj kao ja
Gole gradove što leže na crnini sova
Male balavce s bolom u džepovima
Ne odustaj kao ja
U svakoj bolesti zvezda, u svakoj aljkavosti snova
Ne trči kao ja
Preskačući duge jašući jednoroga
Ne plači kao ja
U grozničavim košmarima dugih noći
Nemoj liti suze pred očima sveta, pred očima
njihovih kobnih priča
Nemoj liti suze tamo gde nema zidova i ruke da čeka

Nemoj ostaviti ništa tamo gde vetar huči
Tamo gde nabujali snovi nemilosrdno klize
Ponesi ih sve sa sobom i šćućuri se ispod svojih nogu
Ne pleši kao ja slobodno
Luda uz zvuke bluza koji lije metke
Pijana od pucketanja leda što se sudara tajanstveno
Dolazeći iz jedne impresivne nepoznanice
Da bi stvorio muziku moje samoubilačke koreografije
Hejjj…
Ne pleši kao ja
U haljini višestrukih nabora što guši boga
Uz ritam bola gladnog deteta
Ne živi kao ja
Čekajući zaslepljujuću svetlost jednog sunca od kojeg ti nikad neće pocrneti koža
Čekajući cvrkut bluebirda koji nikad neće očarati slušaoce
Ne živi kao ja
Uz glas duše koja tone u bol
Uz bol potonulu grandiozno u telu
Ovo je bolni sjaj

Preveo s albanskog Fadilj Bajraj

II GLAVNA HRONIKA KOSOVA POLJA

Nova kosovska proza

Arben Ataši

PUTEVI NOVE PROZE NA KOSOVU

Ko god da se poduhvati pisanja o novoj albanskoj prozi Kosova, svakako će se najpre suočiti s problemom kvalifikativnog prideva "nova". Na početku bi trebalo objasniti da li ovaj pridev podrazumeva samo nove stvaraoce ili uopšte književni tekst s novim afinitetom. Imajući u vidu to da autentična proza na Kosovu nema za sobom dužu tradiciju, teško je markirati granicu između stare i nove proze. Nastojanja za periodizacijom, vrednovanjem i interpretacijom književnosti često su činjena prema vanliterarnim i vanestetskim kriterijumima. Na taj način, nazivi i periodizacije su se menjale tokom vremena, i od jednog do drugog autora. Takođe, autori su bili isključeni iz komunikacije s čitaocima, zbog čega je albanska književnost u kontinuitetu svoga postojanja patila od manjkavosti. U okviru književne kritike, postojali su, a postoje i dalje, različita terminološka određivanja perioda, književnih pravaca i stilskih formacija. Stoga, termin "nova proza", zbog nemogućnosti striktnog vremenskog razgraničenja, obuhvata širok spektar.

Iako vremenska periodizacija nije dovoljno funkcionalna, savremena albanska proza na Kosovu se može razmatrati u posebnim kontekstima, kao: a) posleratna proza, posle devedesetih godina XX veka, i b) predratna proza, pre devedesetih godina. Borba Oslobodilačke vojske Kosova bez sumnje je uticala na književno stvaranje, dok su sami autori akteri dešavanja u realnom životu.

* * *

Sad je već poznato da je albanska autentična proza na Kosovu počela da se razvija u šezdesetim godinama XX veka, da bi dostigla kulminaciju u osamdesetim i devedesetim godinama. Međutim, mnogi od proznih autora koji su tada bili aktivni, i danas su

prisutni na književnoj sceni sa svojim novim delima. Uglavnom, pored starijih su se istakli i mlađi autori, koji su nastavili tradiciju pisane književnosti. Generacijska podela nije prihvatljiva upravo zbog toga što među starijim autorima ima onih koji pišu u novom duhu, kao što i među mlađim autorima ima onih koji pišu na stari način.

U početku je albanska proza bila opterećena naglašenom didaktičnošću i moralizmom, što je u vrednosnom smislu bila slaba književnost, ali uporedo s njom kultivisana je i jedna vrsta književnosti s čistim literarnim premisama – *vanvremena književnost* – koja se mogla čitati bez obzira na vreme i ambijent. Osobeni autori su u svom stvaralaštvu dosezali umetničke vrhove, tretirajući univerzalne teme u raznim formama.

* * *

Da bi se vrednovala albanska proza na Kosovu, neophodno je razjasniti i kontekst unutrašnje i spoljašnje komunikacije s čitaocem. Socio-politički razvoj Kosova bez sumnje je mnogo uticao i na polje književnosti, posebno u sferi izdavaštva i distribucije knjiga. Ukidanje autonomije Kosova krajem osamdesetih godina, zatim nastajanje paralelnog sistema tokom devedesetih, i na kraju period međunarodnog protektorata do proglašenja nezavisne države Kosova, uticalo je na stvaranje haosa u svim sferama života pa i stvaralaštva. Stoga, albansku književnost danas karakteriše haotično stanje, kako u književnosti tako i u književnoj kritici, interpretacijama i vrednovanjima. Tako se može govoriti i o uspesima i o promašajima savremene albanske proze. Ipak, izuzetni stvaralački proboji u skladu s estetskim zahtevima i kriterijumima, dali su joj pečat postojanosti u vremenu i prostoru.

Takođe, ne može se zaobići izuzetno važna uloga kritike, koja međutim u većini slučajeva nije bila u funkciji vrednovanja književnih fenomena, već se srozavala na nivo reklame za knjigu, ne uzimajući u obzir kvalitet i ne poštujući striktne kriterijume kritičkog vrednovanja. Neretko, u kulturnom i književnom životu su se dešavale, i dešavaju se, sukobi između pisaca, kao i sukobi između kritičara, koji u većini slučajeva imaju politički karakter ili su pak rezultat lične pizme. Mladi koji danas stupaju na literarno

“tržište” naklonjeniji su književnoj kritici i proučavanju, nego pisanju proze. Odlika današnje proze je pre svega to da mnogi autori i dalje pišu bez nekih posebnih kriterijuma i štampaju svoja dela privatno, trošeći zalud papir i boju, a da ih pritom niko ne čita. U čitavom tom haosu, običnom čitaocu je vrlo teško da shvati čiju prozu bi vredelo čitati. Suočavanje neupućenih čitalaca sa slabom prozom, uticalo je na to da se oni gotovo sasvim razočaraju i odustanu od čitanja.

Danas pisac nema dostojan položaj u društvu. Autor ne može da živi od svojih dela, što ima za posledicu to da je većina stvaralaca primorana da radi nešto drugo da bi preživela, dok stvaralaštvo ostaje sporedno zanimanje. Mnogo je pisaca koji su postali, ili postaju i dalje, žrtve politike. I ono malo talenta i znanja koje imaju, upropašćavaju dvoumeći se između stvaralaštva i politike. Štampano je na hiljade dela koja su započela kao književna a završila u politici. Takva dela su u nedostatku umetničkih kvaliteta završila na smetlištu zaboravljenih knjiga.

* * *

Nerešeno nacionalno pitanje u predratnom periodu uticalo je na to da se u književnosti najveći prostor posvećivao upravo toj tematici. U tom kontekstu, moglo bi se govoriti o uspesima i promašajima. Bez sumnje, ovo pitanje nije garantovalo samo po sebi uspeh, a uticalo je na pisanje slabe proze, vrlo diskutabilnog kvaliteta. To se desilo prozi na Kosovu pre i posle rata, a nastavlja se jednako i danas. Socijalno pitanje se razvija u kontekstu neslaganja s aktuelnim stanjem, prenaglašavanjem problema ograničenih sloboda, kako na nacionalnom tako i na individualnom planu.

Reklo bi se da savremena albanska književnosti tretira niz univerzalnih tema i motiva koje pritom rekontekstualizuje. Resemantizacijom tema postiže se njihova književna funkcionalnost. Intertekstualni odnosi arhitema i arhimotiva utiču na to da albanska književnost funkcioniše kao autonomna semantička jedinica. Na njenom opštem fonu mogu se uočiti univerzalne i egzistencijalne dileme.

* * *

Među najpoznatije prozaiste Kosova ubrajaju se Adem Demaći, Ramiz Keljmendi, Hivzi Sulejmani, Anton Pašku, Azem Škrelji, Nazmi Rahmani, Redžep Ćosja, Musa Ramadani, Bećir Musliu, Zejnulah Rahmani, Jusuf Budžovi, Mehmet Kraja i dr. Neki od njih nisu među živima, dok drugi nastavljaju da stvaraju razvijajući dalje svoju literaturu.

Adem Demaći (1936) proslavio se romanom *Zmije krvi*, delom izrazito kritičkog i socijalnog potencijala. Autor je pak aktivan i danas. Za njegov opus su karakteristične socijalne teme. Demaći je poznat i kao jedan od najvećih disidenata Evrope, budući da je izdržao 28 godina u srpskim zatvorima. Kada je reč o književnim vrednostima najnovijih Demaćijevih knjiga, književna kritika još nije rekla svoje, ali socrealizam koji prožima njegova dela svakako ne predstavlja novinu u albanskoj prozi.

Jedan od najpoznatijih pisaca Kosova, Anton Pašku (1937–1995), i dalje je predmet književne kritike. Roman *Oh* (1971) koji predstavlja višeslojni psihološki roman, ocenjen je kao jedno od najboljih dela ikada objavljenih na Kosovu. Imajući u vidu vreme kada je objavljen, moglo bi se s pravom reći da je roman uneo novi duh u kosovsku prozu.

Takođe, vrlo je poznat i Redžep Ćosja (1936) koji je albansku prozu na Kosovu naročito obogatio romanom *Smrt mi dolazi od takvih očiju* (1974). Ovaj roman će potom postati uzor za mnoge pisce mlađih generacija. Kako je stvaralaštvo Redžepa Ćosje bilo vrlo plodno pre rata, tako se nastavilo i do danas. On je neprestano razvijao svoje književno pismo objavivši poslednjih godina nekoliko vrlo značajnih dela: *Jedna ljubav i sedam krivica* (2001), *Preporođeni koji se pokajao* (2002), *Noć je naš dan* (2007), *Ničija deca* I-II (2010) i dr. Književna kritika smatra Ćosju postmodernim piscem i neumornim inovatorom u savremenoj albanskoj književnosti.

Pisac Musa Ramadani (1944) je izgradio nekoliko posebnih žanrovskih modela književnog pisma. Svojim prvim romanom *Zezona* (1978), u kome se na hladan način opisuje užas koji su proživljavali seljaci pod okupacijom, izgradio je model romana atmosfere. Roman *Močvara* (1983) predstavlja model roma-

na detalja, *Prizrenska trkačica* (1997) – model romana o ljubavi, *Antiprocesija* (1997) – model romana sinteze, dok je *Inamor: 55* (2000) – žanrovski model ideografskog romana. Najznačajnije Ramadanijevo delo je svakako roman *Antiprocesija*, u kom su sintetizovana razna naučna, literarna, istorijska, filozofska, erotska, ezoterična, teološka i druga znanja. Kao takav, ovaj roman zahteva obrazovanog čitaoca. Ramadani se stoga smatra jednim od najboljih pisaca na Kosovu danas.

Značajni prozaista je i Zejnulah Rahmani (1952), koji umetnički predstavlja albanski otpor u raznim varijantama. Često se njegova dela upoređuju s Prustovim. Rahmani neprestano inovira od *Izgubljenih samoglasnika* (1974), *Putovanja jedne kapi vode* (1976), *Prstenovog trga* (1978), *Zanosne vile* (1986), *Otadžbinskog putovanja* (1992), *Majstora osame* (1995), *Jusufa* (1999), *Romana o Kosovu* (1999), pa sve do *99 smaragdnih brojanica* (2006). Osim kao pisac, on je poznat i kao književni teoretičar, a njegovim najboljim delom se smatra *Roman o Kosovu*.

* * *

Osim već poznatih autora kojima se bavila dosadašnja kritika, postoje i autori za koje se može reći da su nepoznati i nepročitani. Njihove knjige, međutim, predstavljaju neprocenjivu riznicu albanske književnosti. Jedan od njih je Redžep Murtez Šalja, teoretičar književnosti, koji je poslednjih godina objavio dve voluminozne knjige proze *Papa Global Wor(l)d* (2002) i *Opium, alter Wor(l)d* (2009), dela do sada neviđena. Stil i duh ovih Šaljinih dela je sasvim drugačiji od tradicije albanske književnosti, ali nažalost komunikacija s čitaocem je za sada izostala, tako da su ove knjige ostale nepoznate.

Među mlađim prozaistima ističu se Kujtim Rahmani, Haljilj Matoši, Ragip Suljaj, Iljir Đocaj, Arben Idrizi, Ardijan Hadžaj, Besa Saljihu, Gezim Aljiu i drugi. Kod ove generacije autora i autorki, zapaža se introspekcija, neka vrsta bežanja od velikih tema i okretanje ka takozvanim malim temama. U njihovoj recentnoj produkciji zapaženi su romani *Glavna hronika Kosovog polja* (2006) Ardijana Hadžaja i *U klubu nakaza* (2009) Gezima Aljiua. Ova dva izvanredna dela svedoče o visokom nivou albanske proze i među mlađim

autorima. Nažalost, književna kritika se još nije ozbiljno pozabavila ovim delima.

Karakteristika savremenog književnog "tržišta" jeste senzacionalističko i skupo reklamiranje slabih dela pseudopisaca, dok se zapostavljaju autentične vrednosti koje sačinjavaju albansku književnost. Izostanak ozbiljnih investicija institucija na polju kulture u celosti, a posebno u kulturi knjige, samo produžava haos koji je započeo pre dvadesetak godina. Iako je Kosovo kao država steklo svoju nezavisnost, tako nešto se ne može reći i za kulturu Kosova, koja je i dalje haotična i u stalnoj opasnosti od pseudopolitičara koji se smenjuju na vlasti.

Prevela s albanskog Nailje Imami

Besa Saljihu

TRI MESECA

tri meseca. njen miris se širi hodnikom, probija vrata i dražesno obmotava krevete i tela opružena na njima; miris koji me obeznanjuje svaki put kada se vraća iz večernje šetnje i proverava jesu li sva svetla ugašena po sobama, a ja je onda očekujem zatvorenih očiju, ležim nepokretna i ne usuđujem se ni da dišem; njen miris me uljuljkuje i vodi u daleke predele i misteriozna stanja...

ona je maja meseca otišla u London na kurs meditacije. zatekla sam se kod nje dok je spremala stvari koje će poneti sa sobom: sedam dugih crnih haljina, za svaki dan u nedelji po jedna, svesku s pesmama i veliki šal koji je obično prebacivala preko ramena dok je čitala Kur'an nakon poslepodnevne šetnje, a iz šolje kraj nje dizala se para i širio miris čaja od šumskih plodova i cimeta. došla sam kod nje beznačajnim povodom (na prvom spratu imali smo problem s vodom u kupatilu, trebalo je pozvati vodoinstalatera). moram da priznam da sam uvek držala jedno oko otvoreno kako bih pre drugih primetila slične probleme i prijavila ih njoj. tako sam dobijala priliku da razgovaram s njom. načini na koje je pronalazila rešenja bili su zaista privlačni. a divila sam se i tome kako je podizala obrve, kako me je usredsređeno gledala, kako je prodirala duboko u moju dušu i kako je pretvarala u prah sve ono što je hranilo unutrašnji glas koji je bez prestanka blebetao u mojoj glavi; zatim bi me obuzelo oduševljenje; činilo mi se da vidim klinku kratke kose, zelenih očiju koje su se prelivale u ljubičasto i caklile u groznici, u čizmama dubokim do kolena, kako kruži oko lampe na tavanici, spušta se niz zavese, a zatim ponovo vraća u telo koje ju je dole čekalo otvoreno, kao cvet, s laticama koje su uzdrhtalo očekivale posetu pčela ... ah, ona slatka bol od uboda žaoke i isisavanja sokova!

trudim se da se ponašam kao da ne vidim ništa, govorim joj o napukloj cevi u kupatilu, i skrećem pogled s kofera koji se punio, i pokazivao da je sve bliži čas kada će ona krenuti...

“uzmi ovo!” prekinula mi je rečenicu na pola. dala mi je svoju ogrlicu od smaragda!

“hm”, rekla sam, “e, pa...”

kada je taksi nestao u prašini zatvorila sam vrata i stajala kao ukopana.

želela sam da se što pre vrati. osetila sam se usamljeno, ostavljeno, izdano.

dok je bila odsutna samo sam dva puta čula o njoj od drugih. i prvi, i drugi put, dok sam ih gledala kako govore o njoj, činilo mi se da mi prenose onaj njen osmeh i sanjalački izraz lica kao u magli, i bila sam srećna što je pronašla ovaj izuzetan i prijatan način da komunicira sa mnom, kao privilegiju kojom nije udostojila nikog drugog (kako sam to mogla znati?).

sa svakim danom koji bi prošao sve više sam ulazila u košmar teskobne ali i slatke ljubavi prema njoj. stalno sam se stropoštavala s velikih visina i usred srceparajućih krikova, pam, pala bih na postelju od latica, zatim nastavljala sve niže i niže, i dok su se mirisi preobražavali i prizori pretapali, ja bih se rastočila, izgubila, utopila i postala more... a onda bih na časak jasno videla nju zatvorenih očiju, razmaknutih usana, sočnih i crvenih poput krvi; hiljadu vrata se otvaralo, rušile su se kuće, mostovi, džamije, a ostalo bi samo svetlo, njeno svetlo... zatim bi sve krenulo ispočetka...

na kraju drugog meseca nisam više uopšte izlazila iz svoje so-be... samo kada bih čula da je autobus zamakao i osigurala se da u domu nije ostala niti jedna od devojaka, zbog bolesti ili nekog izmišljenog razloga kao što je bio slučaj sa mnom, skinula bih se gola i bazala besciljno gore-dole zastavši samo pred vratima njene sobe. tu bi mi neki talas hladnoće prosto oduzeo dah. pokušavala sam da vidim u mašti šta ona radi baš tog trenutka, ali nisam uspevala. da li možda sedi na nekoj terasi i puši marihuanu? kakva je šolja iz koje srče kafu?

ostala je tamo tri meseca. ni više, ni manje. kada se vratila, imala je druge haljine, nijedna nije bila crna. gledala me je izdaleka, oči su joj se caklile, ali mi nije prišla niti mi se obratila, čak mi nije pružila ni ruku kada sam joj ujutro otvorila vrata (probdela sam celu noć bez sna da bih pre svih čula zvono i bila prva koja će je dočekati i osetiti miris njenog predivnog parfema).

nemam snage da joj se približim. šta ako mi odgovori hladno i kaže da neće da čuje za mene? a i njen miris je sada drugačiji...

ČEŽNJA

upravo otvaram vrata, izlazim na terasu, sedim, gledam na terasu njenog stana. prisećam se proleća i kao da čujem prigušeni odjek pesama koje je pevala svako popodne, ali i ono gubitničko šuštanje jesenjeg lišća kada je ona iznenada uzela tašnu i pobegla.

uvek sam je gledala s nekom tugom, uznemirena, srce mi je lupalo kao preplašeni vrabac u krletci (istezala sam se da je uhvatim za ruku, zazivala je da okrene glavu prema meni). ona je prala svoju odeću, one duge crne haljine, svaka od njih je bila priča za sebe tog proleća i leta, kačila ih je da se suše, peglala, parfemisala, slagala ih pažljivo, i ređala u veliki kofer s kockama boje kafe i ljubičice... sve je radila na terasi, a nikada me ni za časak nije pogledala, nije ni bila svesna da je posmatram, niti je uopšte znala da postojim... u kofer je zatim složila i pet knjiga pohabanih od čitanja, naboranih korica i naslova izbledelih od trenja njenih prstiju... ah, ti njeni prsti! prsti kojima je mnogima od nas predavala i od kojih smo učili muziku, kako li im je sada bez muzike? ona muzika od koje sam osećala vrtoglavicu i ostajala zatočena satima na terasi i nakon što bi ona ugasila svetlo, popušila svoju poslednju cigaretu, i ispustila dim kao da je to njeno poslednje miropomazanje... zašto sam uvek imala utisak da nisam samo ja ta koja je pratim i slušam noćima, i da se vrtoglavica širila po čitavom naselju ostavljajući bez sna i mnoge druge, ne samo mene raspamećenu? izjutra, u lokalnim autobusima, činilo mi se da u mnogim očima vidim i prepoznajem one koje je pogađala njena magija... tih pet knjiga koje ona najviše voli, koje čita bez prestanka, sada putuju s njom tamo-amo... i ja često zamišljam kako dok čita neku od njih, podiže pogled, gleda kroz prozor voza (zašto voza?) i kako njen setni pogled zastaje na poljima obasjanim suncem, intuitivno dopire do suštine i smisla stvarnosti koja pred njom promiče kao nekakav vodopad ne

uspevajući da uhvati ritam voza koji – tu tu – juri punom brzinom, i da postoji taj časak kada će ona zadrhtati od dodira istine koja bljesne u njenom srcu, i u kojem se ona konačno seća i vidi mene...

neki je golub sleteo na okvir prozora koji gleda prema terasi, kljuca. spušta se zatim sa simsa i kljuca po betonu terase, onda digne glavu i vidi mene. i, ah, u taj čas kao da je prošla jedna senka preko njenog prozora!

vidim i kako se zavesa pomera, dok terasu produvava blagi povetarac, od onih koji opijaju, pretvaraju te u vrbu, flautu, pesmu, čežnju, u jedno i sve... a ona se zavali u stolicu, udahne duboko, zatim zapeva... s nekakvim tvrdoglavim dečjim ponosom glasno peva o svojoj ljubavi prema Irskoj, kako je ujedinjuje ali i stvara zamršeno klupko od njene istorije. izvodi mi pred oči mnoge vesele i napaćene likove; svu onu decu, starce i zaljubljene... oh!

zalud. treba da se priberem. čujem Saru kako me doziva. dok stavljam ruku na zamrzlu kvaku na vratima terase, pomislim kako moja ćerka nikada nije srela nju, da je za moju ćerku njen prozor uvek bio neosvetljen. (ili ne?)

75 (ILI VIŠE) SATI

prozori u kuhinji izgledali su kao da nisu odavno očišćeni – prašina, muvlji izmet još od prošlog leta, sraćke od čavki, golubova i nestašnih vrabaca, koji su štaviše sletali na balkon i preturali po đubretu (kartonske kutije za picu s puno opušaka, papirne maramice, boce piva, ižvrljani papiri) i raznosili ga na sve strane skučenog prostora gde su bila zategnuta i užad za sušenje veša, veša koji je obično tu visio nedeljama netaknut, a mene je obuzimao i nekakav osvetnički inat zbog nedostatka hrane – ili je možda problem bio u pari što se dizala od zamišljenih jela koje sam kuvala na vatri, zato što mi je para zamućivala naočare i prikazivala stvari mutnijim i prljavijim nego što jesu.

kako god bilo, jedva sam primetila da si na terasi, zavaljena u fotelju za ljuljanje koja je delovala, zbog svih onih raznobojnih jastučića, veoma udobno. sećam se, neću to nikada zaboraviti, onog svežeg letnjeg prepodneva kada sam te pažljivo posmatrala kako izlaziš iz prostorije koja verovatno služi kao kuhinja (sudeći po planovima zgrada u našem naselju), i prilaziš velikoj saksiji na terasi, koju si inače redovno zalivala. od toga dana svakog jutra te gledam kako se zavaljuješ i pospano njišeš u udobnoj fotelji dok ti cigareta lagano dogoreva između elegantnih prstiju – ponekad zaboraviš da povučeš dim, često ne otreseš pepeo, a znaš i da je ostaviš da dogori prislonjena uz bakarnu pepeljaru kraj velike šolje kafe koja isparava dok ti dremaš ili sanjariš – kosa ti pada na ramena preko crne haljine u kojoj te uvek vidim kada si na balkonu nekako izgubljena u meditaciji a ja zamišljam da tiho u sebi ponavljaš delove ludih i lepih snova koje samo ti možeš da sanjaš. onda čujem da zvoni telefon u tvojoj sobi i kako se ti lenjo predomišljaš pre nego što ustaneš, ugasiš cigaretu, otpiješ ostatak kafe i uđeš unutra, dok ja sedim i slušam kako nerazgovetno razgovaraš s nekim, uobičajenim

tonom svakodnevnih razgovora. onda imam utisak da izlaziš iz stana, premda te ne mogu videti jer su ulazna vrata tvoje kuće s druge strane (uvek imam jaku želju da vidim šta oblačiš kada ne sediš u fotelji, ali ne mogu da se odlučim da ustanem s ovoga mesta; više mi prija da ostanem tu i da te čekam). znam da si u poslednje vreme počela da izlaziš i noću; baciš preko ramena šal i tiho plešeš uz muziku koja se svake večeri sve više širi dok ne ispuni čitav prostor oko nas i oboji ga nekakvim tmurnim koloritom. ti uvek slušaš istu pesmu, onda sediš neko vreme u tišini, fiksiraš pogled nekud u daljinu, kao da očekuješ da se dogodi nešto neočekivano – ta pesma se meni neznalici uvek čini drugačijom, podseća me na nešto što sam doživela, ali se osećam čudno – čas sam mala, čas velika, ili srećna i tužna, ili spokojna i histerična, sve to nekako u isto vreme – a onda bura u meni prestane i osetim samo nekakvu prijatnu prazninu u kojoj žudim za tobom i samo za tobom. čudi me kako te večeras nisam primetila ranije. videla sam tri starice tamo dole; hodale su zajedno, mirno i polako, noseći kese s hlebom i mlekom; stale su da propuste kamion koji u našem kvartu skuplja đubre na kraju dana; a onda je jedno dete potrčalo prema njima… zato te nisam videla. pojačala si muziku, a i neka je druga pesma! znaš šta? ja ću doći kod tebe! ovo gubljenje pameti u lenstvovanju večeras je ostalo bez boja. doći ću, popićemo po pivo, ispričaću ti dve anegdote koje će te nasmejati, zato što ponekad, mada retko, umem da budem duhovita, a zatim možemo i da plešemo i završimo zagrljene u tvojoj fotelji, i da se smejemo mojoj terasi koja je u jadnom stanju, a onda mi ti možeš ispričati kako si me primetila i pratila kao što sam ja tebe pratila. ili… biće mi možda dovoljno da vidim koje čarape nosiš u ove zimske dane; oboriću pogled kada otvoriš vrata, razume se, ako uopšte budeš čula zvono i odlučiš da mi otvoriš vrata!

DOSADA

pružao si ruke – hladne, vlažne – svoju kožu si prislanjao uz moju – gušila me je – prskao si me balama i znojem – curilo ti je iz usta, nosa, očiju i ispod pazuha – osećanja su ti bila kao u smrznute ćurke iskolačenih očiju – nadražio si me iz daleka – nikada nisi uspevao da budeš blizak – da bih otklonila nelagodu tvog ozeblog tela ni kapi krvi nije ostalo u meni – a ti si ipak ponosan – kad ti se povrati samosvest – zato što te je bistrina spasila od mojih noktiju!

sasvim mokra od tvojih tečnosti – bledo sećanje na pohabanu odeću odbačenu kao da je krpa ili hrpa dlaka–prašine–istrošenog papira kraj moje postelje čiji federi škripe – ostavila sam te razbaškarenog s tvojim dvoličnim osmehom – utekla sam! utekla! utekla! – šta uopšte vredi san o prostoru koji nazivaš kućom ako ne vodiš računa o kupovini zamki (ne bih želela da uvredim miševe) koje će držati podalje od nje – ljude? – hitro sam stigla gde je pogled dopirao – oslobođene od brushaltera sise su klicale od sreće što vide svet – molila sam, zaklinjala se, plakala koliko sam imala vere i bez suza, jer moje oči ne plaču nikad, da padne kiša, da bude snega, da se digne vetar, da bude mraza, da... ne znam kakav me je usud doveo do tog mesta gde su gorele sveće, do te lelujave svetlosti u kabareu gde su sise, zbog nestanaka struje, obilno ispadale iz dekoltea, a guzice je štipao nekakav fijuk čiji izvor nisu nikako mogla da otkriju normalna ljudska čula – meni je pak došlo da legnem usred tog kruga svetlosti – da se kao neka beba oblizujem po njenim glatkim obodima – zaboravila sam se sasvim i učinilo mi se da ludačkom brzinom padam u želatinasti obruč nekakvog gigantskog kazana u kojem se na rubu pameti kuvala moja budućnost – jedna ruka me je hvatala za rebra, druga me je stegla za gušu, zatim mi je čupao dlačice s pubisa, šamarao me tako da su mi

obrazi brideli – prestani s tim kuvanjem, proderah se na ruku tamo gde je trebalo da bude uho, ako bi ruka imala uho, prestani s ovom budalaštinom jer više nema razloga zbog kojih treba da svisnem – i ruka je stala, postala je oko, iskolačeno baš kao što je tvoje oko – on te čeka (zbog tebe je tu), reče – ne znam zašto se nije potrudio da te sakrije od sebe – i gurnu me hitro u jedan kanal, koji je trebalo da bude isti onaj kojim sam se spustila jer se otvarao nasuprot svoj teži, a mirisao je na izmišljenu limfu – bacio me je u mrežu podzemne kanalizacije (!) – kako su dojke mogle da se keze u čitavoj toj ogavnosti?

ponovo put, ponovo trk, ponovo molitva za kišu, ponovo sparina koja svuda dopire.

rešila sam da se ne zaustavim – ne obazirem se na miris supe, na pisak voza iz snova, na zujanje ventilatora po terasama, na priganice koje su premazane pekmezom od duda; svuda se trude da me stignu, da me povuku unutra – a ja bežim, bežim, bežim – neću nikada više dozvoliti da me oči prevare, da me uši izdaju, da me ruke unište – zašto nije moguće da ne poželimo odmor?

kakav bedni dizajn! – trebalo bi da dođem i legnem kraj tebe, nad tobom – da, da, i da čujem kako mjaučeš nakon orgazma, da te uljuljkam u tvojim fekalijama koje bi htele da izgledaju što besmislenije (pretpostavljam, da bi ostavile dojam bogatstva), da te probudim i nahranim vekovnom sramotom – samo da bih te istesterisala u najdubljem nedostatku sunca kada budeš postao nesnosno uveren u svoju izuzetnost – jednostavno, da ne bih našla spokoja, evo zašto – a ti bežiš od hipokrizije, od pseudoanđeostva – zato što sve što mrzim kod njih, samo jednom biću mogu zabraniti da to postane!

KOLIKO VEKOVA

koliko vekova traju ovi trenuci – uvijaju se, beskonačno, međusinoptičkim spiralama, u nesagledivim varijantama zvezdanih eksplozija – i voda postaje toplina, čisti zvuk paralelnih egzistencija, molekuli što usisavaju fotone da bi se pretvorili u leptire raznobojnih krila, koji do samouništenja kruže i kruže oko čaše koja stoji u mestu… prošlo je dosta vremena otkako nisam išla da ti nabavim kuće kojima vetar-ruši-krovove, uz osećanje, negde duboko u sebi, da je red da stignem upravo sada, pošto slutim da te ubija dosada u sobi u kojoj živiš i da ćeš bosih nogu pobeći i krenuti putevima za koje ne znaš kuda mogu da te povedu… i nema vetra i prostor se ugiba i beži a trebalo bi da nađem vrata a časti mi i da namaknem nekakvo telo da bi moj dolazak bio čulno prihvatljiv (zašto mi se čini da ovi dolasci uvek zahtevaju maskaradu) a vreća koju nosim pretovarena je kamenjem kojim ću gađati tvrđavu vetar – vreća stara koliko i svi oni s kojima ne uspevam da postanem jedno kako bih im onda poklonila delić univerzuma – želim da se brinem o tebi, da te prodrmam kada zadremaš u svetu od čokolada, da ti nađem sigurno utočište s one strane likova koji se izobličuju – ne zato što sam rođena samo nekoliko trenutaka pre tebe ili zato što se osećam snažnijom u ovom prevelikom i prastarom odelu, ne, ne, već zato što mi ti stežeš ruku a ja ne znam kakav je ukus tvojih sendviča koje vadiš iz džepova i želiš da popušiš cigaretu uz gutljaje hladne kafe, kako bih se fokusirala na svoje planove za stvaranje novih čuda za tebe… donosim odluku da prizovem više hiljada lica osetljivih na zvučne dodire, jer bez tvoje ruke neće biti ni moje tašne i kako ćemo onda pratiti staze leptira?… ooo, uhvati me čvrsto za kosu, sebe ću ponovo pronaći prizivajući tebe…

ONA DOLAZI

Ona dolazi.

Ulazi kao da nikada nije pobegla iz ove kuće.

Čini se kao da je odluka da se vrati, držeći u naručju svoju tanušnu ćerku, bila samo hir jednog popodnevnog raspoloženja dok se žurila da spremi ručak, kada je prosto radi zabave, odlučila da glumi stres.

Kada izađe iz limuzine, baciće pogled pun nevine ironije na jorgovan čije su grane naglo procvetale i šire ludu aromu i mirisne talase koji skoro da vrište od previranja. Ona nas odmah angažuje da joj nosimo ogromne kutije i kofere a sama trči prema kući; preopterećeni stvarima koje je donela s druge strane planine (kako govori moja majka) mi krećemo za njom, pognutih glava, s lakim osmehom na kraju usana – razume se, obradovani njenim povratkom. Ona je otišla da razdrma ljude iz malaksalosti i učmalog života, kojega niko nije bio svestan.

A sada dolazi da nam ugasi žudnju za njom...

Dozvoliće nam je da je grlimo, dodirujemo, osetimo njen miris, slušamo njen glas dok se smeje, govori, kad se pretvara da je razmažena... ona me potresa do srži moje egzistencije, kao da duva u konce koji vode do izvora života, privlačeći me vrtoglavo prema sebi... ona je za mene ostala ono isto dete s jedine zajedničke fotografije koju u sebi čuvaju večno samo uzavreli ljubavnici – svi koji stanuju pod ovim krovom... to dete koje se uopšte nije obaziralo na fotografa, već je gledalo po strani, u mene – gledalo me? O, ne, ne, probadala me je očima koje su širile elektrizirajuće pulsiranje osobe koja ima duboku svest o svemu.

Kakvu joj je samo uvertiru dala Liza! Zatvorenih očiju, skakala je po vrletima kao divlja koza, za nju... obe svetle istom svetlošću... mlađa, sitnoga tela, isijava plamen iz svoje ćilibarske kože, koja

odražava vaseljensku ljubav prema kretanju, viđenju, rastu, usisavanju sopstva kako bi se ono zatim pretvorilo u boje, u hiljadu boja.

Ona dolazi.

S mirnoćom neke Ciganke koja je puno toga videla, koja zna da se sve događa s nekim dobrim razlogom.

Dolazi da nam donese mirise dalekog cveća koje uopšte ne trpi zatvaranje prozora – pokreće i malo i veliko da skoče na noge, da otresu tepihe i očiste kuću, da se lepo obuku, da stave nakit i da se doteraju. Ljupko će nas naučiti da se klonimo reči koje se izgovaraju glasno ili sklonosti da upiremo prstom na nekoga, očistiće nam prašinu iz duše.

Evo je sada kako ide prema mojoj sobi, upravo otvara vrata…

Gleda jelku koju sam nacrtala na zidu, leptire koje sam prilepila iznad kreveta, nove knjige koje sam složila na polici. Dodiruje mi sve stvari po sobi premda se uopšte ne pomera, a sve što ’dotakne’ kao da se malo pozlati od njenog sjaja, a u svaki kutak dopire njen miris, gde će još dugo ostati, tako da i kada se nas ponovo napusti i vrati se u svoj novi dom, mi ćemo nastaviti da uživamo u njenom prijatnom mirisu…

Ona dolazi!

Ona koja vrvi od vrlina i rado ih svima daruje. Svako dobija na dar bar deo…

VODA

Izlazim iz vode, uzimam vazduh. Haljina mi je mokra, prilepila se za telo, ne osećam hladnoću, iz kose mi kaplje voda, kapi padaju na zemlju, stvaraju barice, talasaju se, pljuskaju. Hodam centrom grada, malo ubrzavam korake, čini mi se da kasnim, ostavila sam ga da me čeka, nadam se da nije otišao. Suton je, sunce samo što nije zašlo. Ne vidim nigde automobile, ulice su popločane kaldrmom, ljudi na sve strane hodaju, žure, odeća im je izbledela. Ispred mojih nogu stane jedan mali, crni automobil. Zastanem i čekam. Otvaraju se vrata, izviruje jedna glava – "Hajde, uđi" – kaže mi. Ulazim, vezujem pojas, gledam napred.

Sa sedišta šofera zapljusne me talas nekakve raznobojnosti, zapažam, iako još ne razaznajem jasno da za razliku od svih ostalih ova osoba ima odeću u bojama, i da zrači nekakvom blagom, prijatnom svetlošću. Automobil se kreće polako. Pred zgradom Elektroprivrede Kosova zastane, ulazi neka devojka, seda napred, i ja tada shvatam da sedim na zadnjem sedištu. Osobe koje sede napred zapodenu razgovor, govore o svakodnevnim stvarima, i odmah prepoznajem glasove, to su moje sestre, E. i K. Prisećam se da sam ovu svetlost videla i jednom drugom prilikom, kada smo zajedno razgovarale sa S. i prepričavale jedna drugoj naše snove. Kada sam ih tako videla i slušala, šćućurila sam se u fotelji a u meni se razlila neka čudna toplina, osetila sam se kao dete. Ovo su ljudi koji znaju šta hoće, koji u srcu stalno čuvaju mesto koje ih čeka na kraju putovanja, vrt u kojem će porasti sve što su zasadile svojim neumornim radom i uz odmerene reči koje govore svima; i to što osećaju širi se na sve strane, neometano od ljubomora, beznadežnih mržnji, nesuzdržljivih inata, nezadovoljstava... Ovaj mir, ovaj unutrašnji spokoj, vladao je sada i u limuzini, jer su one znale kuda idu, zašto su krenule baš ovim autom, zašto su mene povele sa

sobom, ne govoreći mi ništa. Ostavile smo za sobom vrevu grada u sutonu, stigle smo do jednog mesta nedaleko od grada, gde je bio izvor čudotvorne vode.

Limuzina je stala, nastaje tišina. One ne pokazuju nikakav znak da će izaći i da imaju nameru da uzmu vodu. Trudim se da se suzdržim. *Došle su ovde da bi videle šta ću ja uraditi?* Neću otvoriti usta, ništa ih neću pitati. Ali me polako nagriza nekakavo nestrpljenje, koje sve više raste. Gledam kroz prozor. Svuda se vide ljudi, dolaze u grupama, čekaju u redovima, pune sudove s vodom i odlaze. Mesto je udolina, okružena planinama, nema sunca. Sasvim uz našu limuzinu nalazi se jedna česma a red pred njom je dugačak. Na zemlji vidim plastičnu bocu, u kojoj je nekada bila koka-kola, sada je prazna, bačena na zemlju.

Ova boca me izaziva, čini mi se da je tu zbog mene, kao znak da ne bi trebalo da se libim da uradim nešto s njom, ono što su činili i drugi na tom mestu, treba da je napunim čudotvornom vodom. Otvaram vrata i izlazim iz limuzine. Njih dve nisam ni pogledala, niti su one davale neki znak života, kao da su prestale da postoje onog trenutka kada sam prestala da ih primećujem. Sagnem se, uzmem bocu, vidim da nije čista. *Očistiću je kod izvora*. Skanjeram se da priđem redu, živciram se, pocrvenim, i počinjem da hodam. Nešto dalje vidim drugi izvor, samo dvoje ljudi čekaju. Požurim, jer nekako sam u neverici da mogu lako ostvariti cilj, čak potrčim. Stižem do izvora upravo kada je poslednji u redu napunio sud i krenuo. *Došao je red na mene!* Stavim bocu, mlaz vode je slab, napunim je do pola, ispraznim je da bih je očistila. Onda ponovo stavljam bocu pod česmu, ali česma je već presušila. *Ja ne mogu piti s ovog izvora.* Ispustim bocu, potresena gledam unaokolo. Ljude koji su tu doživljavam kao sekvence svog života, kao besmislene glasove, kakofoniju, nekakvu neshvatljivu patnju. *Dakle, evo kakav je život u grobnici!*

Dajem znak rukom konobaru, on dolazi, kažem mu da mi donese koka kolu u staklenoj boci, i paklo cigareta, on klimne glavom, udalji se, a ja ponovo naslonim glavu na stolicu i pogledam napolje. U kafani sam ostala samo ja, ne znam zašto. Muzika se više ne čuje, ni aparat za kafu ne ispušta onaj svoj veseli zvuk.

Osećam da zebem. Ona kasni tako puno! Nešto joj se dogodilo! Pa zašto je onda još čekam? Ako tako dugo kasni, to znači da uopšte neće

doći, znaće da neću imati strpljenja da je čekam tako dugo. Zašto, zašto sam još uvek ovde?

Čuje se pucanj. Osećam oštar udarac u čelo, zatim kako mi mlaz krvi curi niz nos i pada dole. Vidim kako je popucalo staklo na vratima, a napolju je sve postalo belo. *Pada sneg*. Osećam talas malaksalosti u telu, osmehnem se, opustim se na stolici. U kafani apsolutna tišina. *Sada će ona doći, znam!* Vidim njenu glavu razbarušene kose, mokra je, gleda me iz procepa na vratima. Gleda me unezvereno. Podiže ruku, hvata kvaku na vratima, otvara ih, zastane. Ramena su joj opuštena, izgleda veoma razočarano, u ruci drži praznu bocu, plastičnu, s etiketom koka kole.

Želim da ustanem, da je zagrlim, ali ne uspevam. Ona ćuti. Prilazi mi gledajući me pravo u oči, ali da li me stvarno vidi? Sagne se, poljubi me u usta i zatim sedne na stolicu preko puta mene. Zaplače. Suze, sline, bale teku joj kao reka na sve strane. Ona i dalje samo sedi, ukočeno, i prazni, prazni, prazni svo zlo koje se nakupilo u njoj.

Znaš? Ja sam te ubila, gazila sam te nogama, rugala ti se, osećala sam odvratnost prema tebi, koliko sam samo puta poželela da ti pljunem u lice. A ti mi se još uvek osmehuješ, čekaš me satima, bliska sam ti. Možda te upravo zbog toga i mrzim, što si tako dobra, zato što si se spasila od pravila uslovljavanja, a mene si ostavila ovde, da se zlopatim u svojoj slabosti.

Ja...

Naručila si koka kolu?

Ja te ne mrzim, kažem joj.

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Iljir Đocaj

NIŠTA

…a onda, kao što sada svi znaju, onda je prošlo mnogo vremena i prošla je sramota što nije priredio svadbu u kući Kućaja, i na Đurđevdan, kad je katolik Nue istovario s magarca tovar drva, koja je posekao u državnoj šumi, kod kanala niz koji je spustio tovar do nasipa njive, i tamo ih video oboje – muža i ženu – kako idu kozjom stazom gore, on ispred a ona za njim, a ne kako su se ponašali kada su došli iz Pariza, kada su išli rame uz rame, jer zamalo da se desi nevolja kada se on teško zamerio Demi, stricu, jer su mu oca ubili kada je bio još mali, onda mu je rekao da se prizove sebi jer ovde nije Pariz i kurvarluk već da bude priseban, jer bogami ako ne budeš takav okaljaćeš obraz čitavom plemenu, dakle, začudo jer sada će se možda ispostaviti da je uzalud Džufa od Brahima rekla kako mlada od Kućaja ima kose oči i stalno zagorčava život njenom mladom sinu, a on neiskusan nije uzeo za ženu Gospođu od Drešaja, za koju samo što ga nisu molili kad god je dolazio tokom leta, već je uzeo tu devojku, o kojoj niko nije znao odakle je, čija je, i koja ništa drugo nije znala osim da se šminka i oblači nekakvu odeću, za koju je bolje da je gola nego tako obučena, i da grli supruga oko vrata, jer i kada je prvi put došla obukla se kao muškarac u pantalone, a Džufa je rekla da će postati i suprug svome mužu, jer ona je dobro znala tu vrstu žena, a onda su te reči počele da se obistinjuju jer joj je posle nepuna dva meseca sin prestao da ide po kafanama, ni u grad nije išao, već samo kad je izlazio sa suprugom, i pričalo se da je supruga išla za njim i rekla mu ako budeš izlazio izlaziću i ja, a to je bio bezobrazluk po Avdiji, čija kula je bila sasvm blizu dvorišta Kućaja, koji je rekao da nije bilo reči o kafanama, jer taj njen sin u seoske kafane nije ni voleo mnogo da ide od kad ga pamte, nego mlada se interesovala zašto njen suprug ide toliko često u grad, u taj grad koji je mlada videla samo onda kada je došla iz Pariza, gde

je rođena i gde je odrasla, a u našem selu bila se razbolela i pala u krevet dve nedelje kada je jednog dana našla dlaku dugačke kose na sakou svoga supruga, a onda se malo sabrala, kada joj je suprug stalno sedeo pored kreveta i čak kažu da je plakao kao dete, i kažu da se zakleo više puta da ne voli nikog sem nju, te ovo te ono i eto, bogami bili su poverovali da je on postao takav, ali kada ga je pitao jedno jutro Dema Bardi gde si i kako si, kao što to čini ceo svet, onda je on samo podigao one obrve koje su nekada uterivale strah i činile ga važnim, rekao je Bardi, i taj veliki čovek, postao je manji od makovog zrna i samo što nije propao u zemlju, a onda je otvorio pospane oči i bogami kao u snu govorio, priča Bardi, rekao je da je bolje da mu je brat rahmetlija ostavio da se brine o jednoj zmiji, nego što mu je ostavio dućane u gradu s onom nesrećnicom koja ga je gušila svaki dan, i onda je tek shvatio da treba da veruje Đemi od Čelve, koji je rekao da kada se vrati noću iz kafane čuje škripanje mandale na vratima Kućaja, i da ne dužim, hoću reći da mogu da se zakunem hiljadu puta da žene sigurno imaju posla s đavolima kod potoka – jer sada će da se uveri da je sve ono što je rekla Džufa od Brahima, i ono što je rekao njen dever, da je to laž i da nijedna reč nije istinita, jer nema ona drugog posla samo da ogovara svet i sreća je što je ona starija, jer bogami bilo mu je neprijatno zbog njenog brata, jer ona nikada ne bi smela da otvori usta, ali neka; a onda kada se rasanila, mlada od Kućaja je zaklela svog supruga da više nikada ne izađe da juri kurve i da je ostavi samu, a onda je on ponovo uspeo da je ubedi i pomirili su se dok trepneš, i onda je stigao njen brat iz Pariza da joj kaže da joj je otac oprostio i čak hoće i s njenim suprugom da se pomiri (onda smo shvatili da je ona pobegla od kuće), a ona se iznenadila i slagala i rekla bratu da ne može da ostavi bolesnog supruga, a on se zatim zakleo da nikada neće preći tastov prag i njoj se do dana današnjeg nije pružila prilika da ide kod svog oca, a i suprug je bogami u početku proredio izlaske u grad, a onda posle nekog vremena ponovo je nastavio po starom, do onog dana pred sam Đurđevdan, dok se nije desila ona zbrka što nije mogao živ čovek da razume zašto je podigao ruku na svoju suprugu – i izgleda da je laž bila ono što je rekla Džufa Brahimova da može da se desi da je mlada digla ruku na njega – i ne znam kako i šta, ali njen sin je posle tri dana postao kost i koža i lice mu je izgledalo bledo kao na lešu i taj puni i zdravi momak

koji je znao da uživa i kome se rumeno lice videlo još s početka sela, i koji nije znao za probleme i siromaštvo ljudskog bića, nego samo glavu gore, kao da je sin jedinac čitavog sela i bogami mu se pojavilo salo iza uveta, ali Bog mu je poslao nedaću i on je otišao u očevu bačiju iznad sela, ali ona mlada ga nije pustila na miru ni tamo, nego ako dobro pogledaš, kasnije su pričali u selu, njen sin je počeo da vodi politiku jer je on znao da žena ne može bez njega a ni on ne može da je gleda u mukama i pošto mu je došla u bačiju više se nisu videli osim na izlasku iz sela, pamtilo se kako su izlazili kao dva goluba, bez ičeg lošeg, rame uz rame, ali ovoga puta išli su kako je Bog dao – on ispred a žena iza, jer kako su rekle žene Drešaja, da se to ne čuje od mene, laž je da on nije hteo da je vidi očima, jer bogami čovek sada da poželi da ih gleda, ali šta je moglo da se desi posle te zbrke i nevolje, jer stvarno čovek ne može da razume da se žena koja ima pameti u glavi okreće čas onamo čas ovamo, ali njima više niko nije zamerao i ne znam šta da su uradili, kako je mislio i Avdija, upravo tako je moglo da bude, i pravili su se da su srećni ali Nue katolik je rekao da nije tako, čak je Nue rekao da je Adem pričao s njima, i pitao ga je da li si se umorio i ovo i ono, dakle ne može da kaže čovek da je počeo naopako ovaj posao ili nešto drugo, nego, stvari kad gledaš drugačije, drugačije ti izgledaju, kako je rekao jedan starac – ovaj svet je kao kobila bez ulara – o njima se više nije znalo kada su dobro a kada ne, a sa njima nije znao kako da izađe na kraj ni Nue ni Avdi a ni Džufa od Brahima, jer je dojurio dole u selo i vratio se sa suprugom noseći je na ramenu kao da je mrtva i bio je zastao kod vode, gde je pokušao da je osveži i da joj da vodu dok nije naišla jedna seoska starica, komšinica i dala im čašu i maramu da se osveže, jer i jednome i drugome je bilo potrebno, i onda su ustali njih dvoje bledi kao mesec, polako polako i kao da su se pokajali kud su krenuli, a bili su krenuli prema selu nizbrdo, i nisam mogla da ih izgubim iz vida, rekla je ona starica, i izgledalo joj je da je to trajalo do sumraka kako su hodali muž i žena dok su silazili do sela, i onda je starica rekla da i njoj kao da je Bog vezao noge nije imala snage da se pomeri s mesta dok nije videla da su otišli, ali nije bilo reči uopšte o sumraku jer Nue je rekao da ih je video da su se vratili brzo onako kako je rekla starica, kao iz groba, a ovoga puta mladi sin nije video Nua da se tu odmara jer su prošli iza žbunja, a onda Nue kaže da nije obraćao više pažnju i tu je

istovario dva tereta i bacio u kanal, misleći da su oni otišli kući, ali ne samo on nego niko u selu nije računao da će naći obešeni leš sina Kućaja, na putu, skroz pocepanog i raskopčanog kao da su ga vukli po trnju, dobrih dva sata daleko od sela, i ne znam kako da shvatim ovu situaciju ni Džufa Šabanova nije znala pošto nisu mogli ni oni gradski inspektori da otkriju, a nisu mogli da izvuku nijednu reč od mlade od Kućaja koja je sada postala polučovek, a bogami nije mogla ni da govori, a i da je htela nije mogla od jedne rane na ustima za koju niko nije znao kako je dobila, krenuli su prema selu i samo što ga nisu prevrnuli ispitujući sve živo, ali i da su ga još dva puta prevrnuli ne bi…

BUNTOVNIK

Roj pčela, kao nešto neviđeno ali potpuno stvarno, zujao je oko košnice i poneka pčela, onako umorna, kao kornjača je prelazila s ruke namrštenog ujaka na prag košnice. A on, onako bezazlen i sasvim bez iskustva, kako to mogu samo deca, počeo je da ih voli.

To se desilo nekoliko dana ranije. Ujak ga je poveo iza kuće gde su se nalazile košnice i, bez zaštitne mreže i rukavica, podigao je sa zemlje nekoliko pčela koje su od umora pale pored košnice. Tog dana, prvi put je upoznao nežnu, prijateljsku prirodu pčela i naučio da njihovi nemilosrdni ubodi prete samo onima koji ugrožavaju košnicu. Osetilo se da on nikada neće biti jedan od tih.

I sada, dok ih je posmatrao iz blizine i udisao topli miris meda, izgledale su mu blagonaklone. (Mada ta blagonaklonost je, između ostalog, počivala na činjenici da su se umorile, a zatim i u njihovom odlučnom letenju, s glavama isturenim napred, kao da ih neke nevidljive niti vuku ka mističnoj košnici.)

I tako, dok je spremao svoj radni alat, mali i simpatičan kao što je i on sam, koji je voleo da koristi kada pomaže ujaku, video je preko velike bašte kako su se ujak i majka udubili u razgovor s nekim na ulici. Kao da je jedva dočekao njihovu zaokupljenost da odjuri do košnice.

Majka je za tren instinktivno okrenula glavu prema kući i pogledala s osmehom sina, koji nekud trči.

Našao ih je u istom položaju kao pre nekoliko dana, kada je sa ujakom prvi put došao: na zemlji, dva koraka udaljene jedna od druge i usamljene među svežim kočevima za paradajz. Izustio je jedno “Uuu!” kao izraz oduševljenja što je sam s njima.

Ovoga puta, može se reći, osetio je pravo divljenje: zujanje roja, zatim pčele sa crvenim člancima na nogama koje su “aterirale”

na prag košnice i ulazile polako u nju. I sada mu se učinilo da je dva puta video jednu veliku pčelu, veću od drugih, i srce mu je zalupalo od pomisli da je to Matica. (*Ona se nalazila negde u sredini košnice, odakle je mnoštvom nevidljivih niti upravljala pčelama*.)

Na kraju, zbog toga je pre svega i došao, približio se polako da pogleda da nije možda dole pala neka umorna pčela. Posmatrao je duže vreme, i taman kada je pomislio da toga dana neće imati sreće, ugledao je jednu pored svojih nogu kako veoma sporo hoda.

Imala je sasvim mala krila.

Pomislio je da je to sigurno sasvim mlada pčela. Ali onda je video još dve sa sličnim krilima, uvučene do pola u zemlju. Odjednom, hodanje prve pčele mu je izgledalo kao nemoćno teturanje, a krila su joj bila suva i izgledala su jadno. S pogledom prikovanim za njih, kao da se suočava sa životnim problemom, shvatio je da su sve tri već ostarele. One druge se nisu mrdale. Izgleda da su već umrle.

On je spustio svoj nežni dlan na meku zemlju i ona je nastavila da hoda po njegovim prstima.

Pošto ju je rukom, koja je malo podrhtavala, stavio na prag košnice u nadi da će one gore da je izleče ili da joj nekako pomognu, ona se okrenula, krivudavo vratila i pala na zemlju.

On ju je ponovo stavio na prag, ovoga puta dublje. Ona je krenula napred, a zatim kao da se nečega setila, okrenula se, prošla ispod praga i ponovo pala.

To se ponovilo više puta.

Kada ju je stavio poslednji put, tužan i ožalošćen, učinilo mu se da se ona nečega plaši. Kod ulaza je bila gužva. Osim onih koje su ulazile i izlazile ne primećujući uopšte pčelu koja se kolebala, bile su tu i neke koje su stajale na jednom mestu i kao da su preteći mahale krilima. Kao da su čuvale stražu.

"Možda zbog njih...", pomislio je dečak. "Starica" je ponovo uzletela. On ju je gledao kako nastavlja svoje besciljno letenje, koje mu je izgledalo kao letenje deteta koje su izbacili iz kuće i koje je izgubilo put. Onda mu se učinilo da je primetio jednu nevidljivu nit koja mu se slučajno obavila oko noge, kao neki mrtav deo tela. (*Matica drži niti koje su joj potrebne, ostale kida*.)

Iz glave je nešto počelo naglo da joj niče, kao neka nit, takođe i na sredini tela, i na kraju.

Neprekidno zujanje ušlo mu je u uši, poremetilo misli, a zatim, odjednom, povukla se nekoliko metara dalje, ne prestajući s tim zujanjem.

Tada mu se samo od sebe sve razjasnilo.

“To je nepravda!” rekao je skoro glasno. Iznenada, nešto munjevito kao da ga je ščepalo za grlo i stezalo polako ali bez milosti. I trava okolo samo što se nije pokidala od bola. Kasnije se neće sećati skoro ničega. Pamtiće samo to da mu je u grudima postajalo sve teže i teže. Mutan pogled kroz skramu od suza, počeo je da mu se mrači od mržnje prema gomili pčela koje su letele gore-dole, uopšte bez nekog smisla i bez osećaja krivice. Nesvesno je stezao štap koji mu se našao u ruci, kao da mu to pomaže da istrpi težinu u grudima. Kao da je to bilo poslednje sredstvo da stvari privede pravdi.

Iznenada, ruka koja je držala štap završila je pokret udarcem i začuo se prasak, kao suvi kašalj starice, da bi se zatim kao alarm oglasilo zujanje hiljada.

Malo kasnije, dečakova majka, koja je instinktivno okrenula glavu u pravcu kuće, videla je sina kako skače i pravi neke čudne pokrete, kao što se ponašaju deca posle lošeg spavanja. Kada joj je brat užasnutim glasom nešto rekao, oslobodila se ukočenosti i potrčala izbezumljeno prema detetu, ne znajući šta da čini.

Prevela s albanskog Nailje Imami

Arben Idrizi
KRISTALNI VAZDUH

"Još dva minuta", reče neko u hodniku. U stvari, poznat mi je glas. To je glas one žene koju sam ludo voleo u svojoj nevinoj mladosti. Možda se pitate da li sam voleo samo nju, toliko da nisam nikada više mogao da volim, niti da budem s bilo kojom drugom. Ne znam. Možda je tako. Ali zašto bih zamarao sebe da li je to baš tako bilo? Nikakve koristi ne bih imao, ni ja niti bilo ko drugi. Nju mogu samo da idealizujem, da joj spevam himničke stihove, pošto je nisam imao. Ili suprotno: da je mrzim, da je prezirem. Ali kakav bi život bio s njom da sam je imao?

Jedna otrcana drama? Roman sa srećnim krajem? Tragikomedija? Pustimo to... Tada sam ruku mogao da stavim u vatru i ničega se nisam plašio. Mada, da bismo izbegli nesporazume, moram da vam kažem da nisam učinio nikakvu glupost. Gluposti sam činio u sebi, ne izvan sebe. Nema živog čoveka na zemaljskoj kugli koji bi mogao da otkrije te gluposti. Onda, ne ponovilo se i ne povratilo! Mnogo vode protekne ispod mosta i stvari se menjaju. Nije baš da mi se smeje kada se setim kakav sam bio.

A možda bi se onaj nekadašnji mogao smejati ovome kakav sam danas. Pusti život te primorava da ližeš ono što si pljunuo! I da te uopšte ne bude sramota. Možda se negde u sebi cerekaš iz inata, ko zna. Ili možda sebi daješ takva obrazloženja na kojima bi ti pozavideli i oni koji su ceo božji život proveli pravdajući sebe. Teške su ove reči, zar ne? Da ne dužim, dakle, svoj život sam proveo sam sa sobom.

Na kraju krajeva, može se reći da je to bio moj izbor. Istina, nemam ništa naročito da ispovedam, da oplakujem, niti da nekome posebno zavidim. Razumem vrlo dobro one koji, namerno ili ne, nisu bili moje sreće, koji su s vremena na vreme nalazili neku uličnu kurvu ili jadnu ženu koja traži prolaznu utehu. Jer, Bog neka

nam oprosti, gde god da je nalazimo, ne možemo da opstanemo bez te prolazne utehe. Kao opštinski službenik, posle mladalačkih razočarenja i odustajanja od svih snova i nadanja, imam samo jedan cilj.

Da šetam. Naveče. Posle posla, pošto bih se malo odmorio u svom jadnom stanu na devetom, poslednjem spratu jedne stare zgrade. Mogu da kažem da je ovaj moj cilj davnašnji, dugotrajan skoro koliko i iskustvo u ovoj kancelariji, koja se nalazi u zgradi gotskog stila Gradske većnice. Međutim, u svemu ovome ima nešto što je neshvatljivo, vi biste rekli mistično. Zar nije čudno da se jedna obična radnja, za koju se može reći da je rutinska, pretvara u cilj?

“I nikako drugačije”, dobaci mu neko. Znate? Mlad je konobar. Samo što je došao da radi ovde. Juče mu je bio prvi dan. Još ga nisam video, ali sam čuo tu i tamo reči o njemu. Glasovi iz hodnika na prvom spratu dopiru do mene jasno. Hteo ili ne, svašta čujem. S vremena na vreme neke stvari mi ostanu u sećanju, a zatim, u samoći, u svom stanu, dok lenjo leškarim, mrmljam o tome, ali ne daj bože da mi se tako nešto dogodi ovde u kancelariji. Mrmljam svakojake gluposti, samo da ubijem vreme. Mrmljam samo zato da mi ništa od toga ne bi ostalo u glavi. Među nama rečeno: mrmljanje prethodi zaboravu.

Dakle, glas novog konobara potvrdio je ono što je rekao i ženin glas. Čekam sada, u poslednjim trenucima radnog vremena da on bez neke zle namere uđe u moju kancelariju, podstaknut pritajenim vragolastim željama žena; bila bi to klasična naivna intervencija; njegova glava bi na otvorenim vratima izgledala kao udaljeni satelit; njegove usne bi ljubazno prošaputale jedno obično i značajno pitanje. Ja mu ne bih odgovorio sa “da” ili “ne”; ne bih mu podilazio niti bio ironičan, nego bih mu rekao tačno ono što očekuje; rekao bih mu da je sada već vreme da krenem, da mi je žao zbog toga, a da je došao ranije bila bi mi čast da me on usluži.

Stavljam sve stvari na svoje mesto, čistim mali crni sto. Pokrivam pisaću mašinu plavom tkaninom (neka vrsta marame koja bi u mašti nekog pisca ljubavnih romana bila ikona, zalog ljubavi među likovima). Neki kapriciozni čitalac možda očekuje da opsežnije opišem kancelariju. Pa, možete da zamislite zašto nisam uradio tako nešto. Biće mi dovoljno da kažem samo još ovo. Moja kancelarija

se nalazi u prizemlju. Tu nema nijedne druge kancelarije. Postoje samo mračni, mali magacini gde držimo kancelarijski materijal; tu je još jedna prazna soba za neki hitan slučaj. Ne znam kakvi bi to hitni slučajevi mogli da budu, ali na kraju krajeva, to je samo jedan izraz, i ništa više. Zar nismo, u našoj čestitosti, robovi takvih izraza čitav život? Onda, dobro. Ne postoji službenik koji tokom dana nije bar pet puta sišao ovde dole.

Precizan sam. Izlazim iz kancelarije tačno u osamnaest časova. Ni ranije ni kasnije. Ista stvar (preciznost) mi se dešava, podrazumeva se, i s dolaskom na posao. Samo da znate, stotinu puta su pokušali da mi smeste neku igru u vezi s tim. Nisu uspeli, ali ni ja se nikada nisam ljutio. Moglo bi se reći da je to bila neka vrsta izazova za mene. Ne. Dobijao sam u duelu, ali ne zato što sam hteo. Prosto dobijao sam, jer tako je moralo da se desi. Oni koji su hteli da mi smeste, zaboravili su da u sebi imam jedan nevidljivi časovnik. Po kojem se lako orijentišem.

Reći ću i ovo. Posao koji obavljam je prost. Za mene. Uvek je bio prost. Korektor službenih dopisa. Ne samo sada, nego već od prvog dana nekakva intuicija, za koju nisam mario nikada, pomagala mi je da imam uspeha, toliko da u karijeri nikada nisam dobio ni najmanju opomenu. Ali ima onih koji to smatraju mojom manom. Možda su u pravu. Ali time se ne zamaram. Ponekad ih ne razumem, ali i kada ih razumem, ne zamaram se pitanjem da li treba da ih opravdam ili ne. Kažu da mi se takav uspeh i osvetio. Kažu da je trebalo da napredujem ako sam bio uspešan, da se uspnem gore, da imam druge titule. Po njima, sigurno je da sam uspešan, ali taj uspeh je fatalan i banalan. (Pazi ti to, neki toliko daleko idu da i svoja prosuđivanja rimuju!)

Umesto da budem unapređen, zadržan sam na istom mestu. Znači, šefovi su smatrali da ne treba da me pomere, jer niko ne bio mogao da me zameni; niko ne bi znao da obavlja taj posao kao ja. Iako je to sasvim običan posao. Čak, ako dobro razmislim, mogao bih da dobijem neki bolji posao, a da istovremeno nastavim da obavljam ovaj. Ne bih imao ništa protiv. Ali ne razbijam glavu time. Naravno, izgleda da su šefovi rekli, žalosno je što nemamo neku ozbiljniju dužnost, gde bi mogao da demonstrira svoju virtuoznost, ali eto ponekad treba nešto žrtvovati. Ali ne zamaram mozak tim stvarima.

Izlazim iz kancelarije. Polako zatvaram vrata. Ne čuje se nikakvo škripanje. Penjem se stepenicama i stižem na prvi sprat. Treba da pređem na levu stranu. S obe strane nalaze se kancelarije. Na vratima su natpisi s imenima zaposlenih. Sâm sam ispisao sve te obične natpise na belom papiru. Od tada se nije desila nikakva promena. U stvari, kada umre neki službenik ili ode u penziju (iako se penzionisanja ne događaju nikada), praksa zahteva da se njegovo ime ne uklanja. Ime prethodnika treba da bude čast onome ko zauzme njegovo mesto. Tako je i s mojim imenom, nikada se neće ukloniti s vrata moje kancelarije. Ja sam imao priliku da budem prvi u toj kancelariji. Kažete da bi trebalo da se nazovem njenim osnivačem?! Ali, rekao bi neko, i da sam bio njen rušilac ništa se ne bi promenilo.

Čujem pojačanu buku. Zatim, kako se vrata otvaraju.

“Ko bi pomislio da će jednog dana neko da mu pokvari ritual?!” neko izražava čuđenje.

“Ruku na srce, ja bih se kladio u život da bi ga samo smrt naterala da promeni svoj životni put”, odvraća sagovornik.

“Smrt?” umeša se neko drugi. “Njegova smrt, hoćeš da kažeš?”

“Da, da. Iako s takvim karakterom, daleko bilo, ponekad ti pada na pamet da je besmrtan. Ali, znate šta? Čuo sam priče da kada bude umro, kovčeg ćemo uneti prvo u njegovu kancelariju – ako ne bude umro baš u kancelariji – a posle radnog vremena, kao da je živ, odnećemo ga u njegov stan, odatle u njegovu uobičajenu šetnju, iz šetnje ćemo ga vratiti ponovo u stan, i odande, kad bude vreme za spavanje, pravo u grob.”

“Ovome nemaš šta da dodaš”, uzvratili su ostali s osmehom.

Prošao sam pokraj njih.

“Do viđenja!” pozdravili su me jednoglasno.

Uzvratio sam im dostojnim pokretom glave.

Krenuo sam desno, prošao kroz glavna vrata i izašao napolje.

Kad izađem na glavnu ulicu, noge bi trebalo, kako se i očekuje, da me vode pravo u moj stan. Ali ne. Noge su me vodile na drugu stranu, pravo u policijsku stanicu.

Nimalo mi nije bilo teško da je nađem. Bila je to jednospratna zgrada. Nikada moja noga nije kročila u nju, čak nikada nisam ni prošao pored nje. Jedan izbledeli natpis, nejasan, možda iz vremena kada je zgrada imala sasvim drugu funkciju, visio je iznad

glavnih vrata. Na ulazu sam naišao na jednog policajca. Uozbiljio se malo kada me je video i srdačno me pozdravio.

“Ah, ti si onaj?!”

Potvrdio sam glavom, zadovoljan sobom. Produžio sam dalje. Na kraju hodnika pa desno, ugledao sam poluotvorena vrata, ona prava. U kancelariji je bio islednik. Bavio se nekim papirima na stolu. Ostavio je papire i pogledao me prodorno i, takoreći, s poštovanjem. Znate, može biti veoma nelagodno kada sretnete nekog ko vas nekako i zna i ko je već u svojoj glavi stvorio gomilu predrasuda, gluposti ili istina o vama. Treba da budete mudri da mu ne pomešate signale u glavi, njegovu istinu.

“Oh, poštovani gospodine! Dobrodošli! Da znate, skoro sam otupeo. Sve vreme pokušavam da nađem prave reči za lepo ponašanje. Vi znate o čemu se radi. Kako da vas dočekam, kako s vama da budem uljudan, kako da učinim da se osećate lagodno?! Eto, na to sam mislio. Nije lako, zar ne, iako bi to trebalo da bude najlakša stvar na svetu. Pitam se, ako odagnamo blagost iz naše naravi, da li smo onda dostojni da se nazivamo ljudskim bićima?!” rekao je islednik i odjednom se našao nada mnom sa svojim širokim ramenima, a bio je širok koliko i dugačak. Začudo, izdržao sam njegov zagrljaj kao da je samo lahor.

“Da li možete da mi učinite čast i sednete naspram mene?” Rukom mi je pokazao stolicu. On sam se vratio na svoje mesto. Protresao je telo dva-tri puta, ispravio kravatu i uperio pogled u mene.

Čim sam seo, osetio sam neku lagodnost koju sam odavno zaboravio.

“Hoćete li jednu ’puro’ cigaretu, gospodine? Da, naravno da. Ne mari što ne pušite. Nikada niko nije mogao da izbegne da makar jednom postane deo rituala drugih. Iako bi neko takvu spremnost mogao da nazove izrazom slabe prirode.”

Udisao sam “puro” sa zadovoljstvom. Spopao me kašalj, kašljao sam neprekidno čitavih nekoliko minuta.

“Hahaha”, nasmejao se islednik. “Vode? Naravno. Ne, ne. Bolje čaj. Imamo mi ovde čudotvoran čaj.”

Jedna žena je donela čaj na pozlaćenom poslužavniku. Pogledala me je, može se reći, nekim tužnim pogledom. Kada je spustila veliku čašu na sto, vrh njenog nosa priljubio se na moj obraz. Imala je miris mleka koji je dolazio iz njenih poluobnaženih grudi.

Rekla mi je svoje ime ali sričući slogove; nisam uspeo da ga čujem uopšte. Ili sam zaboravio prva slova kada sam čuo poslednja. Njena slobodna ruka me je pomazila lagano po licu.

“Hahaha” , smejao se islednik. “Idi sada. Nemoj da smetaš gospodinu.”

Popio sam čaj bučnim gutljajima. Islednik se cerekao. S vremena na vreme je svojom ogromnom rukom rasterivao dim mog “puroa”. Vrhovi njegovih prstiju samo što mi nisu dodirivali nos. Kada bi se nadvio nad sto, pokrivao bi mi čitavo vidno polje, tako da mi se činilo da se nalazim u sobi u kojoj se neprekidno pali i gasi svetlo.

“Veoma dobro. Tako se rešavaju poslovi, gospodine. Zadovoljan sam sobom. Čujete li me! Da li ćemo krenuti sada?”

Potvrdno sam klimnuo. Hodao je za mnom.

“Ne volite da vas pratim kao pas? Oh, nadam se da nije tako! Imate li psa, gospodine? Ne, sigurno ga nemate. Veoma loše. Ja ću se pobrinuti za to. Ja držim obećanja, ali vi znate kako ovde stoje stvari, ponekad vreme ne dozvoljava. Bolno je to. Nemojte se čuditi! Nisam imao na umu ništa posebno. Rekao sam to onako. Jedan pas. Da, da, jedan pas za gospodina.”

Ništa nisam govorio. Ni o čemu nisam mislio. I to je bilo lepo – nešto što nisam odavno osetio. On me je pratio.

Iza zgrade gde sam stanovao, na trgu sa smeđim kamenim kockama, bila se skupila gomila dece. Igrala su se. Malo smo skrenuli s puta da im ne bismo smetali. Ali čim smo ušli u zgradu, jedno dete je nežnim rukama povuklo islednika za nogavicu. Tražili su mu da deli pravdu u njihovoj igri. Islednik me je pogledao molećivo. Potvrdno sam mu klimnuo. Naslonio sam se na zatvoreno krilo kapije i posmatrao. Islednik bi s vremena na vreme šutnuo loptu koja mu se kotrljala oko nogu. Nadvikivao se s decom. Zatim su ga ubedili da ode i donese im loptu koja je odletela daleko od igrališta.

“Pada mrak, zar ne?” rekao mi je kada su deca završila igru. “Izvinjavam se! Vi ste i sami videli. Šta sam mogao drugo da uradim?! Pustimo to, molim vas, jer sve će ići kako treba. Nećete izgubiti svoju večernju šetnju.”

Penjem se polako uz stepenice. Lift ne radi. Na petom spratu zastajemo. Neko je blokirao hodnik velikim, starim krevetom. Islednik je svojom levom nogom nehotice dodirnuo drvene noga-

re. Odjednom se podigao oblak prašine. Kijao sam mnogo. Iz stana je izašla jedna žena.

"Uh, koju sreću imam! Vi ćete pomisliti da sam upravo vas čekala. Zar nije tako?" reče žutokosa žena. Njen visok i pun stas herojskih dimenzija doimao se kao da je iz priča.

"Uhvatite ga malo s one strane. Tako, tako, da. Pazite na svoju ravnotežu, gospodine. Tako... Mislite da ne možete da hodate unazad?! Videćete da ćete to uraditi bez ikakvih problema. Eto. Vidite?! Tako, tako treba. Samo nemojte zastajati! Podignite ga malo više, molim vas. Tako, tako, dobro. Jedan sprat niže treba. Ne treba na to da mislite. Tako. Vratite se malo. Hodajte sada tako kroz hodnik. Pazite na ruku, gospodine isledniče, da je ne ozledite o zid. Onaj drugi ti naginje težinu na stranu? Šta da mu radiš. Stariji je. Možda gospodin nikada u svom životu nije nosio tako težak teret. Tako, veoma dobro. Još malčice. Još malčice, molim vas. Ni makac više."

Naslonio sam se na zid. Zadihao sam se. Nikada mi ne bi palo na pamet da jedan krevet može biti tako težak. Bili smo blokirani. Trebalo je da preskočimo krevet da bismo prešli na drugu stranu.

"Još vam nisam rekla?! Hahaha! Vidite li?! On je tu unutra, iza onih vrata tu, moj miš mali, možda nas prisluškuje. Venčaću se s njim, gospodo. To je najlepša stvar koju mogu da uradim. Hahaha... Bojažljiv je. Nikada ne govori. Mrzi ga i da odgovara. Ljudi misle da je neviđena kukavica. Ali koga je za to briga. Gospodo, da znate, nije tako. Kada biste ga upoznali! Hahaha... Da ga znate kao ja... Do viđenja!" pozdravi nas i ode cerekajući se glasno.

Islednik mi je uputio nerazumljiv pogled. Stavio je levu nogu na krevet, zatim desnu. Popeo se. Krevet je bio tvrd kao kamen. Pružio mi je ruku i povukao me polako za sobom. Prešli smo na drugu stranu i popeli se stepenicama do mog stana, ne progovorivši ni reč.

Nisam ga ni sa čim ponudio. Prilegao sam na stari kauč u dnevnoj sobi, onako kako sam to činio svaki put, bez izuzetka, kad bih se vratio s posla, da se odmorim pre šetnje. Islednik je stajao preda mnom, s prekrštenim rukama na grudima.

"Odlično. Shvatam. Onda, zar ne bi bilo bolje da sada ne gubimo vreme? Zamislite kao da ja nisam tu. Ali prvo mi nađite neku svesku i olovku. Treba da zapisujem. Je l' u redu? Naravno da jeste."

Našao sam ono što mu je trebalo. Imao sam netaknute sveske ko zna od kada. Ne znam ni zašto sam ih kupovao. Nikada mi nisu zatrebale, baš nikada. Olovka nije bila naoštrena. Uzeo sam žilet iz plakara u kupatilu i polako je naoštrio. Držao sam je neko vreme u ruci, ne znajući da li treba da joj skinem gumicu. Na kraju sam je otkinuo i bacio u kantu za smeće.

"Evo, i to smo obavili", rekao je sa samozadovoljnom ravnodušnošću, karakterističnom za usamljene osobe.

Bilo je vreme za šetnju.

Krenuo sam prema vratima. Otvorio sam ih i izašao u hodnik. Počeo sam da silazim sigurnim koracima. Ćutke smo hodali prema Monumentalnom mostu. Kada smo stigli do mosta, progovorio sam:

"Naslonio sam se tu na ovaj niski zid s lukom, s pogledom prema ledini. Kamen je hladan. Želite li da se uverite? Ne. Dobro. Stajao sam tako uobičajenih petnaestak minuta. Večeras će nam trebati manje, zar ne? Šta ćeš drugo. Samo mi nemojte reći da nikada niste doživeli hladnoću kamena u jesen i posmatranje puste ledine. Trebalo bi jednog dana da probate. Danas, teško da ćete uživati u tome. U međuvremenu", rekoh i nasmejah se u sebi, "pozdravio sam se s gospođom, dragom ženom našeg violiniste, ne pogledavši je. Sviđa nam se da to radimo."

"To je kao igra vragolana. Bez loših namera. Znate već, zar ne? Dok se vraćam drugom stranom, čujem glas lekara koji me pita šta treba činiti ako je čovek spreman da se žrtvuje za čoveka. Ja mu navedem neki primer koji sam negde pročitao, ponekad nov, ponekad već pominjan i poznat, zatim malo pomalo, razgovor o toj temi se razvije, traje do kraja šetnje. Poslednji kaže svoju reč, kao što znate, šef institucije u kojoj radim."

"Njegova ideja je, kako to ne istaći, da je institucija, a ne biće po sebi, ta koja kristališe društveno biće i ovozemaljske činove, moderne, bez ikakave zaludnosti i sebičnosti, nadilazeći individuu koja je sama sebi centar i jedan tako primitivan čin kao što je žrtvovanje. U međuvremenu šetam za svoj račun. Prilazim redom uglednim ljudima ili oni prilaze meni, i u zavisnosti od njihove profesije ili erudicije ili njihovih opsesija, počinjemo neki ozbiljan razgovor ili ispričamo neku šalu."

Islednik me prati i sluša pažljivo, sve zapisuje. Sada smo već stigli do dela moje životne šetnje gde stvari koje su se dešavale

može i sam da primeti; nemam ja šta tu da mu pričam. Prosto je, a i zašto bih mu se ispovedao? Do najosetljivije tačke slučaja mogu da budem zadovoljan sobom, kao da sam jedini trag univerzuma. I tu se prava šetnja završila. Ne samo za mene.

Skrećem desno. Prolazim pustom uličicom preko poljane. To je put kojim se vraćam. Posle nekoliko minuta skrenem levo, kroz drugu uličicu stižem iza svoje zgrade.

“Čim sam ušao u tu uličicu”, rekao sam isledniku, “opazio sam kako se neko presavija na onom mestu. Vidite? Bio je naslonjen na ono stablo tamo. Kuće malo dalje su izgledale kao da posmatraju ženu kao objekat, upravo kao stablo pored koga se sklupčala. Mesec je sijao isto kao i večeras. Na balkonima tih nekoliko kuća svetla su bila upaljena, ali ne mogu da kažem da su nešto obasjavala. Nije bilo žive duše.”

“Približio sam se polako da bih proverio da li je to stablo ili žena. Stajao sam na korak do nje i gledao je neko vreme u oči. Nisam je dodirnuo. Stajao sam na razdaljini. Bila je krvava. Nije govorila. Samo me je posmatrala onim izgubljenim pogledom. Uplašeno. Šta da joj kažem? Da joj šapnem: ’Ah, jadna ženo!’ Ili: ’Boga ti, ko ti je to uradio?! Dobro de, biće sve u redu, ne brini!’ Ne, nisam joj rekao ništa od toga. Možda nisam to ni mislio. Niti sam joj rekao da je možda to zaslužila.”

“Jer sigurno je dobila ono što je tražila. Video sam da prste drži u ustima. Kao dete. Imala je oko trideset pet. Imala je kovrdžavu crnu kosu, prljavu i razbarušenu. Jedno vreme sam stajao tako malo nagnut da bih je dobro osmotrio. Koliko se sećam ništa mi nije bilo na pameti. Zatim sam se ispravio, stavio ruke u džep i hteo da krenem svojim putem.”

“Tog trenutka sam čuo kao neke lagane, tegobne pokrete. Okrenuo sam glavu sasvim slučajno. Bila je izvadila prste iz usta i, takoreći, uperila ih u mom pravcu. Poluzgrčene prste. Podrhtavali su. Sva je drhtala. Stajao sam tako još neko vreme. Ona je pokušala da učini nešto. Da mi kaže nešto. Ili možda i da stane na noge. Samo sam je posmatrao. Osetio sam lagani bol u vratu. Okrenuo sam glavu i koraknuo napred. Osetio sam da se sve više mrda. Ponovo sam okrenuo glavu i video da se njeno telo puzeći udaljilo od stabla.”

“Prema meni. Čekao sam je tu bez ikakve namere. Ona se dovukla do mojih nogu. Video sam bolje njeno poplavelo lice,

prekriveno krvlju. Jako me je stegla za kolena. Velikim mukama se podigla na svoja kolena. Stajao sam tako. Niti sam se povukao niti sam joj pomagao da se podigne. Posle nekog vremena, s velikom mukom, uspela je da se podigne na noge. Naslonila se na moje rame. Njena težina me je uzdrmala. To me je nateralo da krenem."

"Ona se čvrsto držala za mene. Na neki način, gurala me je napred. Povinovao sam se bezvoljno toj snazi. S vremena na vreme moje telo, o koje se ona sva iznemogla obesila, vuklo je njene noge. Tokom celog puta nismo nikoga videli. Tu i inače nema žive duše. Kada smo stigli ispred zgrade u kojoj stanujem, neko je bio na malom trgu. Pušio je cigarete u mraku i uopšte nije mario za nas. Svako veče sam ga viđao na istom mestu."

"Ali, nikada me nije zanimalo da saznam ko je. Bez sumnje, mora da je stanar ove zgrade. Ali zašto je to uopšte važno?! Penjem se stepenicama do devetog sprata, ja i moj teret. Kod vrata moga stana naslonio sam se na zid, tako da bih mogao da izvučem ključ. Otvorio sam vrata i ušao. Ona je ušla za mnom, držeći se s jednom rukom za moje rame, a drugom o zid. Kada smo stigli do kauča, srušila se na njega kao mrtva. Ja sam seo na stolicu", rekao sam isledniku, pošto smo sada stigli u moj stan, "na ovu stolicu ... tu gde sedim i sada, ovako."

"Ja sam sedeo tu, a ona tamo sklupčana kao lopta, drhteći. Ne znam koliko smo dugo sedeli tako. Možda satima. Mora da je bilo kasno, jer nije se čulo ništa ni iz drugih stanova napolju. Kako se kaže, grobna tišina. S vremena na vreme mi se činilo da žena želi da mi kaže nešto. Nisam joj se približio. Isto tako znao sam da njen glas neće dopreti do mene. Ili je možda šaputala u sebi. Onda, sećam se da sam zadremao. Izgleda da sam dremao, i to dosta. U snu ili kao u snu čuo sam slatka šaputanja."

"Bojažljive reči ali beskrajno snažne i slatke o ljubavi, razumevanju, prijateljstvu. Jednu takvu bliskost možemo samo da sanjamo. Šta se sve ne priča i ne doživi u takvom stanju?! Kako da vam to objasnim, ja ovako jadan?! Eto, pokušavam da opišem jednu kratku i maglovitu sliku. Ili, bolje i da ne pokušavam. Prosto ću ispričati šta se desilo posle. Desilo? Kako mogu da izgovorim tu reč sa sigurnošću? Neka, ostavimo to... Kada sam se probudio video sam sebe na njenim grudima, na kauču gde sam je bio ostavio pre nego što sam zadremao.

Oboje smo bili goli. Pripijeni jedno uz drugo kao da se bojimo da nas neko ne razdvoji."

"Trebalo mi je prilično vremena da otvorim oči i uverim se da je ona umrla. Šta mogu da kažem više od toga?"

Islednik me je pogledao sažaljivo.

"Veoma dobro. Nemate više šta da kažete o tome. Zadovoljan sam pričom. Ali se tako ne zatvara slučaj."

"Razumem", rekao sam tek onako.

"Da nastavimo s nekoliko pitanja. Bez zle namere, molim vas. Proceduralna je stvar, vi to razumete."

"Svakako", rekoh.

"Dobro onda. Ona je umrla od posledica vaše nesvesne topline."

"Rekao bih da, da", rekoh hladno i pomalo zatečen nastavih. "Jedna toplina koja mora da joj je nedostajala čitavog života."

"Ona nije mogla da umre dok nije dobila ono što ste joj vi dali, tu toplinu, tu prisnost, tu bliskost? Jer, ruku na srce, mora da je izgledala kao neko ko je trebalo da je odavno mrtav. Kažem, bez zle namere, molim vas!"

"Trebalo je da umre odavno", potvrdio sam njegove upitne reči. "Mogu reći sa sigurnošću da je vaša primedba umesna. Nemam čime da to negiram."

"Dakle, dali ste joj šta joj je trebalo da bi umrla mirna."

"Upravo", rekoh.

"Kakva nesrećna žena!" reče islednik, ne pomerivši ni jedan mišić na licu.

"Da pomislite zatim da sam ja, koliko se sećam, bio sasvim nepažljiv. Bez ikakve namere, bez imalo volje."

"Dobro, dobro. Recite mi sada koja je vaša samooptužba?"

"Moja samooptužba?" pitao sam i nehotice rekoh: "Ubistvo iz ljubavi, dakle!"

"Upravo. Upravo tako. Evo, uspeli smo."

"Da, najteži stepen ubistva", rekoh gledajući u zid ispred sebe. Islednik se spremao da ode. Završio je posao sa mnom. Pružio je ruku da me pozdravi.

"A gde je telo?" upitao sam kao budala, može se reći kao pometen.

Samo se nasmejao, približio mi se još više i potapšao me po ramenu svojom velikom i teškom rukom, koja je ostala tako pružena.

“Tvoju izjavu, razume se, ostaviću ovde kod tebe. Prosto, ubaci je u orman. Nije nešto što nam treba, ali to zahteva postupak”, reče.

Uzeo sam svesku i stavio u orman gde sam držao donji veš.

On je izašao napolje.

Ponoć se polako nadnela nad sve.

Nisam imao sna. Posle nekog vremena izašao sam. Nikada ranije to nisam činio. I ne želeći noge su me vodile iza moje zgrade, kroz uličicu koja je išla preko poljane, dole; preko one uličice kojom sam prolazio samo kada sam se vraćao iz šetnje, a nikada kada sam odlazio.

Pre nego što sam stigao do stabla, čuo sam kretanje. Polako sam se približio. Stajao sam korak dalje. Ugledao sam jednu krvavu, crnokosu ženu. Drhtala je sva, potpuno sklupčana. Ruku koju je držala u ustima izvadila je i pružila prema meni. Poluzgrčeni prsti su bili kao unakažena duga.

Skamenio sam se pred njom.

Osetio sam da vazduh postaje kristalan. Kristalni vazduh u kome se svašta ogleda.

Prevela s albanskog Nailje Imami

Haljilj Matoši

VRANINA

Posle susreta s Lordom Ovenom, mladi pisac Adni Maljoku hodao je pored nekog ponora u sivom gradu pokraj puta Beč–Solun, gde su sa strane bili iskopani duboki kanali a zemlja nabacana okolo na gomile. Izgledali su mu kao masovne grobnice.

"Nemojte da zaboravite, Vaša ekselencijo, ljudi smo, želimo...", rekao je diplomati.

"Dolaze teška vremena za vas", rekao mu je Lord pri rastanku.

Adni je izgubljeno govorio sam sa sobom: "U početku smo bili ljudi, zatim kada je pala VraNina, zarobljeni smo kao taoci i pretvoreni u brojeve. Ni da slobodno uzletiš na nebo domovine, niti da dobiješ azil u tuđoj zemlji... Sve se pretvorilo u igrokaz ropstva. Glumci su robovi. Brojevi. Naše pitanje nema dimenziju jednog opšteg svetskog pitanja. Mi smo statistika. Ništavilo!"

Zatim, kada je stigao kući, progutao je dve kapsule "thomapyrina" i, pošto se malo smirio, uzeo je da koriguje svoju priču "Kula VraNina", i činilo mu se kao da ju je pisao pre hiljadu godina, u antici. Priča je govorila o jednoj balkanskoj kuli, jednom koncentracionom logoru ili antičkom hramu i o jednom drevnom narodu koji kao da je držan u nekoj konzervi.

Napolju su ga okruživala tri kordona straže. Jedan hroničar vremena – O. K. – zapisao je replike tokom igrokaza u hramu, ali sam igrokaz je bio izmišljen. To je pronalazak naroda–broja da bi prekratio vreme i čekanje. Priča je nosila datum 21. maj 1996. godine i objavljena je u književnom listu *Šeši* (*Trg*), koji se štampao u VraNini.

0001555 (službenim glasom kao preko megafona): Čarter avion polazi za Bohemiu u 13 časova. Pozivamo putnike da izađu na pistu...

0001556: Jednu kartu za Lismir, molim vas!

0001557: Bolje ti je za Ulpijanu i tamo uzmeš rent-a-car!?
0001556: Ok.
0001557: Pasoš, molim vas! (govorio je glumac koji je glumio carinika)
0001556 (stavi ruku u džep, ali odeća u logoru uopšte nije imala džepove): Oh, izvinite, senjorita. Izgleda da sam zaboravio kod kuće. Uh, kako sam ja zaboravan čovek. Aoj, i kofere s knjigama, parfemima, donjim vešom i svog psa sam zaboravio... Ništa, neka nastavi drugi...
0001558: Brod "Liburnia" polazi za VraNinu u 15 časova. Izvolite, ali preporučujemo da ne putuju oni koji pate od morske bolesti...
0001559: Izvolite lozovaču, vino Bohemie... Pijete gratis.
0001555: Živeli, nemoj da umreš danas, Lepidia... Pij večeras, srce, pij suze!
0001559: Volim te, Alba, Umirem za jedan tvoj pogled...
00015660: Dobro, gledao sam te i pio sam suze s dlana... Neka nastavi drugi!
0001556: Čini mi se da će večeras da interveniše UNHCR...
0001557: Čak i Međunarodni crveni krst, Crveni i zeleni polumesec...
0001558: Ja nemam nerava da čekam nekakav UNHCR... Požurimo!
0001558 (ponovo govori kao da se čudi): Mislio si, jedan za jednoga ili svi za sve?
0001557: Svi za sve.
0001558: Onda, ima šanse...
(U međuvremenu, 0001556 traži od čuvara kartu za Lismir. Čuvar ga odbija i besno ga odgurne.)
"Da, ali zar nisam pre pet minuta čuo jednog Vašeg zvaničnika kako viče promuklim glasom kroz megafon da avion za Bohemiu poleće u 12 časova", reče 0001556 i razočarano se vrati u igru. Prošle su godine, ubedljiv igrokaz. Ipak nekako ide...
0001557: Ljulja se kao na mostu broda "Liburnia".
"Evo, stižemo pre zore. Ah!" zakliktao je. "Evo, galebovi Mora, kakvo zadovoljstvo!?"
"Slobodni smo kao smrt! Brod se ne približava obali, već kruži kao u kolu, u krugu vatrene vodene prašine. Ne stižemo nigde a

odavno smo krenuli. Sloboda? To nema cenu... Oh, kako mi se spava", govorio je 0001558 i zaklopio oči. Potresao ga je glas 0001555 kada mu je rekao: "Ti sanjariš, jarane, ili igraj ili izađi iz igre!"

0001557 se dostojno poklonio i izašao.

Čuo se dug aplauz iz stražarnice...

"Sada kada su već izgubili osećanje, ljudi s Ostrva će ti ukinuti slobodu. Čekaju amnestiju od neprijatelja ... a, u međuvremenu, prekraćuju vreme igrom. Sloboda? Niko živ je ne očekuje", zapisao je na marginama priče mladi pisac Adni Maljoku.

Sreći se dopadaju posestrime, sreća te prati, uhvatiće te i postaće ti sudbina. Ne možeš joj izmaći. *Maktub* ('tako mora biti', na arapskom).

13 godina kasnije, dok je hodao istom ulicom s kanalima sa strane koji su ostali otvoreni, jer je u međuvremenu počeo rat, Adni se prisetio hronike brojeva u hramu i tog neracionalnog izuma broja za onog koji je nekad bio čovek. Činilo mu se kao da se nalazi u kanalu polupunom vode, bez tela ljudi koji se koprcaju u blatu...

Zapomaže slabašnim glasom...

"Oblači se i pođi s nama", rekli su mu u praskozorje 21. maja 1999. godine.

Žena mu je donela farmerke, ali Adni je odbio da obuče novu odeću.

Kroz glavu mu je prošla jedna apsurdna pomisao: "Oni će me posle ubiti, zašto da obučem novu odeću, što da je uništim? Rat i opsada su nas poderali, a i ne zna se koliko to može još da potraje. Zato neka se nađe odeća u kući, može da pokrije neko golo telo, posle... U slobodi!?" pravdao je Adni svoju apsurdnu misao. Dok je vezivao pertle, jedan od žandarma upitao ga je vičući: "Da li si bio u ratu?"

"Ne, ja sam pisac", odgovorio je Adni.

Grafitnom olovkom ispisano ime sa optužbom za "ujedinjenje radi neprijateljskog delovanja po članu 136. Krivičnog zakona SRJ, u vezi s članom 125. o terorizmu", posle je izbrisano i upisan je broj: Blg. 500459

Ulazimo u epohu brojeva, 1, 10, 100 ... 360!

Te replike Adni je zabeležio na kutijama za cigarete, u Paviljonu VI a zatim delimično i u Paviljonu IV.

Blg. 500459: Posle svakog rata, mislim, svi zarobljenici treba ili da se razmene ili da budu amnestirani. Bilo kako bilo to obuhvata i sporazum u Rambujeu. Zatim i 11 tačaka srpskog predsednika Milutinovića, za rešenje problema VraNine.

Blg. 500458: Ali u ovom okruženju mi ne znamo šta sadrži Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN!?

Blg. 500459: Siguran sam da naše pitanje nije obuhvaćeno tom rezolucijom i da za naše oslobađanje treba nova rezolucija, a Srbija može i da je uopšte ne sprovede, ako se ne natera silom.

Blg. 500455: Šta misliš da li smo obuhvaćeni Kumanovskim vojno-tehničkim sporazumom? Jedan kuvar, Rom, rekao mi je da je čuo na TV Beogradu da srpski parlament treba da glasa za opštu amnestiju.

Blg. 500458: Ne, nisu se uopšte bavili nama ni u Vojno-tehničkom sporazumu! Inače, Srbija s ovim režimom uopšte ne glasa o amnestiji!

Blg. 500453: Onda, kako ti kažeš, do rešenja političkog statusa Kosova mi ćemo truleti u ovom hramu, je li?

Blg. 500459: Trajaće ovaj igrokaz...

Blg. 500452 (uhvaćen kao ratni zarobljenik u VraNini 5. juna 1999. godine dok je čuvao krave, čobanin):

Ti nas užasavaš, bre jarane, usta ti se osušila! Ja sam čuo svojim ušima kada su rekli na radiju da će do 5. avgusta 1999. godine svi biti oslobođeni.

Blg. 500459: Ja vam samo kažem istinu!

Blg. 500456: Je l' možeš da se zakuneš, bre jarane? (obratio mu se Blg.500452)

Blg. 500452: Kunem se u sve žive!

Blg. 500459: Sam si čuo ili ti je neko rekao?

Blg. 500452: Sam, bre, ovim ušima...

Gong je udario 18 puta.

U 10 časova počinje desetominutna šetnja, kretanje u krug.

Čuvari: Izlazite, brzo, brzo, brzo... Bez ijednog glasa, ruke iza leđa, glavu dole. Nemojte da se desi da neko pogreši i pogleda drugog, inače neće izaći živ iz mojih ruku!

Blg. 500456 (šapatom): Je l' imamo neku novost danas?

Blg. 500454: Mislim da sam čuo nešto da će danas da interveniše UNHCR...

Blg. 500456: Koji je to đavo, taj UNHCR?

Blg. 500454: Govno je ... dosta više!

Blg. 500456: Ja nemam nerava da čekam nekakvo čudo UN. Ja .... mi ćemo istruliti ovde.

Blg. 500464: Međunarodni crveni krst neće te uopšte osloboditi, oni samo ispituju u kakvim smo uslovima, a UNHCR se bavi samo izbeglicama... Mi smo u Slobinoj i Božjoj volji.

Zavladalo je ćutanje.

Posle dva-tri kruga ponovo je progovorio Blg. 500459: "Čuo sam da je predstavnica Međunarodnog crvenog krsta donela hranu i odeću u niški zatvor, za nju se zna da je prijateljica Srba i nadam se da će ubediti Miloševića da izvrši razmenu zarobljenika..."

Blg. 500457: Je l' znaš hoće li biti jedan za jednog ili svi za sve?

Blg. 500459: Svi za sve. Beograd tvrdi da je oko 800 lojalnih Srba, Roma i VraniNaca u rukama OVK.

Blg. 500453: Onda, ima šanse...

Blg. 500459: A šta ako oni više nisu živi?

Blg. 500462: Onda se ne izlazi živ...

Blg 500462 (ponaša se zbunjeno i kao da ništa nije razumeo o čemu se govorilo, mora da je čuo samo reč "sloboda"): Ja sam slobodan, otići ću u VraNinu, autobusom, vozom i brodom ... možda ću poći peške ... slobodan sam...

Zatvorski čuvar: Začepi, teroristo!

Viče na njega i udara ga pendrekom po temenu. Počela je da mu teče krv.... Vratio se u igrokaz, u krug...

Blg. 500461 je jedva stajao na nogama, teturao se kao u košmaru. Buncao je. Prošle noći imao je temperaturu 40 i nije imao lekove:

"Evo, približavamo se, stižemo pre zore. Evo prostrane livade, evo plandišta, naših grobova... Majka mi izlazi u susret... A zašto ovaj voz ide u krug, zašto?"

Blg. 500458: Ti sanjaš, jarane.... Ti si bolestan.

Blg. 500458 poklonio se još više kao da pozdravlja vatrenu publiku posle završetka poslednjeg čina. Čuo se aplauz i podsmevanje iz kule osmatračnice.

Zatvorski čuvar duva u zviždaljku: Postrojte se po četvoro. Za danas je gotovo...

Izludeli smo.

To znači da ćemo postati ljudi!? Kao kada su 11. juna 1999. godine u hram ušli ljudi odeveni u belo, koji su bili kuvari. Ova reč odavno je izgubila smisao za ratne zarobljenike. Doneli su za svakog od brojeva po pola vekne, parče sira i komad kobasice. Jeli smo kao životinje. Bilo je tužno gledati drugog kako halapljivo jede dok mu iz usta curi sluz, a sebe ne možeš da vidiš. Jedemo hranu kao ljudi posle 20 dana, iako smo i dalje brojevi...

...pošto nismo znali šta će se desiti s nama. Kada je predstavnica Međunarodnog crvenog krsta, Švajcarkinja Sabine Baumajster, pored svakog broja dodala ime i prezime, nasmešio sam se, pogled mi je zalutao kroz rešetke napolje i prikovao se za tek procvalu breskvu u dvorištu.

Rekoh u sebi: Postajemo ljudi...

Prevela s albanskog Nailje Imami

Kujtim Rahmani
PURPURNI ĆILIM

Bio jednom jedan mladi bračni par koji tek što se venčao. Jednog prelepog dana izašao je da se prošeta.

Kad su Man i supruga Dijana prolazili pored salona nameštaja "Ame Royal", zastali su kraj izloga i odjednom, zbog nečega što samo dobra duša može znati, spazili su jedan ćilim i počeli da se dive njegovoj lepoti. Možda zato što je posebno tkan za veliku kuću, za otmenu porodicu, ručno ili na razboju, ko zna... Učinilo im se da je rađen upravo za njih.

Bog zna zašto, ali taj ćilim ih je veoma privukao, ali, uh, nešto drugo je učinilo da pognu glave i zaneme. Plate su im bile suviše male, a za taj ćilim trebalo bi mesecima štedeti. Ipak, ušli su u salon i razgledali ga izbliza. Bio je purpuran, poluvunen, polusvilen, polu-polu ... s nekoliko sivih tačkica, tkan od tanke vune i konaca, čiju vrstu nisu mogli da dokuče. Ostali su bez reči. Bili su zadivljeni kao da im je nebeski meteor iznenada pao u dvorište da bi, na kraju, tihim glasom upitali za cenu. Razume se – bio je preskup! Zato su izašli pognute glave, kao pokisle kokoške, zaputivši se kući.

Satima, danima, mesecima, pred njihovim očima, bilo da su bili budni ili u snu, ukazivao se purpurni ćilim pokrećući u njihovim dušama puno strasti i žara. Zamišljali su ga prostrtog po podnim daskama odaje koje je izradio stari otac Man. Pod su krasili čvorovi, tu i tamo nalik na crne rupe u svemiru, za koje se ne zna kako su nastale i o koje je moglo da se saplete i magarčevo kopito, a kamoli meka stopala Dijanina, Manova ili njihovih kućnih prijatelja.

I evo, za nekoliko meseci i još koji dan pride, zahvaljujući i ranijoj štednji, suma koju su prikupili dostigla je cenu ćilima. Oni su brže-bolje dotrčali u "Ame Royal" i kupili ćilim. Pre nego što su izašli, prodavac im je rekao i ovo:

"Imali ste sreće! Ovaj je bio poslednji ćilim ove vrste, jer takvi nam dolaze vrlo retko. I da, još nešto. Ovi retki ćilimi prostiru se za odabrane, zar ne?"

Ovo dvoje, ludi od radosti, brzo su se vratili kući ne žaleći se na umor i težinu ćilima na tom ne tako kratkom putu. Kao da ćilim nisu nosili na svojim ramenima, već kao da su doleteli na njemu. Man je zamolio suprugu da donese nešto da popiju, nešto hladno, iako je bila zima. Popili su sok od jagoda. I tek kada su povratili dah i dobro odmorili ruke i noge, Man je rekao Dijani:

"Daj da ga prostremo, nevesto! I to odmah!"

"Kako odmah?!" uzbunila se ona. "Da nisi skrenuo, Man? Još smo mladi. Valjda imamo vremena! Zaboravio si da zima još traje!"

"Kakva zima, bre? Ne vidiš li kako sunce greje, kao da smo usred leta!"

Te ovako – te onako, žena je na kraju jedva nekako ubedila Mana da ne prostiru skupi, retki i lepi ćilim sve do početka proleća. Za svaki slučaj, da ga ne bi ukrao neki lopov ili da mu se nešto drugo ne bi desilo, ćilim su gurnuli ispod kreveta u spavaćoj sobi, i tokom svih dugih zimskih noći nisu prestajali da pričaju o njemu.

Stigao je i mart. Od opijajućeg i zamamnog prolećnog zraka, oni su nekoliko nedelja zaboravili da prostru ćilim. Kada je Man došao k sebi i podsetio suprugu da treba da ga prostru, ona se namrgodila kao kišni oblak.

"Pa, tako ti Boga, kako da ga prostremo na ovim daskama, na ovim rupama? Ako bismo ga stavili tu, za nedelju dana bi bio uništen! Rasparale bi mu se niti! I to pre nego što bi nam došao ijedan prijatelj u kuću, pre nego što bi ijedna noga stala na njega, on bi postao krpetina!"

Man je kupio nekoliko novih dasaka od hrastovine. Platio je stolara da prekrpi očev pod na mestima gde su izbili čvorovi i ostale rupe, i svuda gde su daske bile deformisane. Zatim mu je trebalo malo vremena da premaže čitav pod sjajnim lakom da salon izgleda što lepše.

U međuvremenu je stiglo i leto i Man je rekao svojoj supruzi da sada, hvala Bogu, mogu da prostru ćilim i da mu se dive. Kad ona poskoči:

"Tako ti Boga, Man", počela je da ga preklinje, "srce moje, poslušaj me i ovaj put! Nećemo ga prostreti dok je ovo jako sunce. Zar ne vidiš kako kroz prozor prodiru zraci? Za nekoliko dana ne bismo znali ni kakve nam je boje bio ćilim. Zar nisi čitao u novinama da

se od ovog sunca juče zapalila planina, šta će se tek desiti s jadnom bojom ćilima?"

Man se ugrizao za jezik, njena pridika pobrkala mu je misli, gunđao je u sebi i da bi se malo smirio, izašao je u čaršiju.

Prolazili su dani, prolazilo je vreme, jedno godišnje je otišlo, došlo je drugo, pa je došla i jesen.

"Oj, nevesto!"

"Kakva nevesta, more, crna sam ti ja nevesta!"

"Ja ti kažem nevesto, a ti mi odgovori i idi donesi ćilim."

Dijana je posmatrala supruga kao čoveka koji je skrenuo s uma. Pa mu uzvrati:

"Sada si našao da je vreme za ćilim, u jesen, kada nikada ne prestaje kiša i nikada nećeš moći du mu vidiš sjaj na sunčevom svetlu! Ne, mužiću, ne, nećeš ga prostreti ni za živu glavu!"

"E, bogami, hoćeš!" razljutio se još više Man i prvi put u životu se zatrčao i kao kengur uskočio u njihovu spavaću sobu, izvukao ćilim ispod kreveta ne gledajući ga uopšte i izašavši, tresnuo ga na na pod pored stepenica. Kad ga je Dijana pogledala, ostala je očiju prikovanih za ćilim, užasnuta.

"Šta je to, crni Mane?!"

Tek je tada Man pogledao ćilim koji je uhvatio veliku vlagu usled dugog boravka ispod kreveta. Ne samo što se ubuđao i što su ga pacovi izgrizli, nego se i usmrdeo i postao prava velika krpa; dotrajale svilene perlice izgubile su boju i njihov sjaj je nestao od velike buđi. Odmotavanje ćilima samo je učinilo da se po čitavoj kući raširi smrad.

Man je škrgutao zubima. Dijana se rukama uhvatila za glavu i počela da kuka i jauče. Purpurni ćilim, pola-vuna-pola-svila-pola ... nešto-i-nešto-drugo; izderan, ubuđao i pun gnjileži, kao da je hteo da se osveti. Kao da se namerno osušio i istrulio od neke smrtne tuge i lude želje da bude rasprostrt, da ukućani osete njegovu podatnu nežnost i meki pliš, da on oseti težinu ljudskih stopala. Ko zna da li je uopšte trebalo da pripadne toj kući?

Oni plaču!

A zašto plačete sada?!

Imali smo jednom jedan ćilim koji nije prostrt nikada!

Kakva užasna priča! Bolje da vam je nisam ispričao! Da, ali ako vam dođe da zaplačete, možete i da plačete!

EH!

(za A)

Da! Kako da ne! Projekat kuće, sve sam učinio što sam mogao i uradio sam ga na vreme. Veličinu i plan sam već zamislio u grubim crtama, dok mi je arhitekta razradio ideje. Eto, završava se taj posao... Da nije svet mislio da ću ostati podstanar čitavog svog dragog života? Neeee....!

Kuća bi imala jedan podrum s neprimetnim, tajnim ulazom. Razume se, taj ulaz ne bi smeo da pada u oči svetu, zar ne?! Jer, vi znate, ljudi žele da te posmatraju. Da vide kada se oblačiš i svlačiš, gde ručaš i gde se opijaš, gde se izležavaš a gde odmaraš... Svet kao svet. Prema tome i podrum – ah! Vino koje će stići, točiti se i teći tu iz buradi – biće to velika tajna. Intimna, samo za porodicu, eh.

Na prvom spratu bio bi salon, gde bismo dočekivali i ugošćavali svet; zatim kuhinja gde bismo se hranili mi i, takođe, spremali jela i hranu svetu. Na ovom spratu bilo bi i kupatilo (ne zna se kad može da te spopadne mučnina, može iznenada da ti se povraća), ujedno i jedino kupatilo – šta nam treba više nego jedno kupatilo?! – koje bi služilo i za druge porodične sobe gornjeg sprata. Ovaj gornji sprat bi se sastojao od hodnika i tri sobe, koje bi, sve tri, imale vrata u hodniku.

Arhitekti sam sugerisao još jednu stvar koju treba da ima na umu tokom projekta. Spavaća soba, moja i moje supruge, imala bi vrata prema istoku a prozore prema jugu. Dečja soba imala bi vrata prema jugu, a prozore prema istoku. Radna soba, biblioteka i naša radionica neka imaju prozore prema severu i zapadu, dok bismo vrata smestili tamo gde bi se najlepše i najsrećnije uklapala. Ispostavilo se da bi jedini problem bio hodnik. Ispao bi kao pravi lavirint. Ali i tome se izašlo na kraj. Rečeno-urađeno. Plan.

I... Čekao sam, čekao i čekao! I tražio! Mnogo sam tražio i nisam uspeo da nađem! Šta? Pa plac, šta drugo! Jer na nebu ne bih gradio kuću. Na nebu sam je imao.

Prošao sam dolinom P., kraj reke. Tu je bila trska od koje su se pravile cevčice i frule, ali zapazio sam i to da je tu bilo mnogo komaraca koji su sve satirali. Čuvši moju nameru, arhitekta se nasmejao:

"Ovde, momče, ako želiš da znaš, nikako ne možeš da gradiš. Nema tog arhitekte u svetu koji ti može garantovati da kuća neće skliznuti i da joj u ovoj močvari neće pući temelji. Ovde bi se od vlage srušila svaka kuća koja se ne bi mogla izolovati vunom i katranom, niti okružiti kanalima. A da ne pominjem strašan smrad. To je moje mišljenje, a ti – kako hoćeš! Samo razmisli dobro! Nemoj da gledaš šta radi niti da slušaš šta kaže svet!"

Merio sam i izmerio! Izgubio sam! I, digao sam ruke, šta ćeš!

Bežao sam preko polja! Bežao preko planine! Preko mora! Preko neba!

Našao sam se u M. Našao sam jedno zahvalno mesto. Bila je plodna zemlja, a ljudi okolo načitani. Mesto za lov. Atraktivno. Sa snegom do polovine leta, šta kažeš na to. Ali, kratko mi je potrajalo. Hladnoća snega je ledila sve i usred leta. Plodna zemlja da, da, ali kratko leto. Da, ne, da, ne... Posle me je odgovarao i arhitekta.

"O, čoveče! Hoćeš li da živiš sa zverima ili s ljudima?! Nije to zemlja za tebe. Nisi više mlad! Kako ne razumeš da ti kao jednom zrelom čoveku ne priliče takve detinjarije, iako si im očito sklon. Hajde, de! Svet je velik! Polako, čoveče! Diši!"

Pobegao sam. Kako da ne bežim!?

Bežao sam preko polja! Bežao preko planine! Preko mora! Preko neba! Preko sam bežao. Bežao sam preko.

Idi i odmaraj se! Odmaraj se i idi! Pre tri dana stigao sam u K. Kupio sam jedno stenovito mesto, zbog koga sam odjednom osetio lepotu u duši. Egzotično mesto! Ali nije mi trebalo mnogo da dođem k sebi i vidim da je to bio samo trenutni doživljaj. Nije prošlo ni pola dana i dosadilo mi je na tom stenju. Uz to, ponovo mi se obratio arhitekta:

"Pa ovde je divljina, gospodine! Jedno je mesto za trenutne lepote i razgledanje, a drugo za stalni boravak. Na ovom kamenu oko ti se suši, gospodine. Sunce te prži. A i mesec. Objavi da si skrenuo s pameti, pa onda dođi ovde!"

Najbolje od svega – da bežim. Ali gde da odem i da se smirim?!

Bežao sam preko polja! Bežao preko planine! Preko mora! Preko neba! Bežim...

Leškareći na otomanu, jedne večeri slučajno sam na televiziji video polje A. I sutradan odjurio tamo. Bilo je blizu grada i drugih polja. Blizu hlada, blizu vatre. Na jednoj strani buka, na drugoj tišina. Odmor!

Nije prošlo dva dana i spopao me je neki strah. To je bilo pomalo suvo mesto. Duvao je jak vetar. Jak severac koji je mogao da oduva i krov s kuće, zar ne? Zatim, okolo nije imalo šta da se dosegne, da se vidi nešto u blizini – nigde kamena. Istina je da sam pobegao od stenja koje mi je sasušilo oči, ali nikako nisam mogao da zamislim kakav bi to život bio da ne vidiš i nemaš nikakav kamen, tu negde. Još u takvom strahu od pomahnitalog tornada! I svakodnevnih kiša, budalo! Kada, eto ti ga, kao i uvek, arhitekta.

"Bogami, gospodine, to mesto mi izgleda kao nesigurna zemlja. Niti je priroda lepa niti bogzna šta. Uvek pada kiša i grad, a nema ni vode za piće. Nema ni saobraćaja. Niti selo – niti grad! Niti polje – niti planina! Čak i ova vrsta gline je veoma klizava za temelj kuće...."

Samo da bežim! Da odem u majčinu!

Bežim preko polja! Bežim preko planina! Preko mora! Preko neba! Bežim preko ... šipak bežim!

Ostavio sam zemlju i jurnuo na more! Otišao sam u V. Merio, premerio i saopštio arhitekti da ću podići kuću usred mora, na debelim stubovima od betona. Kada me je saslušao, arhitekta nije znao da li da plače ili da se smeje. Nisam ga razumeo uopšte. Izgrdio me je kao da sam dete:

"Dobro, striko! Samo nemoj da zaboraviš da tvoju decu može da proguta more, dok se budu igrali kako to čine sva deca sveta. Plakaćeš posle... Ali zašto se ti ne ugledaš na svet? Čini kao svet! Slušaj svet i radi to što radi čitav svet, zašto si tako tvrdoglav?"

Razočarao sam se. Imao sam i zašto. Ideju da izgradim kuću kao balon koji bi stajao na nebu, nisam ni pomenuo arhitekti.

To nije bilo nešto što može da se uradi!

Ništa nije bilo nešto što može da se uradi!

Stoga, ponovo sam bežao! Bežao sam preko polja! Bežao preko planina! Preko mora! Bežao preko neba! Bežao sam ne videvši put za bežanje.

Iste večeri, u oglasima jednih dnevnih novina, pisalo je: “Prodaju se najbolje parcele u zemlji. Imaju dozvolu za gradnju, gotovu električnu mrežu, kanalizaciju, vodu, telefon i gradski saobraćaj. Placevi su pored mora a iza njih se nalaze gore. Klima: uvek možete da odaberete godišnje doba koje želite...”

Rekao sam sebi: “Je li to neka šala?!” kad u to neko zakuca na vrata.

Bio je to prodavac placeva.

Dve suze su mi kanule na bravu i otvorio sam mu vrata!

(1998)

Prevela s albanskog Nailje Imami

Ardijan Hadžaj

GLAVNA HRONIKA KOSOVA POLJA

– odlomak iz romana –

“Šta misliš, koliko još ima do kosovskog bojišta, onog Kosova polja?” obratio se hroničar Nuredin svome kolegi Ahmetu, koji od umora niti je govorio niti je uzvratio odgovorom. “Dug put smo prešli dovde”, dodao je Nuredin.

Hroničar Nuredin je uzdahnuo i stresao prašinu s dugačke pelerine. Njih dvojica su bili na začelju vojnog karavana, na putu mu se nije video ni početak ni kraj, u sklopu vojske koju je svojim učešćem uveličavao i sam sultan Murat.

Obojici je bilo prvi put da putuju s ratnom ekspedicijom na Balkan. Hroničar Nuredin je uvek zamišljao ovaj deo Evrope kao prostor koji je po običajima i zakonima dalek i različit od Azije, ali, evo, u poslednje vreme nije mu se baš tako činilo. Čim je dobio naređenje da učestvuje u ekspediciji u ove daleke zemlje, on je prelistao neke od knjiga i deftera evropskih pisaca, i uverio se da se ljudi vrlo malo razlikuju jedan od drugog gde god da žive. Tokom mnogobrojnih susreta s ljudima svih boja i kultura, došao je do zaključka da je čovečanstvo, kao ljudska tvar, u stvari veoma slično, što ne mogu da dovedu u pitanje ni razlike u boji kože, ni razlike u jezicima, ni razlike u veri, niti razlike u načinu života.

Hroničar Nuredin je čitao i o narodima u Aleksandrovoj Makedoniji, koji su bili brojni i različiti, koji su se borili između sebe s velikom brutalnošću, što je prevazilazilo i Tatare i Mongole.

“Da li ti se desilo da se upoznaš s nekim čovekom iz ovih krajeva?” upitao je Nuredin svog kolegu Ahmeta.

“Da, s nekima od njih sam sedeo u Bursu i Adrianopolju. Oni su neka vrsta vizantijske raje”, odgovorio je umorno Ahmet.

“A o zemljama u koje idemo, da li si čuo nešto?”

“Bila je zemlja pod vizantijskom vladavinom i svi su Vizantinci. I Srbi i Arnauti ovog dela su bili pod vizantijskom vladavinom.”

“Ti hoćeš da kažeš da ćemo ih i mi sada, kada ih budemo zaposeli, načiniti Osmanlijama?” nasmejao se Nuredin.

“Pa, kako da ti kažem, možda je naša želja takva, ali evo i naš sultan je sam vizantijski unuk i možda ga ne zanima toliko mnogo ta stvar.”

“Svi imamo pomalo izmešanu krv. Zar ne vidiš kožu svih ovih vojnika?” reče Nuredin.

“Važno je da svi nevernici iz ovih predela nauče da se obraćaju Svevišnjem Alahu”, rekao je Ahmet, podižući ton.

Dugačka kolona konjanika i pešaka je zastala. Niko nije pitao zašto. Čitavom ovom vojnom karavanu bilo je teško da razume zašto se stalo, ali i zašto se ide dalje. Oni na čelu kolone su sigurno znali razlog. Nuredin je naučio iz prethodnih iskustava da vojna kolona zastaje iz dva razloga – ili što ju je napao neko ili da bi se odmorila. Nuredin je svaki put priželjkivao ovaj drugi razlog. Ako bi pomislio da je neki napad, opasnost je bila ipak daleko od njega, pošto bi uglavnom stradali oni koji su bili na čelu.

Hroničar Nuredin se osvrtao da bi što više posmatrao okolinu. Nalazili su se na sredini beskrajnog polja, odakle se veoma daleko, desno, videlo nekoliko gora; tako je bilo i na levoj strani. Ispred se prostiralo jedno široko polje, na kome je ponegde letina narasla za žetvu.

Hroničaru Nuredinu se nije pružila prilika da vidi usput ljude tih oblasti. Kako se činilo, oni su se izmestili u zabačenije krajeve. Možda upravo u ovom času, skriveni duboko u nekoj planini, iz daljine posmatraju vojni karavan. Nuredin je gledao u pravcu brda kao da pokušava da ugleda nekog čoveka, ali daljina je bila tolika da čovekovo oko, od Boga stvoreno, nije moglo da je savlada.

“Kako to da do sada nismo videli nijednog čoveka iz ovih krajeva?” zapita Nuredin.

“Govori u svoje ime”, reče Ahmet smejući se. “Video sam ih ja i za tebe!”

“Možda sam ih zaboravio”, uzdahnu Nuredin.

“Zadatak je zadatak, ali bolje je da se odrediš da li si hroničar koji opisuje bitke ili hroničar koji opisuje ekspediciju i prebrojava naselja i kuće”, zadirkivao ga je Ahmet.

Nuredin se za trenutak zamislio. Nikada mu nije palo na pamet da procenjuje da li je bila bolja njegova pozicija neposrednog

hroničara bitke ili pozicija hroničara koji treba da upiše u deftere brojeve o naseljima, kućama, stoci, zemlji i gorama, i da ih zatim pošalje poreznicima. Ahmeta su odredili za taj zadatak i to mu je izgledao kao jedan težak posao. Nuredin je sada mislio da je njegov položaj hroničara bolji nego njegovog kolege, ali nije saopštio svoje mišljenje.

“Hroničar ti, hroničar ja, sve je isto”, rekao je Nuredin.

“Zaista je tako, ali evo meni se desilo da ih pre mnogih drugih vidim kao zarobljenike. Video sam i kolibe tih ljudi koji nisu ostavili ništa u njima. Zar nije to neka vrsta privilegije?”

“Ubrzo ću i ja videti lica tih ljudi kada se budemo postrojili na bojištu”, reče Nuredin.

Telal je pomoću doboša javljao nešto, ali jedinica gde su se nalazila dva hroničara nije to mogla dobro da čuje. Nije prošlo mnogo i njegov glas se približio toliko da su shvatili da će, uz pomoć Alaha, vojska velikog sultana Murata za kratko vreme stići na mesto predviđeno za bitku i da svi treba da se pripreme za nešto nepredvidivo ili za mogući napad bandi.

Ova vest je zaplašila dvojicu hroničara, pošto obično takva vest znači da može da bude neočekivanih napada i nekome će biti suđeno da postane prvi mučenik još pre bitke. Dvojica hroničara, razume se, to nisu poželela za sebe, iako bi njihova imena bila ubeležena u defterima hronika i iako bi se mujezin molio za njihove duše koje će ići u raj.

“A mi, kako treba da se pripremimo? Umesto mačeva treba da stegnemo deftere i pera”, smeškao se hroničar Nuredin.

“Ne zaboravi i mastilo, jer šta će nam pera bez toga”, doda Ahmet kao kroz smeh.

Sa sobom su poneli toliko mnogo deftera i mastila da mogu da preteknu i onim hroničarima koji u svojim defterima pominju i pokliče vitezova, psovke i krike ranjenika, zveket mačeva i njisku konja. Zar nije i Nuredin bio jedan od najboljih hroničara na dvoru, čije su hronike privlačile pažnju i samog sultana Murata? Hroničar Nuredin, kao i svi ostali hroničari na sultanovom dvoru, vodio je računa da što više govori o sposobnosti, mudrosti, smelosti i hrabrosti veličanstvenog sultana, ali i da ističe ono po čemu se razlikovao od ostalih hroničara. U pisanju je činio mnoga poređenja, koristio jezik pun figura iz Kurana, koje je voleo sultan Murat a

koje su retko koristili drugi hroničari, kao da su se plašili da će time izbledeti uzvišenost Kurana.

Vojni karavan je stao da se vojska odmori i ruča. Grupa konjanika udaljila se na određenu razdaljinu s obe strane karavana, da bi mu osigurali zaštitu u slučaju napada. Iako je do proleća ostalo još samo nekoliko dana, sunce je udaralo u teme a put kojim je prolazila vojska je bio pun prašine. To je izazivalo gađenje kod Nuredina, naročito kada je trebalo da jede u grupama pored prašnjavog puta.

“Šta misliš, kada ćemo da ručamo na polju Kosovu?” zapita Ahmet nabacujući lišće na mesto gde će ručati.

Mnogi od vojnika koji su prešli put zajedno s dvojicom hroničara, stekli su dobro mišljenje o ljudima koji znaju da čitaju i pišu u defter. Prema njihovom uverenju, da bi znao da čitaš i pišeš treba da imaš talenat koji nema svako. Njihov jedini zanat bio je upotreba oružja, slušanje šta im narede njihovi zapovednici i obavljanje molitvi za namaz. Prošlo je dosta vremena otkako su otišli od svojih porodica. Kada im je stigla naredba da se jave u svoje štabove, bili su ne malo iznenađeni saznanjem da će ovoga puta u ta udaljena mesta zajedno s njima ići i veličanstveni sultan Murat. To je uticalo da osete ozbiljno težinu svojih obaveza. Obično, u takvim prilikama, kada je u bitkama uzimao učešće i sultan, vojnici i komandanti su znali da rezultat mora biti pobeda, bez obzira koliko će se krvi proliti, koliko će neprijateljske sablje i topuzi poseći i razmrskati vojničkih glava. Prema tome, vest da će ovoga puta učestvovati i sultan Murat zaplašila je vojnike toliko da je većina njih počela da sanja nepokopane i otvorene grobove iznad kojih su kreštale crne vrane.

Tokom čitavog puta, vojnici koji su išli pored dvojice hroničara imali su želju da čuju njihovo mišljenje o tome šta će se desiti u ovoj bici i da li će biti mnogo ubijenih; ali nikada nisu smeli da pitaju da li će pobediti ili izgubiti, pošto je reč gubitak, čak izgovorena i šapatom, u vreme kada je vojsku predvodio sultan, bila zabranjena i kažnjiva odsecanjem jezika. Oba hroničara su bila svesna da moraju da se kontrolišu da im ne promakne neka reč sumnje o predstojećoj bici. Nuredin i Ahmet su čitali o vizantijskoj kao i o evropskim vojskama. Prema uvidu mnogih hroničara, one su se međusobno razlikovale uglavnom po naoružanju pešadije, jer je sultanova vojska bila lakše opremljena, dok je ona vizantijska

– upravo je to Ahmet video svojim očima kod Adrianopolja – bila oklopljena s puno metalnih štitova.

“Efendija Nuredine, da li si sanjao nešto o sudbini bitke?” obratio se jedan vojnik.

Nuredin je trljao bradu, ne znajući kako da odgovori vojniku, na čijem licu se očitavala iskrenost.

“Našu bitku uveličava sultan Murat, nema boljeg sna od tog”, odgovorio je Nuredin.

“Ja sam učestvovao u nekoliko ekspedicija i pružila mi se prilika da vidim zarobljenike koje su zarobili naši konjanici”, rekao je Ahmet. “Verujte da je njihova panika govorila, ne njihova usta, da je pobeda naša, da njihove vojske koje su se zajedno organizovale ratuju u strahu da se ne sukobe s nama.”

“Prvi put ste došli u ove zemlje?” upitao je Nuredin vojnika koji mu se obratio.

“Ne, bio sam do makedonske zemlje dva puta, nisam išao dalje. Bio sam jedno vreme na straži u nekoliko utvrđenja u Makedoniji i Bugarskoj.”

“E pa, takva raja su i ovi ovamo – Srbi, Arnauti, Bosanci, Vizantinci i bog zna ko još”, rekao je hroničar Nuredin.

S velikim zadovoljstvom su ručali. Prašina im je pokrila kosu, obrve i trepavice, ali nisu hteli da pokvare sebi raspoloženje i da je stresu sa sebe, jer bi tada prašine bilo još više. Na hiljade kašika i činija stvaralo je buku, a to je bila jedina buka koju su vojnici želeli da čuju u ratnim ekspedicijama. Buka kašika i činija im je za tren odagnala iz glave buku i zveket oružja. S obe strane fronta bila je uperena protiv glava, grudi, stomaka, udova i svakog drugog dela ljudskog tela, od čijih povreda će se čuti jauk vojnika do neba.

U čitavoj toj veličanstvenoj vojsci buku činija uopšte nije trpeo samo jedan čovek. Sultanu Muratu je buka vojničkih kazana, kašika i činija, koje su držale neotesane ruke vojnika, izazivala odvratnost, odbojnost i slutila na zlu kob. U svojoj mladosti on je jedne noći sanjao čudan san koji nije ispričao ni svojim savetnicima, niti vraču u Bursi – Havizu Emerlahu. U snu je video vojsku koja niti govori, niti jede, niti pije, vojsku koja samo stoji i sluša njegove naredbe. Od tog vremena sultan Murat je osećao odvratnost kada bi video umorne vojnike kako ležeći drže činije. On je želeo da ih vidi kao alatke koje ništa ne zahtevaju, nego samo slušaju i ratuju. Jer,

na kraju krajeva, vojnika ne treba zamišljati kao ljudsko biće koje jede i izležava se, nego samo kao ratnika, mislio je sultan Murat.

Malo kasnije sve je bilo spremno za polazak. Nuredin i Ahmet su brisali usne dlanovima i gledali napred da vide da li se kreće karavan. Nešto dalje čuo se bubanj.

“Alah neka bude u pomoći sultanovoj vojsci!” reče Ahmet.

“Amin!” reče Nuredin.

Ahmetovom i Nuredinovom aminu pridružili su se i amini nekoliko vojnika, čiju prisutnost kao da su oba hroničara za trenutak zaboravila.

“Ne mnogo daleko odavde je polje Kosova, ono Kosovo polje”, reče Nuredin, ne shvatajući ni sam da li nekome daje odgovor ili to javlja telalov glas.

Prevela s albanskog Nailje Imami

Ragip Suljaj

REKVIJEM ZA SLEPOG STARCA

Navršilo se četiri i po godine od kako je dedu prekrila laka crna zemlja, kad se on ponovo ukaza u staroj gostinskoj sobi, zadimljenoj i polumračnoj. Isto onako slep kao i kada je bio živ. Nije bio onako starački pospan, a videla se i neka velika čežnja na njemu. Pomislio sam da ga je sam Homer poslao da mi opeva još jednom trojanske dogodovštine.

“Dodaj mi one gusle, kad već znaš da sam duvan ostavio još dok sam bio živ, vucibatino jedna”, odbrusio mi je.

Prineo sam mu gusle ljubazno, radoznao da čujem pesmu od čoveka koji za života nikada nije pevao.

“Uh, što sam se uželeo pesme, ali izgleda da pesmu ne znam”, nastavio je na moje čuđenje.

Ćutao sam kao mumija, kao da sedim sa sasvim nepoznatim *čovekom*. Između nas se podigao ledeni zid zaborava, koji nisam uspevao da istopim u toj hladnoj sobi.

“Ej, bre, ne samo što ne znam pesmu, nego i gusle nemaju žice, probisvetu nijedan”, obratio mi se melanholičnim tonom, razočaran.

“Izvini deda, ali mi smo pesmu ostavili kao što si ti ostavio duvan, zato gusle nemaju žice, zato je gostinska soba, *kao što vidiš*, prazna...”

“Kako, bre, magarče, mogu živi ljudi da ostave pesmu? Hiljadu puta sam ti rekao da je pesma plač muškarca. Naš otac, Bog da mu dušu prosti, u najvećoj muci pevao je uz ćifteliju.”

Zaćutao sam kao da sam uhvaćen u šteti. Na svoje čuđenje, ponašao sam se kao da sam u društvu nekog nepoznatog ili pak poznatog koga nisam dugo video, i sada kada sam ga sreo – ostao sam bez reči. Možda smo i ranije bili dva suprotstavljena sveta, koja su pokušavala jedan drugog da promene.

“Da li sam ja došao kod mojih, živih ili gde sam, kog đavola, došao? Da niste i vi postali grobovi? Da vas nije uništila kuga?”

Premišljao sam se u sebi da li sanjam ili haluciniram. Da li je to u gostinskoj sobi prikaza ili pravi zombi? Da li je samo duh moga dede ili sâm deda – živ?

“Što me posmatraš kao iz nekog drugog vremena? Što me posmatraš kao da sam živi leš? Što ti je lice prekrio veo tuge?” kao da mi je govorio.

“Ne, deda, gostinska soba je ispunjena tugom od kada si otišao. Dolazili su ljudi tih dana i izražavali tugu ovde. Dolazili su da izraze saučešće i za sobom ovde ostavljali hladnoću. Dolazili su prijatelji i provodili vreme tuge ovde”, kao da sam mu rekao.

“Onda, kog si đavola tako prazan? Možda ti se ne priča sa mnom kao i uvek, ili si možda ostao sasvim lud, onakav kakvog sam te i ostavio? Meni je samoća groba samlela pluća. Mrak u njemu mi je samleo srce. Uželeo sam se mnogo da vas vidim ovim očnim dupljama...”

Može se reći da ništa nije bilo onako kako bi se očekivalo. Činilo se da sam bačen u onostrano. Inače, kako bi živ čovek mogao da razgovara s mrtvim? Možda je to bila spiritistička seansa ili nekakvo iskustvo otkrovenja. U svakom slučaju, izgledalo mi je da sve to pripada svetu mistike. Mnogo šta mi je ličilo na stvarnost balade, pošto sam video tamne i hladne prizore, začudne i zastrašujuće.

Rođen 1907. godine u selu Gurište, u kome je azijatski mrak prelazio iz jednog veka u drugi, on se kao i njegovo stado ovaca verao po vrletima svog siromaštva, i nikada se nije setio da sanja o nekom drugom suncu. Njegov život je razorila ledena albanska samoća, koja je projektovala jedan jedini oblik slobode, gorak hleb roba, za kojim se ide s jednog brda patnje na drugo. Za izgubljeni raj nije mnogo mario, jer se zbog maćehinske brige goreće kao u pravom paklu, ali kasnije i u molitvama, nadao da će ga povesti sa sobom anđeo smrti – Gabrijel, i da će mu otvoriti skrivena vrata raja. Pričao je da je u mladosti sretao đavole koji su se noću javljali čas u obliku raznih životinja, čas u obliku čoveka, što mu je izazivalo neopisive patnje, naročito u gustim šumama straha, u dubokim potocima muka, na mračnim putevima beznađa... Setio se da su se u drevnoj gostinskoj sobi, ko zna koje godine, udomile izbeglice iz

Dobrdola kod Podujeva da zajedno prevladaju ledenu albansku samoću. Zatim, setio se nekog rata. Bog zna da li se borio s vojskom đavola ili zveri, ali pričao je da čim bi se završio jedan rat, započinjao bi drugi još crnji, čim bi nestalo jedno kraljevstvo, uspostavljalo bi se drugo, za nas još više prokleto; kada bi se dogodio masakr pre rata, sledio bi drugi još strašniji posle rata, u Baru – i kriknuo je: “Bog ih kaznio!” U proleće 1981. godine pitao je rukovodioce Komiteta Saveza komunista zašto ih je razjarila reč “republika”, oni su odjednom nestali u bezdanu straha i u močvari sramote, i na Kosovu su se kazamati ponovo punili mladićima i devojkama, ponovo su se montirali politički procesi, ponovo su izmislili da jagnje muti vodu vuku.

Verovao je da su Muja i Haljilj stvarno postojali, a kada sam mu jednog dana rekao da oni pripadaju legendi, nazvao me izdajnikom, nevernikom i gadom. Sebe je, pak, nazivao neznalicom, a moje neznanje je vrednovao kao pamet. Kada mu je starost postala bolest, oči oslepele a duša mu se prosvetlila, stazu spasa tražio je negde izvan života, jer osim što ga je svaki dan razdirala samoća, počeo je da se oseća kao stranac. Jednog dana mi je rekao da mu pišem o stanju na Kosovu da bi to preneo onima na drugom svetu...

I stvarno, jednog dana smrt mu je potajno ušla u telo i nemilosrdno pokušala da ga uništi, da mu dušu odvoji od tela, ali on se nije dao. Jedna ruka je počela jako da mu otiče i ja sam kradomice gledao svoju ruku, da nije postala kao njegova. Ostali su dremali dok je tonuo u večni san. Sutradan, dok još nije sklopio oči neko mu je prekrio lice peškirom.

Izgledalo mi je kao da namerno ubijaju jadnog starca. Kada sam sklonio peškir, brada mu se pomerila kao da je želeo da izgovori poslednju reč. Hladna i užasna tišina smrti sve nas je obuzela. Neko je rekao: “Nek mu Alah da dženet!” Ja nisam izdržao da ne zaplačem. Bilo je 15 sati i 45 minuta maglovitog devetog juna 1991, kada je koban polumrak mogao da raširi zastrašujuća i uznemirujuća krila do narednog veka.

“Ja sam ti još za života tražio da napišeš pismo da bih o stanju na Kosovu obavestio one tamo, ali ti si kao i uvek ispao besramna ništarija”, odbrusio mi je sa svojom večnom srdžbom. Stvarno je tražio da mu pišem pismo o svemu što se desilo na Kosovu i verovao je da će pismo stići onima tamo. Štaviše, kad god se pričalo o

njemu uvek se pominjalo to, naročito među ljudima koji su prema njemu gajili posebno poštovanje.

"Nisam verovao da takvo pismo može stići na drugi svet, niti da će neko pročitati", pravdao sam se.

"Ako nisi verovao onda, veruj sada, neverniče!" odbrusio mi je preteći što nisam shvatio da li je psovka upućena nekome koga voliš ili mrziš.

Onda sam uzeo olovku i papir, i pošto nisam mogao o toj temi da se izrazim lepše nego poeta Dževahir Spahiu, preuzeo sam stih iz njegove poezije: *Kosovo je u devetom mesecu*, uveren da ga niko neće pročitati.

"Shvatio sam", rekao mi je. "Nisi toliko lud koliko se pretvaraš, niti toliko glup da nadmašiš svoje gluposti."

Kada sam jednog dana prolazio kroz muklu tišinu seoskog groblja, kao i uvek šaputao sam žalobnu molitvu *Počivajte u miru!* I svi su počivali u tužnom i dubokom miru grobova. Nad njima se kao zeleno procvetalo polje talasao moj bol, koji je topio sneg zaborava.

(1995)

NEMAM VREMENA DA ŽIVIM SA SMRĆU!

Talentovani majstori kradu mi vreme i zadaju rane u duši. Svaki dan me ubijaju oni koji me vole, ubijaju me ljubavlju koju nemaju. Ubijaju mi pesmu oni koji su je se odrekli. Đavo se često spotiče o mene ne znajući kuda da ode. Prati ga prokletstvo staro koliko i vreme, i dolazi da mi se žali što ga je Bog stvorio kao đavola. Ne znam zašto od mene traži osvetu? Ja bih ga spasao da to zaslužuje, ali ne može da ga spasi onaj koji nije u stanju da spasi ni sebe. Jedini njegov put je mračna provalija: gde ga niko ne može videti. Da se sakrije u nečije telo dok ga ne budu zaboravili, dok se ne bude mislilo da je nestao i da se neće više pojaviti sa svojim slatkim zavođenjem, s lažnim nektarom koji spravljaju samo đavoli.

Svima onima kojima nisam davao – dugujem život. Ali ko je onaj koji će mu dati dušu jednog dana? Bog – moj stvoritelj i spasilac.

Dok sam razmišljao o tome, cigaretu koju htedoh da istresem u pepeljaru zamalo da istresem u šoljicu kafe, napola popijenu. Posmatrao sam svoga sina koji se zabavljao nekim blokom za crtanje i kompletom bojica. Iz radoznalosti, pitao sam ga šta radi. Odgovorio mi je: “Crtam sunce koje me nikada nije grejalo.” Supruga je ušla u sobu drhteći od hladnoće, i kada sam joj primetio čelo namršteno kao nebo u jesen (puno želje da me okrivi, kao i obično), rekao sam joj da je soba hladna, jer sam malopre otvorio vrata balkona.

Gnev koji mi je prenela vratio sam joj natrag. Iritacija je iz mene izvukla i ovu misao, koju sam izgovorio u sebi: “Čovek je mali Bog koji se troši svakog dana, dok ga mami dah smrti.” A smrt je, pre nekog vremena, u našem kraju prigrlila dve starice. Njoj se predao i jedan starčić, koga je poznavao čitav naš kraj, zatim još jedan stariji čovek. Njega niko nije poznavao osim najbližih prijatelja. Bilo je čudno kako su oni redom odlazili s ovog sveta, bez pozdrava!

Dok se obavljao ritual spremanja pokojnika, moj sinčić me je upitao šta će se desiti s telom tetke H. Rekao sam mu da će biti sahranjena u zemlju. On me je samo pitao: “Da li može ona da diše u zemlji?!” Čudno, u jednoj sličnoj situaciji upitao me je: “Tata, da li raste čovek u grobu?!” A ja nisam znao šta da mu odgovorim, samo sam osetio strah. Obuzela me zebnja, koliko zbog tetke H., toliko i zbog sebe, i zbog sina: pomislio sam kako se brzo gasi život.

Dielorovo pitanje podsetilo me je na plač moje supruge onog dana kada smo sahranili našu prvu bebu: uveče je duvao jak vetar praćen kišom i munjama. Trendelina me je pitala tada: “Da li se beba boji pobesnelog vetra?” Ona nije mogla da se pomiri s tim da je deo njenog tela, koji se iznedrio iz njenog stomaka, izdahnuo. Ljudi umiru. Možda se vraćaju u kuću našeg Gospoda. Bog uzima svoj deo. Ali poslednji oproštaj je ipak tužan, bolan. Mi prelazimo iz kapije života u onu poslednju kapiju. Nju nam zatvaraju drugi, oni s kojima živimo, ispraćaju nas dalje.

U takvim trenucima sećam se tužnog pejzaža grobova, kada je provala oblaka pretvarala sve živo u blato, čak i samog čoveka. Možda je sva ona kiša padala kao zamena za naše suze, možda da se ne bi primetile suze naše slabosti, možda...

Mi se molimo i blagosiljamo njihove duše i okrećemo im leđa, dok nas oni prate u svojim sećanjima, ne žele da nas napuste. Postaju i sami deo svoje posmrtne povorke, živi.

“Ko je umro?” pita neko ko posmatra čitavu tu povorku ljudi.

Ne, ne, niko, samo smo bili tamo gde nam se ne ide da se zauvek odmaramo, gde često tražimo da odemo kad smo pod teretom života a zatim se pokajemo; gubimo dah za života. “Vraćamo se našoj kući, mi koji nikada nismo imali kuću”, učinilo mi se kao da mu je odgovorio stari M., koji je pred jesen umro od raka na plućima. To je bolest koju nikada nije želeo, ali ko zna kako se prišunjala i ušla mu u telo. Neko reče pušeći, neko drugi – da je bio isuviše dobar da duže živi: nije povraćao otrove koje su mu ljudi davali. Držao ih je u sebi. Nije hteo da zagađuje okolinu. Bio je obožavalac ekologije, iako nije znao šta je to ekologija.

Najvažnije je da je sve vreme provodio u polju; to je davalo život i širinu njegovoj duši. Kada sam ga jednog dana upitao šta radi, odgovorio mi je: “Pre podne sedim, a popodne se odmaram pošto se umorim od sedenja.” Kada sam se setio te njegove šale na dan

sahrane, umalo nisam prsnuo usmeh, ali bilo mi ga je žao i bilo me je sramota. Ljudi bi rekli da sam skrenuo, i sigurno se već pričalo da čovek koji sedi nad knjigama ne može da bude drugačiji.

Rekli su mi da je umro otvorenih očiju. Ja sam požurio kroz pljusak da bih stigao na sahranu. Kada sam stigao na seosko groblje, video sam mesto gde sam više puta umro i zamalo da briznem u plač. Hteo sam da kažem svim tim budaletinama da nisam slab, ali u meni je plakalo jedno dete, upravo ono dete koje je stari M. često umeo da obraduje bombonama u vreme oskudice. Plakalo je dete koje je ovaj starac više puta uzimao u odbranu, čak i kada nije trebalo. Umesto mene i svih onih koji su se neopravdano uzdržavali od plača, kristalne suze je prolilo nebo; ono nas je kvasilo, činilo nas pospanima.

"Od blata smo stvoreni i u blato ćemo se vratiti", izgovorio je hodža sve ono što se meni motalo u glavi. "Kada budemo umrli ponovo ćemo oživeti", dodao je neko drugi, ko je šaputao kao svetac, i ko je jednom nogom bio na zemlji, a drugom u zemlji. Ali smrt, kažu, ponekad ne slaže, hteo sam da ga dopunim, parafrazirajući mu "Slepu buljinu" Sadeka Hedajatija. Zaćutao sam kao i uvek. Nisu me razumeli. Jezikom ćutanja ne iskazuje se ono što treba da kažu Božji izaslanici na zemlji.

Posle sahrane osetio sam da me u kostima podilazi hladnoća početka jeseni. Tuga mi se umnogostručila. Trebalo je da bežim iz sela, daleko od mojih živih i umrlih, da bih udahnuo život onima koji dolaze posle mene. Hteo sam da ćutim, ali iz mene je izbio glas i rekao sam svojim bližnjima: "Slušajte, nemam vremena da živim sa smrću! Stvarno, dugujem život svima onima kojima ga nisam dao."

* * *

Talentovani majstori kradu mi vreme i zadaju rane u duši. Svaki dan me ubijaju oni koji me vole, ubijaju me ljubavlju koju nemaju. Ubijaju mi pesmu oni koji su se odrekli od sebe. Đavo se često spotiče o mene ne znajući kuda da ode. Prati ga prokletstvo staro koliko i vreme, i dolazi da mi se žali što ga je Bog stvorio kao đavola. Ne znam zašto traži osvetu od mene? Ja bih ga spasao da to zaslužuje, ali ne može da ga spasi onaj koji nije u stanju da spasi ni

sebe. Jedini njegov put je mračna provalija: gde ga niko ne može videti. Da se sakrije u nečije telo dok ga ne budu zaboravili i dok se ne bude mislilo da je nestao i da se neće više pojaviti sa svojim slatkim zavođenjem, s lažnim nektarom koji spravljaju samo đavoli.

(2002)

EGZORCIZAM

Sećam se, kao da je juče bilo, kako je moj đavo upoznao svog đavola. Moj đavo je imao kraću kosu, malo kovrdžavu, dok je njegov đavo imao dužu kosu, kao Bitlsi, koja je u to vreme bila u modi. Mogu da kažem da tada moj đavo nije dobro poznavao svog đavola. Sreli su se slučajno. Možda kada su krenuli da se obučavaju u školi života. Bilo mi je dosta nejasno, a i danas je, to kako su se sprijateljili moj đavo i njegov đavo. Ne znam ni sam da li to moj đavo nije trpeo samoću ili je njegov đavo bio suviše društven. Možda moj đavo nije bio naročito pametan, ali njegov đavo je svakako izgledao veoma otmeno.

Tako su počeli da se sreću u životnoj školi. Dešavalo se da sa hrane međusobno, u bolovima. Dešavalo se da nesvesno međusobno poste u ljubavi, ali i da gase žeđ.

Moj đavo mu je nesebično poklanjao ljubav, uveren da tako treba. Moj đavo je hteo da se pokaže plemenitim. Njegov đavo bio je drugačiji, menjao se iz dana u dan. Preobrazio se u đavola tog vremena. Moj đavo se držao kao neki Lucifer–tradicionalista. Verovao je da treba da bude odan svim dobrim đavolima. Nisam znao da je njegov đavo imao skrivenu želju da ga uništi.

U odnosima dvojice kolega istog zanata, njegov đavo je smatrao da moj nečastivi uopšte nije nečastiv. Toliko malo je bio nečastiv, da je mislio da može s njim da radi štogod hoće. Moj nečastivi nije znao da je njegov nečastivi bio toliko kočoperan glede svojih đavolstava, da je počeo da gazi reč i unižava vrline mog nečastivog kao nešto vredno prezira.

I tako je došao dan kada je mog đavola njegov đavo počeo zajedljivo da vređa. Njegov đavo se ponašao kao pobesneli pas, a moj đavo se naspram njega osećao kao štene. Stoga se moj đavo trudio da se ne sretne sa svojim đavolom. Izgleda da se uplašio da će obasjati svetlom svog đavola na putu kojim je on marširao i da će ovaj

moći jasno da se vidi kakav uistinu jeste, a ne kako zamišlja sebe, kao nekakvog Apisa.

U stvari, njegov đavo je dobro pazio da ništa ne dovede u pitanje njegovo dostojanstvo kao satane. Moj đavo je možda trebalo da se raduje kad je njegov đavo sijao po svadbama i raznim sedeljkama đavola. Bio bi greh da ne sija njegov đavo na takvim veseljima, jer može se reći da je on stvoren samo za takve velike prilike.

Moj đavo je s bolom posmatrao svog đavola posle teatralnog obreda prinošenja žrtve. Kao da se izbezumio zbog progona svog đavola. Moj đavo se sklupčao u svojoj nevinosti kao kukavica ili je to meni tako izgledalo. Mom đavolu je bilo neprijatno zbog njegovog đavola. Dok ga jednog dana njegov đavo nije presreo iz zasede. Povredio ga je nemilosrdno i proglasio sebe demonom u životnoj školi u vilajetu moje ljubavi.

Mnogo godina kasnije, moj đavo je shvatio da se njegov đavo probudio kao vampir iz svog ludog sna. Moj đavo je bio tužan, nije shvatao kako je to njegov đavo mogao da umre, a da on ne zna ništa o tome. Njegov demon je umirao malo po malo, iz trenutka u trenutak, iz minuta u minut, iz dana u dan, iz nedelje u nedelju, iz meseca u mesec, iz godine u godinu.

Mom đavolu je bilo žao što se desilo da umre taj satanizam. Moj đavo je išao da mu traži grob i da peva molitve za njegovu dušu. Možda mu je pokoja uspomena izazivala čežnju za vremenom jednog lažnog prijateljstva. Kada je moj đavo otišao da poseti svog đavola, video ga je gde stoji kao vampir i kupa se u vodi svojih grehova.

Moj đavo se pomolio nad grobnom pločom svog šejtana, na koju mu je kanula tvrda suza i umalo nije polomila spomen-ploču.

Posle ovog egzorcizma, sledio sam se. Pričinilo mi se kao da je božansko svetlo ispunilo moju sobu. Supruga me je pitala zašto sam se toliko oznojio. Nije znala za unutrašnji rat koji se u meni vodio. Nešto je u meni umrlo. Kroz prozor sam izbacio deo svoje prošlosti, koja je teško vonjala. Tražio sam da mi skuva kafu. Hteo sam da zapalim cigaretu, ali sam se setio da sam pušenje ostavio pre nekoliko godina.

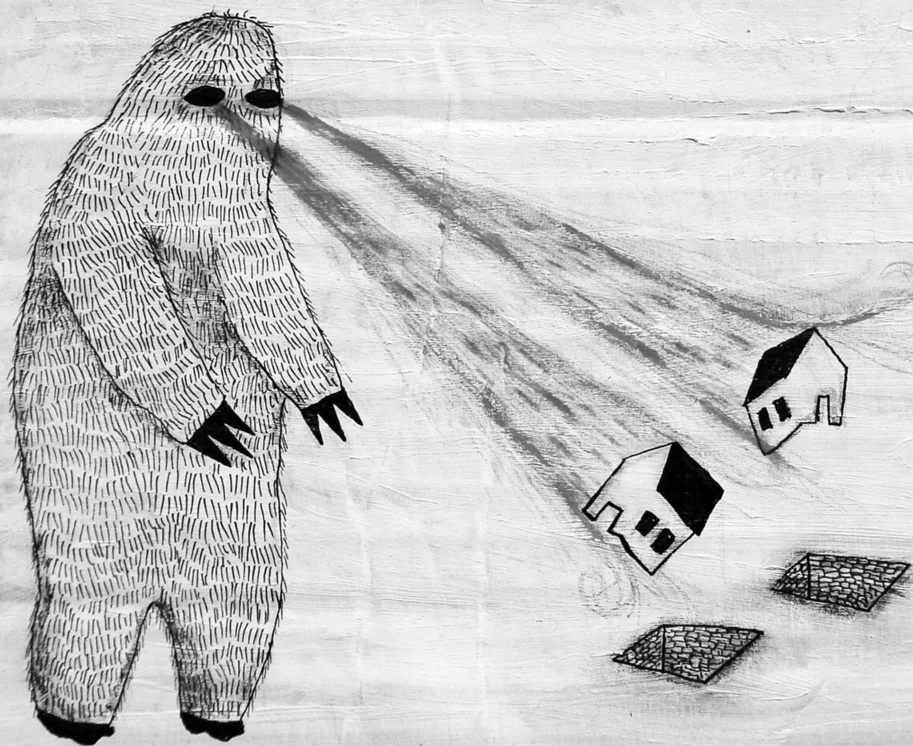
Posle nekog vremena izašao sam u grad i video da je tanak sloj belog snega prekrio sjajem sve naše neslavne mizerije.

(2009)

Prevela s albanskog Nailje Imami

III ZABRANJENE LEKCIJE

Nova kosovska drama

Bekim Ljumi

PITANJA OSVETE I PRAŠTANJA

Premda je većina kosovskih dramskih pisaca iz šezdesetih, sedamdesetih, i delimično osamdesetih godina XX veka završila svoje stvaralačke cikluse na Kosovu danas – neki su pokojni, drugi su, zbog različitih razloga, prestali da pišu – neki od njih nastavljaju s pisanjem i danas, premda ne tako prilježno i ne svi. Oni slede tragove jedne već oformljene tradicije, čija poetika – uprkos nekim individualnim sklonostima, tendencijama i izuzecima – predstavlja uglavnom nastavak književne tradicije koja se identifikuje s dramskim rukopisima druge polovine XX veka.

U posleratnim godinama, pored slobode, Kosovo je dobilo i novu generaciju dramskih pisaca. U kontekstu dosadašnje albanske književne tradicije i u okviru opšte konfiguracije kosovske dramske umetnosti, po duhu, klimi, motivima, idejama, likovima, temama i stilu njihovog stvaralaštva, ovi dramski pisci (iako se to ne može reći za sve) nastoje da pomere, izbegnu, a u retkim slučajevima, i da preskoče ili prevaziđu raniju tradiciju. Neki od predstavnika novog pokolenja, u tematskoj i stilističkoj ravni svojih drama, pokazuju jasnu sklonost ka novim formama i modelima. Stoga se može reći da su već utabali nove staze za kosovsku dramu, mada još uvek bez definitivno određenog vidokruga i orijentacije. Nasuprot tome, neki drugi, koji su konzervativniji i tradicionalniji po sklonostima, i dalje stvaraju u duhu dosadašnje književne tradicije.

Aktuelno, najbolji predstavnici novog pokolenja dramskih pisaca su Jeton Neziraj, Arijan Krasnići, Doruntina Baša i Mentor Haljiti, čiji su dramski tekstovi, osim što su publikovani, zaživeli i na kosovskim pozorišnim scenama, a u nekoliko slučajeva i izvan Kosova. Za razliku od ranijih autora, koji su u vrtloge dramskih ostvarenja ulazili, u većini slučajeva, nakon što su svoja pera najpre nekoliko godina izoštravali i iskušavali u prozi i poeziji, mladi

dramski pisci (premda su i neki od njih ujedno pesnici, prozaisti, prevodioci, kritičari i izučavaoci drame), uglavnom dolaze iz klupa Fakulteta umetnosti u Prištini, gde su ili završili ili pohađali studije dramaturgije. U ovaj krug posleratnog pokolenja ulaze i dramski pisci Albatros Redžaj, Iljir Đocaj, Ag Apoloni, Visar Kruša, Virtit Keljmendi, Visar Fejzulahu, Zimber Keljmendi itd., kojima su neke od drama već objavljene ili postavljene. U međuvremenu je stasala i grupa mladih dramskih spisateljica kao što su Rina Demiri, Arta Arifi, Albana S. Muja, Fjola Hodža, Dituri Neziraj itd.

Jedan od najharizmatičnijih, najkreativnijih i najenergičnijih predstavnika ove generacije dramskih pisaca je Jeton Neziraj (1977), autor više od petnaest drama, koje su realizovane na sceni kao predstave ili u formi scenskog čitanja na Kosovu i u svetu, a prevedene su i objavljene i na drugim jezicima – engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, bošnjačkom, slovenačkom, makedonskom, rumunskom, itd. Naslovi glavnih dramskih tekstova Jetona Neziraja su: *Liza spava*, *Rat u doba ljubavi*, *Poslednja večera*, *Grad raste*, *Američka melodija*, *Most*, *Ranjeni Eneja*, *Upisane oči*, *General mrtve vojske* (dramatizacija romana Ismaila Kadarea) i drugi. Tematika njegovih dramskih tekstova, koji se žanrovski kreću između drame i tragikomedije, prilično je široka i obuhvata rat, preživljavanje ljudi u posleratnom periodu, pomirenje, greh, ljubav, religiju, moderni terorizam. Nije slučajno što se Jeton Neziraj, kao autor posebnog senzibiliteta, u stvaranju kontrapunkta opredelio za "mozaički" model drame, jer se u njegovim ostvarenjima neretko, kao u bajci, prošlost i sadašnjost prožimaju, zamagljuje se granica među njima, nestaju i ponovo se vraćaju, sudaraju se, odbijaju, mešaju, prigrljuju ili uzajamno udvostručavaju. Međutim, ova "bajkovitost", i onda kada kao građu uzima motive, skice ili elemente narodnih priča i legendi, zahvaljujući veštini i kreativnoj eleganciji Neziraja, uz pomoć kontrapunkta – izmeštanja vremena i prostora – biva intonirana i orkestrirana u duhu jedne urbane poetske muzikalnosti. Tako se, recimo, u njegovim dramama, na crno-beloj dramskoj i tragikomičnoj pozadini, pojavljuju žene koje vode ljubav i udaju se za zmiju, i, istovremeno, žene uličarke ili uspaljene od strasti, koje depiliraju dlake sa stražnjice u salonima za ulepšavanje, roditelji koji jedu svoju decu, mladići koji ubijaju aždaju, sveštenici koji se zaljubljuju u udate žene, devojke koje upadaju u

jame, bivši ratnici koji se igraju s oružjem kao sa šahovskim figurama, uspaljeni ljubavnici ili "manijaci" koji na ulicama, parkovima ili bulevarima Pariza skidaju feredže muslimanskim ženama, talibani koji, u znak odmazde, planiraju spektakularno rušenje Ajfelove kule u Parizu, žene koje su smrtno uplašene od raka dojki, itd. Jedan od njegovih prvih tekstova *Liza koja spava* (2003), drama je o ljubavi i neverstvu u braku. Arhitektonska konstrukcija ove drame, u kojoj dva muškarca – muž i sveštenik – u hladnoj i morbidnoj atmosferi, kraj leša žene s kojom su imali intimne odnose, govore o ljubavi i grehu, izgrađena je na klasičnom dramaturškom modelu ljubavnog trougla. Ovo je prva i ujedno jedina drama Neziraja koja je građena prema, uslovno rečeno, "klasičnom" konceptu. Ova drama je nagrađena na konkursu za nacionalnu dramu Kosova.

Njegova drama *Rat u doba ljubavi (2007),* koja je uvrštena u panoramu tekstova nove literature Kosova, gradi se na "čudnoj" istoriji četiri žene koje u nastojanju da pobegnu od nekadašnjih životnih trauma, boli, žalosti, nespokojstva i dosade, beže u zajednički imaginarni svet: u salon za ulepšavanje u kojem traže utočište kao što ljudi ponekad traže utočište u snu. Napisana je "fragmentarno" u brehtovskom stilu, ali njena fragmentarnost ne vodi ka raspadu već stilski i kompoziciono formatira i strukturira dramu. *Poslednja večera* (2007) je naredna drama ovoga autora, koja je napisana uporedo s procesom postavljanja na sceni, koju je realizovao švajcarski režiser Markus Zohner. I ovu dramu kao takvu, budući da ne poštuje klasičnu formu konvencionalne drame, odlikuje fragmentarnost. U njoj se prikazuje užas ratnih strahota na Kosovu, niz tragičnih istorija i ispovesti žrtava, ali koje su kontekstualizovane u posleratnom vremenu, kada se glede tradicije albanskog običajnog prava (*Kanun Leke Dukađina*), postavlja dilema da li reakcija na zločine treba da bude osveta ili, pre, oproštaj. Referenca je jasna: drama se obraća Albancima i Srbima. Ipak, poruka i pitanje koji se ovde postavljaju su univerzalni. Drama se gradi na dva nivoa "pripovedanja". Prvi nivo odnosi se na ispovesti likova, koji iznose svoja iskustva iz rata. Neke od ovih ispovesti su istinite, ali ima i literarnih fikcija. Drugi nivo čini dijalog između "žrtava" i "ubica". Zapravo, baš taj nivo je imaginaran, budući da se na filozofskoj i političkoj ravni razmatraju pitanja osvete i praštanja. Da li je oproštaj moguć? Kako se on može ostvariti? Da li je

potrebno izvinjenje i pokajanje ubice da bi se doošlo do oproštaja? Da li zločinac, nakon zločina, postaje jači ili je, naprotiv, slabiji?

Drugo zapaženo ime u kosovskoj dramskoj književnosti jeste Arijan Krasnići, jedan prilično uporan, provokativan i energičan autor, čiji kreativni rukopis dolazi do izraza naročito u jednočinkama, žanrovski jasno određenim kao drame, s lakonskim i dinamičnim dijalozima. U većini slučajeva su to drame s dva lika, oko čijih sudbina i postupaka se plete dramski narativ. Likovi njegovih drama personifikuju ljude sa predodređenim sudbinama, čiji je život veoma često isprepleten gustim nitima "intrige" za koju autor, kao u sličnim primerima iz antičke drame, razrešenje nalazi u aristotelovskom elementu "prepoznavanja". Tako, na primer, u njegovoj drami *Šest* (2004), koja je napisana po motivima poslednjeg poglavlja romana *Stranac* Albera Kamija, u centru narativa je Ana, žena u pedesetim godinama, koju drama prati u ćeliji zatvora šest sati pre nego što će biti obešena – kazna na koju je osuđena jer je ubila svoga ljubavnika. Ana se ispoveda svešteniku i odbija da se pokaje zbog zločina koji je počinila. Ali u drami se razjašnjava da je Ana pre mnogo godina napravila i drugi zločin, jer je šest dana nakon što je rodila neželjenu bebu – dečaka, novorođenče ostavila pred vratima crkve. Ta beba, sada odrastao čovek, jeste glavom i bradom sveštenik koji je ispoveda.

Crveni sneg (2006) je naslov sledeće drame ovoga autora čiji se zaplet odvija oko predskazane sudbine lovca u godinama, kojeg slučajno ranjava jedan mladi lovac, a ispostavlja se da je mladi lovac sin čoveka kojeg ranjenik ubio pre mnogo godina, takođe u slučajnim okolnostima dok su lovili divljač. I planina u kojoj se događaju ova predskazana ubistva i ranjavanja ima svoju misteriju u izvoru koje se naziva Lovačko vrelo. *Peti zid (2009)* je drama o osveti i ljubavi u vreme rata. Dok se vani događa rat, u kolibu jedne udovice, koja tu živi sa svojim kćerima opsednutih željom da osvete sina i brata jedinca ubijenog u nerazjašnjenim okolnostima dok je bežao od srpskih vojnika, dolazi Krvnik – mladić koji je bio prijatelj žrtve. Ispostavlja se da je upravo on iz nehata ubio udovičinog sina. Udovica je u velikoj nevolji šta treba da uradi: da li da osveti sina ili da Krvnika otera iz kuće i time njegov život izloži opasnosti, jer i njega progoni neprijatelj? Ili pak treba da se povinuje albanskom običajnom pravu koje nalaže da se svaki gost koji pređe kućni prag

prihvati kao prijatelj pod zaštitom? Drama postaje trostruka za ovu majku, kada njenu žudnju za osvetom iskušava i demontira jedna od njenih kćeri koja obznanjuje da voli Krvnika. Arijan Krasnići je takođe autor drama *Uokvirena žena*, *Noćna smena* i *Strašilo* (drama za decu). Njegove su drame izvođene na kosovskim scenama, a nedavno je izabran i predstavljen sa sinopsisom svoje drame *Šest* u antologiji *120 najboljih savremenih dramskih pisaca Evrope 2010*, koju objavljuje Evropska pozorišna konvencija.

Izvanredna poetska intonacija, tankoćutnost i delikatnost odlikuje i dramski rukopis autorke Doruntine Baše. Njene drame, koje se bave uglavnom sudbinom nejakih ljudi, koji se ne snalaze najbolje u današnjem surovom svetu, pisane su u sasvim nekonvencionalnoj stilskoj formi, s posebnim i spontanim jezičkim fluidom, kao i temama, situacijama, stanjem, atmosferom, odnosima i ponašanjima likova koji su van svih klišea. Upravo ove karakteristike čine njen rukopis posebnim i vanserijskim u okvirima nove generacije kosovskih dramskih pisaca. Protagonisti su starije žene, mlade devojke, životinje, ljudi od hartije i kartona, stvari koje su oduhovljene, kao npr. prut ili sunđer, zatim tinejdžeri, žene osoba nestalih u poslednjem ratu na Kosovu, ili, u jednoj reči, likovi kojima je onemogućen dostojanstven život zbog političkih, socijalnih i kulturnih okolnosti. Njena monodrama *Praznik* (2000) ima za temu sudbinu žene u svojim pedesetim godinama koja slavi rođendan sama u svojoj kući, ali veruje da je s njom i njen bivši muž, s kojim komunicira preko oproštajne poruke koju joj je ostavio na kaseti kada ju je napustio. Na kaseti je zabeležena Anina prošlost, udaja i usamljenost. *Vučji poljubac* (2002), prema motivima priče "Poljubac lopova" albanskog pisca Miloša Đerđa Nikole – Miđenija, druga je drama ove autorke s poetsko idiličnom intonacijom. Dila i njena majka žive u maloj planinskoj kući. Stigla je zima a Dila je mlada devojka koja je upravo ušla u pubertet. Zima oživljava staru legendu o divljim i krvoločnim vukovima, kojom majka stalno puni glavu svojoj kćeri ne bi li je odvratila od želje da izlazi iz kuće. Ali Dila je živahna i puna energije. Ona je već počela da prepoznaje sebe kao ženu. Konflikt između ćerke i majke se produbljuje do mere koja legendu pretvara u realnost: Vuk zakuca na vrata i traži konak u njihovoj maloj i toploj kući. Nemajući drugog izbora, one prime Vuka u kolibu. Tako počinje erotska idila između

Vuka i Dile. *Anita, devojka od kartona (2003–2004)* predstavlja izuzetno delo ne samo u opusu ove autorke, već i u celokupnom korpusu nove kosovske drame. Napisana s visokim poetskim senzibilitetom i intonacijom koja je izrazito urbanog tipa, s bajkovitim primesama nalik *Alisi u zemlji čuda*, sa suzdržanom dramatičnošću, bez opterećenja i emfatičkih preterivanja, izvan svakog klišea, *Anita, devojka od kartona* predstavlja urbanu priču u prvom licu o jednoj čudnoj dvodimenzionalnoj devojci čije je telo od kartona, i čija raspoloženja, emotivna stanja, duh i život zavise u potpunosti od atmosferskih prilika. Njena je ispovest iskrena, otvorena, njeno srce se vidi kao na dlanu; to je ispovest osetljive i delikatne devojke o tome kako preživljava u surovom i divljem svetu, u kojem izbija i rat. *Sunđer i Prut* (2005) je drama za decu i mlade, u kojoj autorka Doruntina Baša, posredstvom čudnih dogodovština u jednom razredu, tematizuje i obrađuje nasilje u školi u konzervativnoj zemlji i društvu gde je sholastički diktat i dalje deo "pedagoških" normi. Iako je tema "vruća", dramu karakterizira jednostavnost naracije, odsustvo "dramatičnih" pojačanja, spontanost radnje, dinamizam dijaloga i "preterana" iskrenost likova u monološkim delovima drame. Osim ljudskih likova, u ovoj drami se s neverovatnom lakoćom i prirodnošću, oduhovljuju i likovi kao što su Prut i Sunđer. Prema maštovitom stanovištu, tretmanu i percepciji autorke, oni više nisu obične stvari ili rekviziti, već živi i aktivni likovi koji imaju raspoloženja, emocije, duh, energiju i mobilnost, baš kao i ostali likovi drame. Doruntina Baša je takođe autorka drama *Doba jabuka*, *Zabranjena lekcija* (u saradnji s nekoliko drugih autora), *Najduža zima* (u saradnji s nekoliko autora), *Glasovi* itd.

Sledeći autor, koji se u novoj kosovskoj dramaturgiji nametnuo više zahvaljujući talentu nego školi, koju je inače nakon dve godine pohađanja napustio, zbog svoj buntovne i nekonformističke prirode – jeste Mentor Haljiti (1975). Na formalnom, sadržinskom, tematskom, žanrovskom i stilskom planu njegove drame odlikuje izrazito nekonvencionalni karakter i intonacija. Minimalistički precizan i koncizan način upotrebe jezika predstavlja jednu od osobenosti drama Mentora Haljitija, koji je inače i autor nekoliko knjiga poezije. Iako se njegove drame pletu oko "trivijalnih" situacija, one postepeno, preko konteksta i dijaloga koji su naizgled potpuno spontani, "slučajni", informativni, eskaliraju u snažni emotivni

dvoboj uz radnje, gradacije i intonacije odnosa koji su konfliktni i nepredvidljivi. Takva je, recimo, njegova drama *Caffe* (2008), koja je inače dobila treću nagradu na konkursu za originalnu albansku dramu “Katarina Josipi” 2008. godine. Iako je povod jedan trivijalni mikrodetalj, šoljica za kafu, radnja u ovoj drami se postepeno, preko dinamičnog dijaloga i eskalacije situacija, ubrzava, dodajući telesni i duševni adrenalin. Ugodnost i relaksacija koju čovek isprva oseća od šoljice kafe, u ovom tekstu se kasnije, putem dramskih sudara i konflikta, pretvara u osećanje tenzije uznemirenosti i straha od stvarnosti. Dingo, jedan sredovečni čovek, razveden od supruge, jednog običnog dana za vreme pauze za ručak, nalazi se u “Lojdu” gde pije kafu, i tu se suočava s varalicom koji je nazvan Opaki Realist, koji uz pomoć Rosalinde Eliksir, proročice koja gleda u kafu, kao i trećeg pomagača, Čoveka u Odelu, pokušava da ga nasamari i otme mu bogatstvo koje je dobio u nasledstvo. Situacija postaje dramatična kada Opaki Realist počinje da vrši nasilje nad Dingom, koji očajnički nastoji da izbegne zlu sudbinu. *Sedite, molim vas*! (2002) naslov je drugog teksta ovog autora, zapravo jedna “komedija” s apsurdnom intonacijom, koja tretira odnos između lekara i pacijenta. Pacijentkinja, frustrirana žena, ulazi nenajavljeno u ordinaciju Psihijatra, koji je, izgleda, zbog ovakve iznenadne i svojeglave “invazije”, takođe frustriran i zbunjen. *Hauptbahnhof* (2003) je dramatizacija rađena prema motivima priče “Skretničar” latinoameričkog pisca Huana Hosea Areole, u kojoj jedan usamljeni putnik, u društvu skretničara čudaka, čeka voz za grad Sapotlem, u nekom mestu na železničkoj stanici, zaboravljenoj od svih. Dinamičan dijalog, ekspresivna atmosfera, intonacija u stilu Joneska ili Beketa, čine ovaj tekst izuzetnim među kreativnim rukopisima Mentora Haljitija. Ovaj autor je poznat i po drugim dramama i dramatizacijama, kao što su *Putovanje u Unmikistan* (2002, drama napisana u koautorstvu), *Bolesni od vlasti* (2003), *Igra drame* (2004), *Nepozvani* (2007), itd.

Koliko se vidi iz delimičnog prikaza autorske konfiguracije nove drame Kosova, može se reći da ona, ne samo zbog mladosti spomenutih autora, već i po tematskim, sadržinskim, formalnim i stilskim aspektima, predstavlja kreativni i energični pomak najnovije generacije stvaralaca i umetnika, koji dinamizuje, rekonfiguriše i redizajnira literarnu i teatarsku scenu na Kosovu. Ipak, za

ovaj pomak se ne može reći da je plod nekog zajedničkog, ciljnog, organizovanog i konsolidovanog nastojanja da se stvori novi rukopis u savremenoj kosovskoj dramaturgiji XXI veka, već je više rezultat spontanih traganja spomenutih stvaralačkih individua, koji su zahvaljujući svojim energijama, pokušajima, insistiranjima, provokacijama i investicijama, nametnuli novi stvaralački diskurs u nevelikom svetu kosovske teatarske scene.

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

Jeton Neziraj

RAT U DOBA LJUBAVI

– tragikomedija –

(2007–2008)

Lica

Stara Gospa
Margarita
Dženi
Emili
Pukovnik
Zmija
Frank
Čistač
Devojka s lepim noktima
Kelnerica
Debela žena
Dugokosa
Doktorka

Rekviziti koji se preporučuju za predstavu

Crvene ruže
Jedan veliki nož
Sveće
Ženske gaće obešene na konopac (u jednoj od scena)
Zmijska koža
Ženska perika, veoma duge vlasi
Rendgenski snimak velikog formata
Španska kapa
Vodeni pištolj
Vojnička kapa
Plastična guzica
Velike makaze

Kada je drama napisana, bilo je zamišljeno da u njoj igraju samo četiri glumice. U drami se govori o četiri žene – čudakinje koje su u ludnici stvorile zajednički imaginarni svet.

STARA GOSPA POKUŠAVA PONOVO

Prazan prostor. Stara Gospa, Emili, Dženi i Margarita sede na stolicama, na sredini scene. Utonule su u mrak; osvetljene su im samo glave. Dišu u zajedničkom ritmu, tako da se stvara utisak kao da su njihova tela i duše stopljeni u jedno. Malo kasnije...

Stara Gospa: Bio nekada... Bio je nekada jedan salon za lepotu žena.

Ćutanje. Koordinirano disanje. Malo kasnije.

Margarita: Uvek sam volela da kresnem šibicu i osmudim dlake po svom telu, po rukama ili nogama. Strašno sam uživala u mirisu paljevine. (*udiše duboko*)
Emili: Ja uvek sanjam isti san: sisu koja se raspukla po sredini.
Dženi: Čula sam da je kasnije svisnula od tuge i počela da jede staklo, a zatim i metal i plastične stvari. Na kraju je, kažu, pojela onu svoju stvar.
Stara Gospa: Bilo je vreme ... aggggssss ... sssthhhddtheeeee ... (*ne uspeva da artikuliše nijednu suvislu reč*) ... daaassssshaaaathhshshshsbbbbmmmm ... angggsssgsgsgssg...

Stara Gospa se guši, jedva dolazi do daha.

Stara Gospa: K vragu... Ne mogu.
Margarita: (*teši je*) Bar ste pokušali.
Stara Gospa: Uvek ista stvar. Samo što izgovorim prvu reč, gušim se...
Dženi: Pokušajte da krenete s nekom drugom rečenicom? Recimo, kada biste počeli sa “Eh, na onim zelenim poljima...” ili “Na njenoj haljini sa šarenim tačkicama...” ili, tako nekako...

Stara Gospa: Ne mogu. Treba mi jedna prava rečenica, dostojna da se započne ta istorija.
Emili: Jako čudno!
Margarita: Veoma interesantno!
Stara Gospa: Šta je tu interesantno?
Margarita: (*zbuni se*) Pa, ta vaša istorija… Jako je interesantna i posebna!
Stara Gospa: Ah, ne bulazni bez veze. Otkud znaš da je interesantna, ako je nisi nikad čula? Niko nije čuo za nju. A valjda i nikada niko neće čuti tu priču.
Dženi: Eh, Gospo, nemojte se predati!
Margarita: Vama ne priliči da se predate!
Emili: Desiće se i to jednoga dana, svakako!
Stara Gospa: Šta će se to desiti?
Emili: Ono što svi čekamo nestrpljivo – da vi na kraju, posle toliko godina, posle toliko decenija, ispričate vašu istoriju…
Margarita: Ne mogu da dočekam taj dan!
Dženi: Biće to veliki praznik!
Stara Gospa: Ne budite budale! Nema mesta radovanju. I ako se dogodi, biće običan dan, kao i svi drugi! Ali ću se ja, u najmanju ruku, osećati bolje. Oslobodiću se doveka… (*plače*) Đavo ga odneo, kakav užas. Zašto ne mogu da ispričam tu istoriju… Moram da ispičam tu istoriju… Ceo svet čeka. Ljudi su počeli da sumnjaju da ja, može biti, i nemam nikakvu istoriju koja vredi da bude ispričana. Treba da im ispričam, treba…
Emili: Uspećete Gospo, svakako ćete uspeti jednog dana.
Dženi: Mi imamo poverenja u vas.
Margarita: Molićemo se za vas.
Stara Gospa: Hvala vam, devojke. A sad, hajd na posao. Može da naiđe neka mušterija. Večeras legnite ranije, zato što sutra, kao i obično, očekujemo više devojaka u salonu. Nedeljom je salon uvek prepun žena i devojaka… Uradite posao kako valja. Ja ću za vama malo kasnije.

Devojke izlaze. Stara Gospa ostaje sama.

Stara Gospa: Treba da zabranim ovo pozorište. Na kraju krajeva, zašto je pa obavezno da ispričam tu istoriju. Valjda je neko tako

presudio. Bog ili neki njegov prijatelj. Ah, ja sam samo izlapela starica, koja gubi razum. Starica na pragu smrti. Ne pamtim baš ništa od ovog života. Kakva monotonija.

RAZGOVOR O NOKTIMA

Salon lepote Stare Gospe. Devojka s lepim noktima sedi na jednoj stolici, dok joj dve manikirke uređuju nokte...

Devojka s lepim noktima: Jedan je antički filozof rekao da lepota noktiju zapravo odražava samu lepotu žene.
Dženi: Rekli ste nam to i prošlog puta.
Devojka s lepim noktima: Da, imate pravo. Molim te, pazi kako ih turpijaš, nemoj da izgube sjaj...
Emili: Svakako.
Devojka s lepim noktima: Jedna moja prijateljica je pre neki dan bila u salonu u centru grada, koji je upravo otvoren. Kakav užas! Upropastili su joj nokte. Bez imalo ukusa. Vi mi se zaista dopadate. Radite odlično.
Margarita: Hvala, trudimo se.
Devojka s lepim noktima: Pravo da vam kažem kada sam ih prošli put usadila imala sam malo problema. Izgleda da se nisu primili baš najbolje. Bili ste zasekli meso duboko, tako da me je dva dana bolelo. A i nisu dugo trajali. Ne znam šta se to desilo, ali nakon tri nedelje nokti su mi otpali.
Emili: Možda ste ih oštetili nekim predmetom. Obično nam se niko ne žali na usađivanja koja radimo.
Devojka s lepim noktima: Ni ja se ne žalim. Rekla sam vam da radite veoma dobro. Ali, šta ja znam, poslednji put mi se usađivanje nije dopalo... Štaviše, prvo su mi otpali nokti na levoj ruci. To je zaista čudno, pošto je desna ruka obično aktivnija, onda bi bilo logično da prvo otpadnu s desne ruke. Ali, ne, meni je prvo ispao nokat s leve ruke, zato sam i posumnjala da nešto nije bilo u redu sa usađivanjem.

Emili: E pa, možda, desi se ponekad da lepak nije najboljeg kvaliteta.
Margarita: Izvinjavamo se.
Devojka s lepim noktima: Oh, ne, nije to ništa. Nemojte da shvatite lično. Molim te, pazi, nemoj da preteraš s turpijom...
Dženi: Ne brini.
Margarita: Evo, nokti na ovoj ruci su gotovi.
Emili: I ovi su gotovi ... samo da još malo ispoliram mali prst... I, eto, gotovi smo.
Devojka s lepim noktima: (*krikne*) Pazi! ... Zagrebala si mi meso.
Emili: Izvini, molim te.
Devojka s lepim noktima: Šta ti je, devojko, zašto ti se tresu ruke?
Emili: Ah, nije mi ništa. Dobro sam.
Devojka s lepim noktima: Interesantno. Ti si druga osoba danas kojoj se tresu ruke. Isto je bilo i s mojim bivšim, da sada mogu slobodno reći, s mojim bivšim momkom. Doneo mi je buket uvelog cveća i ja sam mu ih vratila po njušci. I onda su se i njemu, baš ovako kao i tebi sada, tresle ruke. Jadni dečko. Kaže da me voli, da me obožava, a donosi mi uvelo cveće. Šta misli on? Da sam ja kao one devojke bez mozga koje trpe sve da bi održale vezu? Uradila sam pravu stvar, ha, ha! Da si ga samo videla kako su mu se tresle ruke.
Emili: Ah, dakle tako! Evo, i ova ruka je gotova!
Devojka s lepim noktima: Hvala vam, izgledaju veoma lepo. Evo novca. Zadržite kusur.

Devojka s lepim noktima izlazi.

Emili: Govno od razgovora!
Dženi: Dosadna devojka. Uvek ista priča.
Margarita: Čista baljezguša.
Emili: Došlo mi je da je zgrabim za gušu i zadavim.
Dženi: A meni je došlo da joj prdnem u lice.

Dženi i Margarita nastavljaju posao. Emili se naginje u stranu i pokazuje da je nervozna.

Emili: (*za sebe*) Voleti znači ne plašiti se. Ljubav ubija strah. Da voli treba samo onaj ko ume. Ja sam plašljivica, eto kakva sam. Da li umem da volim? Kako? Kada? Kada sam volela i koga sam to vole-

la? To nije bila ljubav, već samo muka, seks, suze i pusti asketizam. Nisam bila zaljubljena. I niko nije bio zaljubljen u mene. Svi su me lagali. Svi lažu isto. Kao vole me, kao ludi su za mnom, a onda pobegnu, tako da nikada nisam shvatila da li sam ih bar ja volela. Ja sam plašljivica koja se boji i od sebe same. I najmanja bubuljica na telu uplaši me, ludim, dođe mi da se userem u gaće od straha. Zato mi niko i ne prilazi, nijedan muškarac, jer mi gaće smrde na govna.

Emili neočekivano brizne u plač. Dženi, Margarita i Stara Gospa, koja je ušla u međuvremenu, prilaze Emili.

Emili: Ništa, ništa se ne dešava u ovom mom jebenom životu. Niko me ne voli.
Stara Gospa: Šta ti je?
Dženi: Smiri se.
Emili: Ne mogu da se suzdržim. Vidiš kakva sam postala. Starim, a jos nisam našla momka.
Stara Gospa: Ah, ne, ti si mlada. Kada budeš u mojim godinama, tada ćeš shvatiti šta je zapravo starost. A kada se radi o momku, rekla sam ti da će on doći baš onda kada ga ne očekuješ.
Emili: Stvarno? Mislite da će se to zaista dogoditi?
Stara Gospa: Naravno.
Emili: Vi ste stvarno jako dobri. A ja sam tako čudna devojka. Ne znam šta se to događa sa mnom.
Stara Gospa: Ti si čudesna devojka... Nego, da vam ispričam jedan vic, možda ga niste čule. Bila jedna balega na ulici. Nailazi neki kamion. Šta će se desiti, možete li da pogodite?
Dženi: (*radoznalo*) Valjda je kamiondžija uzeo balegu?
Stara Gospa: Ne.
Margarita: Kraj je verovatno tragičan?
Stara Gospa: Hmmm, može se reći da je takav.
Margarita: Kamiondžija se zaljubljuje u balegu, ali ne može da se oženi zato što nisu iste vere?
Stara Gospa: Ah, Margarita, kako si blesava.
Dženi: Dobro de, nismo pogodile. Šta se dogodilo?
Stara Gospa: Kamion vozi punom brzinom i raspoluti balegu napola. Od jedne balege postanu dve.

Stara Gospa se smeje. Devojke kao da su razočarane ovakvim završetkom vica, koji je ispričala Stara Gospa.

Stara Gospa: Zar nije prekrasan?
Dženi: Da, da... Samo što nema ama baš nikakve veze s vicem.
Emili: A meni se, pak, svideo...
Margarita: Izgleda da je od one vrste viceva kojima se čovek smeje tek kad ode kući.
Dženi: (*ironično*) Ja bih rekla da je više, kako se ono kaže, “engleski humor”.
Stara Gospa: Dobro, dobro, devojke, nemojte se svađati. Prosto, ja sam vic izmislila u trenutku da bi se Emili osetila bolje. Cilj je postignut. Nije važno da li jeste ili nije vic.

Odnekud se čuje zvono koje poziva na ručak.

Stara Gospa: Požurite sada na ručak.

Izlaze sve.

SUSRET STARE GOSPE S PUKOVNIKOM

Taverna stare španske kafane. Kelnerica donosi piće Staroj Gospi.

Stara Gospa: Ko je onaj tip tamo?
Kelnerica: Nepoznat je, upravo je stigao u naš grad.
Stara Gospa: Dopada mi se.
Kelnerica: Zaista je zgodan.
Stara Gospa: Stvarno?
Kelnerica: O, svakako. Kao oni kauboji u ranim američkim filmovima koji sede za šankom u kafani i ćutke piju, ali zatim, u sekundi ispale po 100 metaka iz svojih devetmilimetarskih pištolja.
Stara Gospa: Misliš da je neki opasan tip?
Kelnerica: Opasan i šarmantan. Vredi pokušati.

Kelnerica se udalji. Stara Gospa se malo nakašlje, a Pukovnik primeti njezinu zainteresovanost.

Pukovnik: Biste li popili nešto, gospođo?
Stara Gospa: Hvala vam, za sada sam zadovoljna ovim limunom koji sišem.
Pukovnik: Onda, prijatno sisanje!
Stara Gospa: Imate lepo fazoniranu bradu!
Pukovnik: I vi imate lepu guzicu, gospođo. Meni se sviđaju guzice kao vaše, što liče na kazan iz kojeg se vojnicima služi pasulj ili supa.
Stara Gospa: Pokažite malo vaspitanja, gospodine!
Pukovnik: Izvinjavam se, ali ja sam ovako vaspitan. Zapravo, nisam uopšte ni vaspitan. Moji su roditelji umrli samo pet sati nakon što sam se rodio.
Stara Gospa: Od čega, boga ti?
Pukovnik: E pa, ubio ih je grom dok su se vraćali iz bolnice gde sam se rodio!
Stara Gospa: Veoma mi je žao. Vi ste imali mnogo sreće što niste bili u kolima s njima.
Pukovnik: Da imao sam sreće. Pet minuta pre nego što ih je udario grom, oni su me ostavili u kanti za smeće.
Stara Gospa: Recite mi da je to šala!
Pukovnik: Ah, ne, nipošto. Sušta je istina.
Stara Gospa: Baš je tužan događaj.
Pukovnik: Nisam želeo da vas uznemirim, gospođo. Samo sam hteo da vam ukažem kako nisam imao od koga da dobijem vaspitanje.
Stara Gospa: Ali, svakako, ako ne od roditelja, vaspitanje koje imate mogli ste dobiti i od, kako da kažem, drugih izvora... Imali ste učitelja, zar ne?
Pukovnik: Ne podsećajte me na tu strvinu. Prve nedelje kada su me dali u školu, on mi je opalio vruć šamar. A ja sam mu sutradan, dok je nešto zapisivao na crnoj tabli, zabio u guzicu oštro šilo. Posle toga nikada više nisam ni kročio u školu.
Stara Gospa: Vi ste veliki šaljivdžija!
Pukovnik: Svi mi to kažu, ali zapravo ne, ja sam samo nesrećan čovek...
Stara Gospa: Ah, tako kažete svi vi muškarci kada se nađete pred nekom ženom. Želite da nas raznežite, a posle...

Pukovnik: Ah, ne, ne, gospođo, nemojte ni pomisliti na tu stvar.
Stara Gospa: Na koju stvar?
Pukovnik: Na krevet!
Stara Gospa: Vi ste zaista šaljivdžija. Nisam uopšte mislila na krevet. Prosto sam rekla da muškarci imaju neke navike.
Pukovnik: I dalje niste za jedno piće?
Stara Gospa: Pa dobro, kada već insistirate... Jedan viski, molim.
Pukovnik: Ja se zovem Rodrigez. Ja sam Španac, ali ne govorim baš najbolje španski, zato što sam dobar deo života proveo u Engleskoj. Konobar, donesite nam dva viskija!
Stara Gospa: Isuse, šta će vam ovaj ožiljak na vratu?
Pukovnik: Ah, ništa gospođo, samo ogrebotina od grane od jabuke. Bežao sam od nekog psa, pa sam pokušao da se uspentram na krošnju jabuke, ali sam se okliznuo i pao. A pas me je onda ugrizao za guzu. Bio je zaista to ugriz lepog oblika. Imao sam dugo modricu, izgledala je kao da sam istetovirao ornament. A sada se mogu videti samo tragovi zuba, kao male rupice.
Stara Gospa: (*uz smeh*) O, bože, kakav sladak doživljaj.
Pukovnik: Jeste li znatiželjni da vidite tragove ugriza?
Stara Gospa: Ah ne, nema potrebe...

Pukovnik počinje da svlači pantalone.

Pukovnik: Ipak, insistiram.
Stara Gospa: Oh, ne, nemojte molim vas. Nema smisla, ima mnogo ljudi naokolo. Vidite da ima i dece koja se igraju.
Pukovnik: Onda, dobro, pokazaću vam večeras u svom stanu.

Gospa je zbunjena, ne zna kako da odgovori. Kelnerica donosi piće.

PUKOVNIKOV MONOLOG

Pukovnik: Ja sam Rodrigez. Oni tamo dole progone me kao psi, urlaju i kažu da njihova sudbina zavisi od toga da li sam ja na slobodi ili u bajboku. Žele da me uhvate i osude za "zločine" koje sam počinio. Pa ko sve nije činio zločine, bog te video! Pa i sam Bog je počinio zločin kada je stvorio ljudski rod. Ja želim da ostanem živ, neizostavno. Ali oni urlaju i kažu da kriminalci treba da su iza rešetaka, navodno zato što to od njih traže mrtvi, moje žrtve... Ali kako mogu živi znati šta traže oni koji su mrtvi, to zaista ne razumem. Ja volim život, dopada mi se da uživam u dobrima koja donosi život, a tu podrazumevam i žene... Ja volim žene, uvek sam ih voleo. I kada sam bio tamo dole. Uvek. Voleo sam žene i rakiju. Eh, do vraga, stvarno sam se uželeo dobre rakije...

STARA GOSPA I DEVOJKE

Salon Stare Gospe.

Stara Gospa: Devojke, juče sam doživela nešto prekrasno. Da li biste volele da saznate šta je to?
Dženi: Umiremo od znatiželje.
Stara Gospa: Dakle, juče sam u kafani pored plaže upoznala jednu fantastičnu osobu. Veoma šarmantan muškarac. Opasan, ali šarmantan.
Margarita: Uaaa....
Emili: Rekli ste juče?
Stara Gospa: Juče po podne, pre zalaska sunca. Jedno od onih popodneva kada se nebo zacrveni na horizontu i pirka blag vetar. Lep pejzaž za susret s nekom novom osobom.
Margarita: A šta je bilo posle, ispričajte nam sve natenane!

Stara Gospa: O, gospode, bilo je svašta. Mislim da će naša veza biti dugog veka.
Dženi: Kako se zove dotična osoba?
Stara Gospa: Rodrigez.
Emili: Mogu si misliti.
Margarita: Do vraga, to je stara priča...
Stara Gospa: Kako to misliš "stara priča"?
Dženi: Rodrigeza si srela pre dvadeset ili trideset godina.
Stara Gospa: Nije istina. Srela sam ga juče, po podne, pre zalaska sunca. Možete li da zamislite rumenilo neba, povetarac koji pirka...
Dženi: Kako da ne... Razgovarali ste dugo, a onda vas je odveo u svoju kuću. Kasnije, posle ponoći, radili ste i "one stvari"...
Stara Gospa: A otkud pa ti znaš te stvari? Kako je moguće?
Dženi: Od vas smo je čuli, sto puta...
Stara Gospa: Je li?
Dženi: Da.
Margarita: Znamo sve o tom sastanku s Rodrigezom.
Emili: Ili skoro sve!
Stara Gospa: Čudno. E pa, recite mi šta se desilo kasnije, kakav je bio kraj priče?
Dženi: Eh, kraj nam nikada niste ispričali.
Margarita: Zaboravili ste ili niste hteli da nam ispričate...
Stara Gospa: Priča možda i nema kraja.
Dženi: Ili možda kraj ima veze s onom vašom pričom koju nikada ne stignete da nam ispričate?
Stara Gospa: Kojom pričom?
Margarita: ...onom o vremenu ljubavi...
Emili: To mi nikada nije palo na pamet.
Stara Gospa: Ne, to nema veze s Rodrigezom.
Dženi: Dobro, dobro... Samo smo pretpostavile...
Stara Gospa: Na kraju krajeva i nije važno.
Margarita: Šta to?
Stara Gospa: Nije važno da li sam srela Rodrigeza pre dvadeset ili trideset godina. Važno je da danas osećam da sam puna života, ispunjena i živahna. Nadam se da će doći i neka prijatna mušterija, a ne neka od onih dosadnih žena koje znaju da ti pokvare dan razgovorima koji su ubibože dosadni.

Čuje se zvono koje poziva na ručak.

Stara Gospa: Vreme je za ručak. Hajde da prezalogajimo nešto.
Sve izlaze, ostane samo Emili, sama. Prilazi ogledalu i otkriva grudi.

Posmatra ih pažljivo. Zatim se besno odmakne i izađe.

ČUPANJE GUZNIH DLAKA

Salon Stare Gospe. Debela žena sedi na jednoj od stolica dok se druge devojke pripremaju za čupanje dlaka koje ona ima svuda po telu. Debela žena se grohotom smeje i kada treba i kada ne treba.

Debela žena: Eh, današnji doktori... Ja sam grcala od smeha, a on je nastavljao da me pipka po guzici. Govorio je kako su moji guzovi ... kako se ono kaže...?
Margarita: Seksi?
Debela žena: Ne, ne...
Emili: Debeli?
Debela žena: Ne pričaj bez veze.
Margarita: Možda ... poetične guzice?
Debela žena: Eh, tako nekako ... možda ne baš poetične, već filozofske, ili nešto slično... Zamislite, ja s poetskom guzicom...

Jedna od devojaka joj čupa brčiće. Debela žena ispusti snažan krik, a zatim nastavi da se smeje.

Margarita: Boli vas mnogo?
Debela žena: Ah, ne, već je smešno...
Emili: Smešno?
Debela žena: Da, ceo taj razgovor s doktorom. Zamislite, nije prestajao da me pipka po guzici i davao mi je svakakve komplimente. Neki od njih su bili, štaviše, bezobrazni, pa nisam mogla da ispričam deci... Moja mlađa ćerka je otvorila slučajno vrata i

videla me s njim. I nije se suzdržala a da ne kaže: “Mama, ovaj tip te ne leči, nego te pipka po guzici...” A taj blesavko je samo zasukao brke i rekao: “Pa i nema razlike između lečenja i pipkanja guzice. I ovako se leče žene!” Podlac. Ćerka je onda zalupila vrata i u trku pobegla....

Devojke nastavljaju da joj čupaju dlake svuda po telu; zatim je okrenu potrbuške i spemaju se da joj čupaju guzne dlake. Stara Gospa, koja ih posmatra s kase, opominje ih glasno.

Stara Gospa: Devojke, stavite rukavice i gas-maske na lice.
Debela žena: Oh, ne brinite, gospođo, ne usprdim se ja tako lako...
Stara Gospa: (*šapuće*) Ipak, bolje je da ste predostrožne. Jer ako prdne, ko zna kakvi otrovi mogu da izađu odatle. Ovakva odvratna guzica može unutra sadržati otrov nuklearnih raketa, onakve kakve je Iran tvrdio da proizvodi u ime globalnog mira.

U međuvremenu su devojke navukle plastične rukavice i stavile maske na lica.

Debela žena: Upravo tu me je pipkao onaj tip... Kakva podlost! A posle mi je govorio da imam filozofsku guzicu...
Margarita: Poetično.
Debela žena: Tako nekako. Kako odvratna stvar za čoveka koji ima preko sedamdeset godina. Brada mu je drhtala od zadovoljstva. Ali nije ispuštao nikakav zvuk, jadnik... Samo je istraživao po guzovima i uživao u mekoći... Pomislila sam, do vraga, kakvo je to zadovoljstvo našao u pipkanju ženske guzice? Možda obično zadovoljstvo, ali ne i uzbuđenje...

Devojke čupaju dlake s guzice. Stara Gospa ispusti krik i zatim prasne u smeh. Smeje se do suza.

Emili: Gotovo je, gospođo.
Margarita: Stavili smo malo pudera protiv infekcije.
Debela žena: Izlapeli matorko... I jadna moja guzica...

Debela žena se sprema da izađe.

Debela žena: Gde treba da platim?
Stara Gospa: Ovde, kod mene.

Debela žena plati i izlazi nasmejana.

Debela žena: Do viđenja. Još nisam došla k sebi od istorije s onim gospodinom, starim doktorom... Filozofska guzica...

Debela žena odlazi sa scene.

Stara Gospa: Oh, gospode, otvorite prozore... Dajte što više parfema po salonu. Eh, kakav grozan smrad.
Margarita: Da ste samo videle kakva joj je guzica.
Emili: U životu nisam videla odvratniju guzicu.
Margarita: Namreškana guzica bez iole estetskog ukusa...
Stara Gospa: Prestanite, ne želim da slušam više, ako boga znate. Zar želite da me naterate da povraćam? Pa ni lice joj nije bilo bolje od guzice. Čim sam joj videla lice, mogla sam si zamisliti kakva joj je guzica. Lice joj je i sličilo majmunskom dupetu.

Devojke prskaju salon cvetnim mirisima. U međuvremenu zvoni za ručak. Izlaze sve sem Margarite.

MONOLOG STARE GOSPE

Stara Gospa: Zaista je tužno... Ovaj salon lepote liči mi ponekad na grobnicu. Zajednička grobnica žena. Hiljade žena prošle su do danas kroz ovaj salon. Ulazile su poprilično ružne, a izlazile ulepšane. Jesu li zaista izlazile ulepšane? Valjda i jesu! Ali šta im to mi radimo? Mi im samo maskiramo ružnoću, ako su zaista ružne ili samo umišljaju da su ružne. Nema sumnje da su mnoge od njih, pošto su se namazale i nalickale u ovom salonu, odlazile na prve sastanke, igranke, obalu jezera da bi se videle s momcima ili oženjenim tipovima... Zamislite da ste žena koja se upravo razvela

od muža zato što vas nije voleo. Eh, prvo mesto kojega biste se setili jeste salon lepote, kao što je ovaj naš. Naravno, ako ste mnogo voleli muža, prvo odlazite do najbližeg mosta ili se popnete na najviši sprat neke visoke zgrade da pokušate samoubistvo. Ali kada shvatite da vam nedostaje hrabrosti da se ubijete, onda dolazite ovde, kod nas. Dolazite ovde zato što želite da maskirate ružnoću koju imate ili umišljate da je imate. I mi vas učinimo lepom. Skratimo vam nokte i zatim ih obojimo. Sredimo vam frizuru i očistimo lice... Čudo neviđeno! Vraća vam se samopouzdanje. Izgledate sebi lepo. Počinjete da psujete muža koji vas je ostavio. Te noći sretnete novog čoveka. Čoveka koji se naprosto očara vama. Omađijan je vašim šarmom. Sve što vidi u vama njemu se čini prelepim: frizura, obrve, usne, obrazi, nokti... Večerate zajedno ukusnu hranu u sjajnom restoranu i popijete nekoliko flaša vina. Nakon toga odjednom vidite sebe kako ležite s njim u istom krevetu. Vodite ljubav i provodite divnu noć. Ali narednog dana vi treba da se okupate pod tušem. Neizostavno. Voda u kupatilu otire s vašeg lica svu šminku. I kosa vam postaje kakva je bila ranije. Trepavice gube sjaj. Od usana ostane samo bledo ljudsko meso. Ah, kako mrzite sebe u tom trenutku. A on dolazi u kupatilo i vidi vas u novom svetlu. Izgledate mu potpuno drugačije, ružno. Razočaran je što je spavao s vama. Ali, ne, nema nikakve sumnje da će se on pokazati uviđavnim. Poljubi vas dok se opraštate i obećava vam da će se te večeri javiti telefonom. Ali se neće javiti. Nikada više. I onda vi opet odlučite da dođete u ovaj naš prokleti salon, i opet... Zaista je veoma žalosno. Ovaj salon lepote zaista počinje da liči na grobnicu žena.

MARGARITINA SVADBA

U Zmijinoj kući, Margarita kao nevesta i tri devojke koje sede naspram nje i obavljaju ritual oplakivanja neveste, pre nego što uđe u muževljevu sobu prve bračne noći.

Emili: O, ko li će ujutru da nas posluži čajem, a?
Dženi: O, ko li će još pre zore počistiti avliju, a?
Emili: O, ko li će pripremiti bračnu postelju, a?

Nešto kasnije nastane tišina.

Emili: A mladoženja, zašto ga još nema?
Dženi: Mladoženja nikada ne izlazi is svoje sobe. Njega nikad niko nije video. Od rođenja sedi zatvoren u ovoj sobi i ne izlazi. Roditelji mu donose hranu...
Emili: Ali zašto ne izlazi?
Dženi: Zato što je prelep. On je toliko neopisivo lep da će, tako se priča, devojke koje ga vide na mestu ostati mrtve od njegove lepote.
Margarita: Jedva čekam da ga vidim.
Emili: Oh, blago tebi, imaš mnogo sreće.
Dženi: Tako kažu da je prelep, ali ga niko nije video. Ili mu je možda ona stvar jako velika i prosto nema mogućnosti da s njom izađe napolje?!
Emili: Nemoj da se šališ, trebalo bi da je on stvarno veoma lep...
Margarita: Šta mislite, mogu li i ja da umrem od njegove lepote? Ne bih baš želela da umrem. Odrasla sam kao siroče i dugo sam čekala na ovaj dan, da se udam i proživim malo srećnih dana.
Dženi: Ah, ne, nemoj se brinuti, ako baš treba da umreš, dokrajčiće te nešto drugo...
Margarita: A od čega to, molim lepo?
Dženi: Pa, od one njegove stvari, de.

Devojke se smeju. Margarita se posrami. Zvoni.

Emili: Vreme je, kreni sad...
Margarita: Gde? Gde treba da idem?
Dženi: U njegovu sobu.
Margarita: Strah me je.
Dženi: Ah, ne bi trebalo da te je strah. Samo kreni i uđi...

Margarita ulazi u sobu u kojoj boravi Zmija. Soba je prazna. Vidi se samo jedna korpa od pruća. Margarita se osvrće, ali ne vidi nikog.

Margarita: Mužu ... gde si? Trebalo bi da si ovde u odaji!

Margarita se polako približava korpi. Prestravi se kada ugleda Zmiju. Vrisne iz sve snage.

Margarita: Zmija, zmija u mojoj sobi...

Margarita želi da otvori vrata, ali ne uspeva.

Margarita: U pomoć! U pomoć!

Margarita se stropošta na pod onesvešćena. Malo kasnije čuje se Zmijin glas.

Zmija: Nemoj se bojati mene, Margarita.
Margarita: (*dolazi k sebi*) Ko to govori?
Zmija: Ja sam, Margarita, tvoja sreća...
Margarita: Gospode, nadam se da sanjam.
Zmija: Ne, Margarita, ne sanjaš. Ja sam Zmija. Ti si se udala za Zmiju. Ali ja nisam poput drugih zmija, Margarita. Mene su rodili ljudi. Moj otac i majka su ljudi, baš kao što si i ti. Ja sam polučovek, poluzmija. Moji roditelji nisu imali dece, bili su već prilično ostareli, a nisu uspeli da imaju decu. Molili su Boga da im podari dete: “Gospode, daj nam bar jedno dete, makar bila i zmija, radovaćemo se i bićemo srećni doveka.” I, zaista, nakon devet meseci Bog im se smilova i pokloni im dete. Dete–zmiju. Moje rođenje ih je obradovalo, ali i ražalostilo. Nisu znali kako da objave moje rođenje, zato su odlučili da me drže zatvorenog. Niko me nije video osim njih. Ne znam zašto su odlučili da me ožene. Ja znam da ćeš i ti otići, ali te

molim da ostaneš barem večeras. Još nekoliko minuta i ja ću opet postati čovek, kao i svi drugi... Ovo sto sam ti sada rekao ne treba niko da zna i čuje izvan ove sobe, inače ću ja umreti.
Margarita: Dobro, dobro, ostaću ako mi obećaš da me nećeš pojesti.
Zmija: Oh, ne, Margarita, naravno da neću. Ja ne jedem ljude. Ja sam zapravo čovek, samo što sam osuđen da dan provedem u ovoj zmijskoj koži.
Margarita: Zašto osuđen?
Zmija: Zato što bih inače umro.
Margarita: Kakva nevolja.
Zmija: O, i nije tako strašno, sačekaj malo pa ćeš videti... Siguran sam da ću ti se svideti.
Margarita: Dobro, ali zatvori oči da se presvučem. Ali nemoj se nadati da ću se svući cela, do gola. Hoću da se oslobodim samo od ove koprene, jer mi je strašno vruće. Jesi li zatvorio oči?
Zmija: Da.

Margarita svlači haljinu, zatim ugasi lampu.

Margarita: Treba li ja nešto da uradim?
Zmija: Na šta misliš?
Margarita: Da se ti pretvoriš u čoveka?
Zmija: O, ne, samo zatvori oči.
Margarita: Kada?
Zmija: Ja ću ti reći.
Margarita: Dobro. A zašto treba da zatvorim oči? Hoćeš li biti go?
Zmija: Da.
Margarita: Onda uzmi ovaj peškir i drži ga kraj sebe. Nikad pre nisam videla golu zmiju. Htela sam reći, golog muškarca.

Margarita mu dobaci peškir.

Margarita: Imaš li ovde neki CD-plejer? Donela sam u miraz nekoliko CD-a sa sjajnom muzikom.
Zmija: Meni se muzika i ne dopada toliko.
Margarita: Tako, znači!
Zmija: Pa, kako da ti kažem, mi zmije same pravimo muziku.
Margarita: Šta, zar ti znaš da sviraš neki instrument?

Zmija: O, ne, ali ... mislio sam na ono što vi ljudi, mislim na prave pravcate ljude, nazivate zmijskim šištanjem, bukom. To je zapravo naša muzika.
Margarita: Svakako bi trebalo do čuješ Boba Marlija. Onda bi stvarno mogao prestati da sam praviš muziku. Dopašće ti se.
Zmija: Možda, ali samo posle ponoći, kada se preobratim u čoveka.
Margarita: E pa, dobro.

Tišina.

Zmija: Vreme je. Zatvori oči.

MARGARITIN MONOLOG NAKON SVADBE

Margarita: I onda je On izašao iz korpe. Bio je visok, mišićav i strašno sladak. S instinktom zmije obmotao se oko mog tela i obasuo me poljupcima. Kada mi je pomilovao bradavice na grudima gotovo da sam svisnula... O, Bože ... kakvo zadovoljstvo... Sada jedva čekam da padne noć. Kako je život lep!

U SALONU, DAN POSLE SVADBE

U salonu, Stara Gospa otvara kasu. Emili i Dženi čiste. Ulazi Margarita.

Margarita: Dobro jutro!
Dženi: Dobro jutro, Margarita!
Emili: Otkud ti? Juče si se kanda udala?!
Margarita: Znam da ste iznenađene, ali...
Stara Gospa: Šta je bilo, Margarita, zašto si došla danas? Posle svadbe i svih onih napora i zamora, trebao ti je odmor.
Margarita: Tako je, ali odlučila sam da dođem na posao. Jednostavno, nije mi se ostajalo kod kuće. Rešili smo da nema medenog meseca. Nije nam se išlo. Zato mi se učinilo da je bolje da nastavim s poslom...
Stara Gospa: Kako je prošla svadba?
Margarita: Prava divota. Uvek sam sanjala da imam takvu svadbu.
Stara Gospa: E, pa, ne kaže se za džabe da ponekad snovi postaju stvarnost. A tvoj muž, kakav je?
Emili: Sigurno je vrlo zgodan.
Dženi: O, bez sumnje, to se može videti i iz Margaritinih očiju, kako samo sijaju...
Margarita: Pa, da vas ne lažem, on je veoma lep. Ošamućena sam od njegove lepote. Lep je i vrlo pažljiv.
Stara Gospa: Ah, svi muškarci su takvi prve bračne noći: zgodni i pažljivi. Ali kasnije se pokažu kao zmije...

Margarita je zatečena.

Margarita: Ne on nije zmija.
Stara Gospa: Naravno, to ćeš tek kasnije shvatiti.
Margarita: Nije mi jasno o čemu govorite, gospođo.
Dženi: Reci nam kakav je kod one rabote?
Margarita: Koje rabote?
Emili: Ma, hajde, Margarita, ne pravi se luda.
Dženi: Da li te je polizao svojim tankim jezikom?

Margarita: Otkud vam to da ima tanak jezik?
Dženi: E, pa, dobro, onda mu je jezik debeo...
Margarita: Ima običan jezik.
Emili: Vidi se da je još ošamućena, sirota Margarita. Mora da je klizao po njenom telu kao zmija...
Margarita: Dosta, rekoh vam da nije zmija. On je veoma zgodan i obziran čovek. Niste u pravu. Šta vas je to snašlo?

Dve devojke i Staru Gospu iznenađuje Margaritina reakcija.

Stara Gospa: Dobro, devojke, nemojte više da zadirkujete Margaritu. Sigurno je veoma umorna. Prihvatite se sada posla.

MARGARITIN MONOLOG

Margarita: I nije tako strašno kako bi neko pomislio. On se zaista lepo ponaša prema meni. Ophodi se veoma uljudno, za razliku od toga kako se ponašaju mnogi muževi prema svojim ženama. U početku sam imala veliki strah od njega, strah koji ima skoro svaki čovek od zmije. Ali kasnije sam počela da se navikavam. U njegovoj ljudskoj prirodi svidela mi se naročito njegova koža. Ona je zaista veoma meka i uzbuđuje me kada klizi po meni... Uuuuh, čini mi se da još uvek osećam mekoću te kože. Ima zaista vešt jezik i ume da me zadovolji. Kosa mu nije tako meka, štaviše više liči na krljušti zmije nego li na ljudsku kosu. Ipak, u njegovom zmijskom izgledu mi se jedino dopada negov blagi pogled, blag ali ujedno veoma prodoran. Stalno me gleda i često mi dođe da ga pozovem u postelju... Naravno, nisam to uradila, jer može biti veoma opasno. Zgadilo mi se ono šištanje, koje je on nazvao zmijskim zvonom. Šištanje je nepodnošljivo i postaje sve odvratnije što je bliža ponoć, ali tada dođe vreme kada on skida zmijsku kožu i postaje čovek. I dok ja danju idem u salon na posao, on sedi u sobi. Kaže da ne izlazi nikud. Valjda je tako! Ali ja sam u poslednje vreme počela da bivam ljubomorna. U sebi kažem, šta ako on, dok sam ja na poslu, izlazi

iz sobe i sastaje se s nekom drugom zmijom? Vrata od prostorije su zaključana, ali zar zmiji nije lako da pronađe nekakvu pukotinu i izađe napolje? Zaista me brine da li me možda vara. Muškarci su verolomni. Kao što su to i zmije. Jedno veče predložio mi je da napravimo dete. Ostala sam bez daha. Prva stvar koje sam se setila bila je kako rađam zmiju. Kako ću da hranim zmiju? Da dajem sisu bebi koja je zmija? Ah, ne, rekla sam mu, ne sada, možda kasnije… Mnogo mrzim jutro kada on, pre nego što osvane sunce, isklizne iz postelje i ulazi u svoju zmijsku kožu. To se događa neprimetno, dok sam u snu, čak se uopšte ne probudim. Ali buđenje i jutro su nepodnošljivi. Osećam se usamljenom. Noć koju sam provela s njim čini mi se kao san. Mrzim onu njegovu kožu koju svlači, i često mi dođe da je iskomadam. Za jednu ženu je neprebolno kada se probudi sama u postelji, i ne oseti u blizini muževljevo telo i miris njegove kože…

PRVI RASTANAK DŽENI OD FRANKA

U Frankovoj kući Dženi i Frank leže na krevetu. Iza njih je veliki prozor na kojem se vidi nebo. S vremena na vreme na nebu seva i grmi.

Dženi: Zašto želiš da odeš?
Frank: Osećam potrebu da se udaljim.
Dženi: Bežiš od mene?
Frank: Potreban mi je mali odmor.
Dženi: Od čega si umoran?
Frank: Od svega!
Dženi: I od naše veze?
Frank: Da i od naše veze.
Dženi: A šta misliš posle odmora?
Frank: Videćemo.
Dženi: A ja? Šta ja treba da radim dok se ti “odmaraš”?
Frank: Ne znam, živi svoj život…
Dženi: Ti znaš da ne mogu bez tebe.

Frank: Valjda će se stvari popraviti kad se vratim.
Dženi: Znači li to da sada nešto nije u redu?
Frank: Nemoj da dramatizuješ stvari. Odlazim, ali ću se vratiti.
Dženi: Odlaziš, ali ja znam da se nećeš vratiti.
Frank: Zvaću te telefonom, razgovaraćemo. Slaću ti razglednice. Slaću ti i sms-poruke. Neće nas previše pogoditi ovaj privremeni rastanak.
Dženi: Mene da, ja ću biti pogođena. Ja se osećam pogođenom. Zato te i molim da ne ideš.
Frank: Ovaj moj odlazak će biti proba za sve, pa i za tvoju ljubav. Ako me voliš, volećeš me i kad se vratim. Ako te volim, voleću te i kada se budem vratio.
Dženi: Ti nisi siguran da li me voliš ili ne. Kada odeš to ti neće doneti više ljubavi, već manje. Zaboravićeš me.
Frank: Ugasi lampu sada. Kasno je, treba da spavamo.
Dženi: Ti da, ti spavaj, a ja ne mogu. Ni večeras a ni narednih noći.
Frank: Laku noć.
Dženi: Noći su bile lake kada si me voleo.
Frank: Smiri se, Dženi, ne plači.
Dženi: Pre si mi tepao "dušo".
Frank: To i nije tako važna stvar.
Dženi: Da, sada ništa nije važno.
Frank: Laku noć.
Dženi: Predomislićeš se, ali znaj da će tada biti kasno.
Frank: Možda.
Dženi: Biće prekasno.
Frank: Laku noć.
Dženi: Prekasno.
Frank: Laku noć, do vraga...
Dženi: Kasno.

DŽENI GOVORI O LJUBAVI

Dženi: Ovo nije moj Frank, slatki Frank, veseli Frank... Ovo je neki drugi Frank. Ne može biti isti. Koliko me je samo saletao i kleo se u večnu ljubav, da će me zauvek voleti, a vidi ga sada? Led. Ne osećam miris njegove kože. Zašto se ovo događa? Voliš nekoga tako silno, umireš od ljubavi, a onda se sve rastoči, nestane u trenu poput jutarnje rose. Gde se denula ljubav? Gde je pobegla? Šta da radim sada, kako da se ponašam? Volim ga, do vraga! Frank, volim te.

STARA GOSPA I PUKOVNIK VODE LJUBAV

Kuća Stare Gospe. Pukovnik leži sam u postelji, umotan je u ćebe. Stara Gospa se tušira. Čuje se šum vode iz kupatila.

Pukovnik: Požuri, dušo.
Stara Gospa: Zašto, da li me neko čeka?
Pukovnik: Čekamo te ja i Stojko... Ja ležim, a on se digao...
Stara Gospa: Šta, zar nisi sam? Izvini, ne mogu tako. Ne dopušta mi moja vera.
Pukovnik: Kakvu ti to vražju veru imaš?
Stara Gospa: Onu koja mi ne dozvoljava da idem u krevet s dva muškarca.
Pukovnik: Dobro, da li to znači da jedan od nas treba da se udalji?
Stara Gospa: Rekla bih da treba.
Pukovnik: Koji?
Stara Gospa: Odlučite sami.
Pukovnik: Dobro, onda. Rešili smo da ovoga puta posao uradi moj prijatelj, dok ću ja biti samo taktički izviđač. Da li tvoja vera dozvoljava izviđanje?
Stara Gospa: Rekla bih, da. Ali, šta će ti, do vraga, ovi vojni termini i u krevetu?

Pukovnik: Pojam "taktički izviđač" danas se upotrebljava široko, u raznim značenjima... No, dođi već jednom, đavo te odneo.
Stara Gospa: Dolazim... Kako si samo nestrpljiv.
Pukovnik: Osećanje je tako podlo. Samo ležiš i čekaš. A misliš samo na tu jednu stvar, sto posto.

Ulazi Stara Gospa, umotana u peškir. Pukovnik podigne ćebe i ona legne i pripije se uz njega. Počinju da vode ljubav, ali ih ometa čistač prozora sa spoljne strane.

Stara Gospa: Do vraga, što je ovaj je baš sada našao da čisti prozore?
Pukovnik: Idem da ubijem debila.
Stara Gospa: Budi miran, ja ću da govorim s njim.

Stara Gospa se umota u peškir i priđe prozoru.

Stara Gospa: Hvala vam, ali nema potrebe.
Čistač: Šta to?
Stara Gospa: Nema potrebe za čišćenjem prozora. Dovoljno su čisti.
Čistač: Gospođo, moram. Inače će me izbaciti s posla.
Stara Gospa: Beži odavde, jarane, ja ovde izdajem naređenja.
Čistač: Izvinite, ali imam nalog od poslodavca da očistim ove prozore. Ako se on vrati i vidi da nisu čisti, ostaću bez posla.
Stara Gospa: Debilu, beži, zar ne vidiš da vodimo ljubav?
Čistač: Vodite vi ljubav, ja vam ne smetam.
Stara Gospa: Ti si nas prekinuo, debilu.

Pukovnik se umota u ćebe i onda ispod kreveta izvuče pištolj i priđe prozoru.

Pukovnik: Sada ću ti ja razneti tu tvoju njušku...
Čistač: Polako prijatelju, evo bežim...

Čistač pobegne prestrašen.

Stara Gospa: Do vraga, kakav neotesan čovek. Odakle tebi, do vraga, to oružje?

Pukovnik: Moj pištolj, gospođo.
Stara Gospa: Skloni mi ga s očiju, ne volim oružje...
Pukovnik: U redu, u redu...

Pukovnik sakrije oružje i ponovo legne u krevet. Stara Gospa sedne na stolicu i zapali cigaretu.

Pukovnik: Šta ti je sada, dođi ovamo.
Stara Gospa: Pusti me, nije mi više do toga.
Pukovnik: Hajde da probamo.
Stara Gospa: Nisam više raspoložena za to. Nervozna sam.
Pukovnik: Ako sretnem tog majmuna opet, ubiću ga.

Legnu.

ČISTAČEV MONOLOG

Čistač: Ne daju ti ni da završiš posao kako treba. Pa šta ako vi vodite ljubav, fućka se meni, ja samo želim da završim svoj posao i učinim srećnim svog poslodavca, kako bi on mene učinio srećnim na kraju meseca, a ja onda učinim srećnim svoju decu i ženu. Ne razumem ljude koji se stide da vode ljubav u prisustvu neke druge osobe. A ja ih zapravo i nisam gledao, niti sam razmišljao o njima. Nije se imalo šta videti, sem rošavog dupeta onog muškarca, i tankih nogu one žene, koje su mi se učinile, pravo da vam kažem, nekako krivo nasađene. Ne razumem ljude, ne daju ti ni da radiš pošteno... Pih, kakva je samo kriza zahvatila svet.

MARGARITA I ČOVEK–ZMIJA GOVORE O LJUBAVI

Soba u kojoj živi Zmija. Noć.

Margarita: Kasno je.
Zmija: Nemoj da zaspiš. Ostani još malo sa mnom.
Margarita: Moram, inače ću sutra zaspati na poslu.
Zmija: To mi kažeš svako veče.
Margarita: Pa tako stoje stvari. Ne mogu celu noć biti budna, a da danju radim.
Zmija: Znam, ali ostani samo još malo.
Margarita: Dobro, ostaću još malo budna. Ali, samo malo.

Kratka ćutnja.

Zmija: Da li me voliš, Margarita?
Margarita: Ne znam. A i kako bih znala? Kako da ti kažem da te volim? Da li se može voleti čovek–zmija?
Zmija: Znači ne voliš me!
Margarita: Nisam rekla da te ne volim. Ali ne mogu reći ni da te volim. Valjda volim samo jednu polovinu tebe...
Zmija: Zmiju ili čoveka?
Margarita: Naravno, čoveka.
Zmija: Ali ja sam jedno. Nisam samo "čovek", a ni samo "zmija", ja sam čovek–zmija. Ne možeš voleti samo moju polovinu.
Margarita: Ja volim i zmiju u tebi dušo, ali to nije prava ljubav. Više je sažaljenje nego ljubav.
Zmija: Zašto me sažaljevaš?
Margarita: Zato što si zmija preko dana, do ponoći.
Zmija: Ti ostaješ sa mnom samo zbog ovih noćnih sati, kada sam čovek?
Margarita: Naravno, to sam ti rekla više puta.
Zmija: To me plaši, Margarita.
Margarita: Dušo, nemaš razloga za strah. Ja sam s tobom.

Kratka ćutnja.

Zmija: Reci mi, Margarita, jesi li nekad ubila neku zmiju?
Margarita: Zašto me to pitaš?
Zmija: Zato što je mnogo ljudi to uradilo. I moji roditelji su hteli da me ubiju, kada sam se rodio. Ne znam ni sam kako sam se spasio.
Margarita: Ubila sam jednu zmiju kada sam bila mala. Moj otac je kosio travu na livadi ispod naše kuće i ja sam išla da mu odnesem ručak. Zmija je izašla na gomilu pokošene trave, a ja sam je nogom zgazila, spljeskala sam joj glavu. Kada me je otac video potrčao je i izgrdio me; rekao mi je da to nikada više ne treba da uradim.
Zmija: Da li bi i meni uradila isto?
Margarita: Naravno, ne.
Zmija: Zato što ti je otac zabranio?
Margarita: Bila sam dete tada.

Kratka ćutnja.

Margarita: Nisi mi rekao šta osećaš prema meni kao zmija.
Zmija: Ljubav.
Margarita: Isto kao sad kad si čovek?
Zmija: Da, isto. Kada te vidim da si došla s posla i kada legneš u postelju da se odmoriš, dođe mi da se i ja popnem na krevet i da ti obmotam telo.
Margarita: Dobro je što to nisi uradio, jer bih svisnula.
Zmija: Jedva čekam da postanem opet čovek pa da ti priđem.
Margarita: Pretpostavljam da ti ne prija da budeš u zmijskoj koži.
Zmija: Nije da mi ne prija. Štaviše, ne razmišljam uopšte o tome. Ali, jednostavno, jedva čekam ponoć.
Margarita: Zar ti nikada ne dođe da zauvek izađeš iz te kože?
Zmija: Kako možeš da kažeš to, Margarita? Da li tebi nekad dođe da skineš svoju kožu?
Margarita: Ne.
Zmija: Zašto bih onda to ja uradio?
Margarita: Izvini što sam te pitala. Rekla sam bez razmišljanja.
Zmija: Neka, nije važno.
Margarita: A otrov? Imaš li otrova na jeziku kad si zmija?

Zmija: Naravno.
Margarita: Ako bi nekoga ugrizao, on bi umro od tvog otrova?
Zmija: Ti znaš da je ne bih to nikada učinio.
Margarita: Nadam se da ne.
Zmija: Zašto bih to uradio?
Margarita: Pa, recimo kada bih ja dovela ovde nekog ljubavnika i vodila ljubav s njim pred tobom.
Zmija: U tom slučaju ugrizao bih vas i ubio oboje.
Margarita: Vidiš, tipična reakcija za zmiju.
Zmija: Pa šta si mislila, da bih samo sedeo i gledao?

Margarita zeva, spava joj se.

Margarita: Laku noć, dušo. Ne mogu više.
Zmija: Laku noć.

Margarita počinje da hrče.

ZMIJIN MONOLOG

Zmija: Ja nisam zmija iz Edenskog vrta. Nisam đavo, a ni duh, niti nečija senka. Ja sam nesrećan čovek, kojega je Bog kaznio da pola života provede u zmijskoj koži. Ili sam, možda, iskušenje koje je Bog poslao mojem ocu, kao što je nekada učinio i sirotom Jovu. Iskušenje za šta? Šta je iskušavao kod mog oca? Njegovu ljubav i posvećenost Njemu? Za razliku od Jova, moj otac je celog života bio siromašan. Siromah i častan vernik. Takav je i danas, pošto ga je Gospod "kaznio" mojim rođenjem. Kako izgleda svet napolju? Kažu da ima zelenih polja, visokih planina i mnogo raznovrsnog drveća i biljki, ima i reka i vodopada... Ali kako izgledaju šume ili polja ili reke? Na šta liče? Ne mogu ih ni zamisliti? Kako su srećni ljudi koji mogu ići gde im se prohte, da vide i dodirnu razne stvari... Ne mogu ni da sanjam život i svet. Kako se mogu sanjati stvari koje

nisi video svojim očima? Moji snovi nisu ništa drugo do slike mračnih mesta, krikovi, izlazak iz kože, oči ove žene, njena strast, njena koža...! I moji snovi se dešavaju unutar ovog sobička.

EMILI U POSETI DOKTORICI

Polugola Emili leži na krevetu u ordinaciji. Doktorka uzima rendgenske snimke i gleda ih pod osvetljenjem lampe. Emili izgleda uplašeno.

Doktorka: Ne vidim ništa sumnjivo...
Emili: A ova senka ovde?
Doktorka: Gde?
Emili: Evo, ovde na ovom snimku.
Doktorka: Ne, Emili, nije to ništa... Sve je u redu s vama.
Emili: Jeste li sigurni?
Doktorka: Apsolutno!
Emili: Pa zašto sam onda imala taj osećaj ... da se nešto unutra u meni pomera.
Doktorka: Učinilo vam se da se pomera! Mnoge žene i devojke imaju slične opsesije. Opsesije zatim prelaze u paranoju. Treba da se pazite. Nemojte da mislite samo na to. Zanimajte se i običnim stvarima. Uživajte u životu.
Emili: Oh, gospođo doktorice, ne možete ni zamisliti koliko je mučna ta stvar. Sigurna sam da je sve u redu, ali opet, opet me nešto iznutra nagoni, tera me da sumnjam, da stalno mislim na to...
Doktorka: Shvatam vas, rekla sam vam i kada ste došli. Nije prošlo ni dve nedelje od kako ste bili prvi put. Kontrole su neophodne, ali ne tako često... Zašto ne odete negde na odmor, npr. negde u planine... Otidite i nađite neku kolibu gde možete da provedete nekoliko dana. Biće vam mnogo bolje kada budete udahnuli malo svežeg planinskog vazduha. Osetićete se sigurnijom kada vas bude okružio svež planinski vazduh.
Emili: Ne znam ... možda tako i treba da učinim!
Doktorka: Ja bih vam svakako preporučila.

U međuvremenu Emili se oblači. Doktorka pakuje rendgenske snimke i daje ih Emili.

Emili: Imam već poveću kolekciju rendgenskih snimaka kod kuće, pa ću i ove tamo složiti. Hvala vam, gospođo doktorka!
Doktorka: Želim vam sve najbolje i da ste zdravi, Emili.
Emili : Hvala i do viđenja.

Doktorka izlazi, Emili ostane sama.

EMILIN MONOLOG

Emili: Danima mislim na tu stvar. Kao one devojke iz romantičnih romana koje se zatvaraju u polumračne odaje, slinave i plaču za svojim ljubavnicima, koje ne mogu da sretnu. Mislim o tome i onda me obuzme strah. Osecam protok krvi kako promiče mojim telom i izgleda mi kao da se neki živi stvor kreće unutar mene. Satima sedim pred ogledalom i posmatram svoje dojke. Posmatram ih pažljivo i čini mi se da se izobličuju, deformišu. I najmanji svrabež me užasava. Prava tortura. Nikako ne uspevam da se smirim. Plačem i čini mi se da mi se približava kraj. Iz ove krize izvlače me samo lekari. Odem na rendgen i fotografišem dojke i, dok ne dobijem rezultate, osećam se kao da sam živi leš. “Sve je u redu, gospođo”, kažu mi doktori dok mi pokazuju te crne filmove. Smirim se izvesno vreme, ali ne zadugo. Ponovo me hvata strah, ponovo posmatram grudi. Čini mi se da se rak kreće po celom mom telu kao neki đavolak koji se uvukao u da me iznutra pojede. I opet idem na rendgen, i ponovo isti strah... Ne znam kako da pobedim strah. Kada radim u salonu, nastojim da sakrijem strah, ali oni znaju. Stara Gospa me propituje. Ali nijedna od njih me ne razume. Baš njih zabole dupe za moj strah, njima se čini to iracionalnim. Štaviše Stara Gospa misli da sam ja paranoična... Šta da radim? Užas pravi.

JEDAN OBIČAN DAN U SALONU STARE GOSPE

Salon Stare Gospe. Ulazi Emili.

Stara Gospa: Oh, Emili, zabrinuli smo se za tebe.
Margarita: Sve je u redu?
Emili: Da, sve je ok.
Dženi: Hvala bogu.
Margarita: Uplašila si nas.
Stara Gospa: Rekla sam ti da nije ništa ozbiljno.
Emili: Bila sam jako uplašena. Dobro je da sam išla na kontrolu kod lekara.
Dženi: Doktor ili doktorka?
Emili: Doktorka.
Dženi: Uuuu, sigurno ti je malo namuzao sise.
Emili: Rekla sam ti da je bila doktorka.
Dženi: Pa, nije važno, i da je bio doktor. Fotografisao te je, malkice pipkao.
Emili: Kako si tvrdoglava.
Stara Gospa: Dženi, nemoj da uznemiravaš devojku.
Margarita: Mogu li da vidim filmove?
Emili: Zašto?
Margarita: Iz radoznalosti. Jednostavno, volim da ih gledam.

Emili joj daje rendgenske snimke. Margarita ih uzima i proučava. Dženi se priblizi i želi i ona da gleda snimke.

Dženi: (*zadirkuje je*) Ove mrlje ovde izgledaju kao da su doktorovi prsti na tvojim grudima.
Emili : Ti ne razumeš ove stvari. Bezdušna si. Bezdušna zato što teraš šalu s nesrećnicom kao što sam ja. (*Emili brizne u plač*). Ja sam nesrećna. Tako sam nesrećna.
Dženi: Nisam mislila ništa loše, Emili. Izvini.
Stara Gospa: Postali ste kao deca.
Margarita: Ni mi nismo srećne, Emili.

Dženi: Ni ja ... isto! Osećam se prazno, kao čaša bez vina.
Stara Gospa: Šta je to s vama, devojke. Margarita, kakve su to reči? Dženi, zašto i ti pričaš tako. Ti si uvek bila optimista.
Dženi: Da bila sam.
Stara Gospa: Šta se desilo? Nemaš vesti od svog dragana ili...?
Dženi: Šalje mi sms-poruke s vremena na vreme. Izgleda da se predomislio što je otišao. Tako mi se bar čini, na osnovu sms-ova. Oni su slatki, ali, to su samo reči koje putuju više stotina kilometara...
Margarita: Šalje ti stvarno sms-poruke?
Dženi: Zašto, šta je tu čudno?
Margarita: Ništa, prosto obožavam sms-poruke. Poseban je osećaj kada dobiješ sms.
Stara Gospa: Zar nećeš da nam ih pokažeš?
Dženi: Oh, ne, nipošto.
Margarita: Zašto?
Emili: Možda i nisu tako slatki kako nam je rekla.
Stara Gospa: Hajde Dženi, daj, pročitaj nam neku od sms-poruka.
Dženi: Ah, odneo vas vrag, kakve ste postale, ne može čovek imati nikakvu intimu.
Stara Gospa: Zašto se žališ Dženi? Pa i mi tebi pričamo sve što nam se dešava.
Dženi: Dobro, dobro... Evo...

Dženi uzima telefon i čita jedan sms.

Dženi: *Šetam se glavnom ulicom Milana i mislim na tebe. Ponoć je i mraz. Voleo bih da sam tamo, kraj tebe*.
Stara Gospa: Baš divno.
Margarita: Vidi se jasno da se predomislio što je otišao.
Emili: Poruka pokazuje da će se on vratiti vrlo brzo.
Dženi: Evo još jedan – *Video sam u jednoj prodavnici kaput za koji pomislih da bi se tebi svideo. Samo na tebe mislim*.
Stara Gospa: Eh, jadni momak. Kako samo pati.
Dženi: Baš me briga. I ja sam propatila. Mnogo sam ga molila da ostane, da me ne ostavlja.
Margarita: Pa možda je imao potrebu da ode!
Dženi: Otišao je tek tako. Da se “smiri”, “relaksira”... Ili da bi “video da li me zaista voli”.

Stara Gospa: E pa, takvi su muškarci.
Margarita: E pa, izgleda da se uverio da te voli.
Dženi: Možda, možda... Ali, na kraju krajeva, kakve važnosti ima da li me voli ili ne? Daleko od očiju, daleko od srca... Zar ne kažu tako?
Stara Gospa: Ne drugačije je – daleko od očiju, bliže srcu...
Emili: Oh, ne, ne, polako... Onako je kako je Dženi rekla – daleko od očiju, daleko od srca...
Margarita: Čekajte, kako beše... blizu srca, očiju...
Dženi: Hej, baš si sada sve usrala. Tako je kako sam ja rekla.
Stara Gospa: Ne Dženi, onako je kako sam ja rekla.
Emili: O, ne...
Stara Gospa: Ne, baš je kako sam ja rekla...
Dženi: Uostalom, nije važno. Ono što hoću da kažem jeste da se osećam kao dete ostavljeno usred blata na ulici... Osećam se jednostavno, kao govno. E pa nađite sada metaforu za ovo moje osećanje: "I feel like a shit, 'short' and Albanian!"

DŽENIN MONOLOG

Dženi je sama. Čita sms-ove na telefonu.

Dženi: *Danas sam bio naspram jedne prodavnice cveća. Razmišljao sam koji od cvetova bi ti se najviše svideo, Dženi.*
Lažeš. Lažeš. Boli tebe dupe za mene.

Čita drugi sms.

Probudio sam se noću i više nisam mogao da zaspim, dočekao sam i zoru. Ne znam zašto sam imao predosećanje da si i ti budna u to vreme i činiš isto što i ja.
Govno usrano. Bolela te guzica od seksa koji si imao prethodne noći, zato si se probudio tako rano. Kako si samo bezobrazan. Govoriš mi o cveću i zori, pišeš mi da misliš na mene i da me još uvek

voliš, ali mi nikada nisi objasnio zašto si onda otišao od mene. Šta te to drži daleko od mene ako me zaista voliš? Pokvarenjače, ti se igraš sa mnom. Nemaš ideju kroz kakav pakao ja prolazim. Ne teše me uopšte tvoje poruke iz daleka. Ništa me ne može utešiti, osim možda kada bi bio ovde kraj mene. Ti si tako daleko i ove reči mi deluju kao led hladne. Ne osećam ih, Frank. Više ništa ne osećam. Ni samu sebe, ni kako dišem. Pišeš da me voliš, ali kako da ti verujem? Kako da ti verujem da ti nisi s nekom drugom dok ja ovde lijem suze za tobom? Kako da ti verujem da upravo sada dok čitam tvoj sms ti nisi s nekom drugom, u njoj, i upravo svršavaš? Kako da ti verujem? Boli tebe dupe za mene.

Čuje se signal novog sms-a. Dženi otvara mobilni i čita euforično.

Na terasi sam. Ne znam zašto sam se setio našeg prvog sastanka.

Dženi besno baca mobilni telefon i brizne u plač.

DUGOKOSA U SALONU STARE GOSPE

U Salonu su Stara Gospa, Emili i Margarita. Zaspale su na stolicama. Čuje se kako hrču. Ulazi Dugokosa i kruži oko njih. Zatim se zakašlje ne bli ih probudila. Stara Gospa i devojke se bude, pomalo zatečene i zbunjene.

Stara Gospa: Ko si ti, veštice?
Dugokosa: Eh, znam, to je zbog moje kose, koja je neobično dugačka.
Stara Gospa: Ti kao da dolaziš iz neke ćelije bez prozora u nekom od tajnih zatvora gde su te držali zbog špijunaže. Ili te je otac zatvorio u podrum zato što si uvek držala majčinu stranu?
Dugokosa: Ah, ne, gospođo! Vi se samo šalite! Sama sam je negovala jer sam tako htela. Duga kosa mi se uvek dopadala. I moj muž voli dugu kosu, lud je za njom. Ali danas... Rešila sam da skratim kosu.
Stara Gospa: Ali zašto? Imate neku nevolju? Ko vas je naterao?

Dugokosa: Da vam kažem istinu, skraćujem je u inat mužu. Juče sam se rastala s njim i danas sam rešila da skratim kosu. Hoću da prekinem svaku vezu s njim.
Stara Gospa: Divota. Devojke, hajde na posao.

Emili i Margarita nameste Dugokosu na stolicu i počinju da joj skraćuju kosu.

Stara Gospa: Imaš li neku priču za nas?
Dugokosa: Danas je na vestima bilo da su opet izbili sukobi u Pojasu Gaze.
Margarita: Čiji pojas rekoste?
Dugokosa: Pojas Gaze, u Palestini.
Emili: To nije na našem kontinentu, zar ne?
Dugokosa: O, ne, daleko je odavde.
Stara Gospa: Otkud pa znaš za takve stvari?
Dugokosa: Vesti na TV-u. Ja ih pratim uvek, sva izdanja. Lokalne vesti, zatim BBC, DW, Glas Amerike, Slobodnu Evropu, NBS i mnoge druge TV i radio stanice. Pasionirani sam pratilac vesti. Naročito hronika o bitaka i sukoba među ljudima. Čini mi se veoma interesantnim. Zamislite rat ili tuču između dvojice ili više ljudi. Ja uživam u tim prekrasnim prizorima.
Margarita: Ništa ne razumem.
Emili: Ni ja.
Dugokosa: Oh, ja vas razumem. Nije važno, radi se prosto o mojoj pasiji.
Stara Gospa: U poslednje vreme u našem salonu imali smo samo čudne devojke i žene. Već nekoliko dana nam dolazi jedna žena koja želi da je našminkamo što je moguće više. I znaš zašto? Zato što joj se sviđa posle da umaže prste u šminku i poliže ih. Kakva čudna navika.
Dugokosa: A meni se, na primer, sviđa da moju kosu metnem između butina, i da onda hodam njišući kukovima.
Margarita: Nije li to malo odvratno?
Dugokosa: Naprotiv, jako je uspaljujuće.
Emili: Zato mi ova kosa miriše na govna.
Stara Gospa: A šta ćeš stavljati među butine sada kada više ne budeš imala dugu kosu?

Dugokosa: Ne znam, stvarno ne znam. Sigurno ću pronaći neku drugu pasiju. Morala sam da žrtvujem kosu zbog one plačipičke, moga muža. On će se vratiti za nekoliko dana. Uvek to radi, pobegne na nekoliko dana, pa se vrati. Ali ovog puta će biti drugačije. Kada me vidi s kratkom kosom, biće mu jasno da mislim ozbiljno.
Stara Gospa: Kakva opaka kazna.
Dugokosa: On zaslužuje i veću kaznu.
Emili: Zašto ne uradite nešto drugo u inat njemu? Recimo, skratite jednu nogu ili ruku?
Dugokosa: Toga se nisam setila.
Margarita: O, ne, to bi vas bolelo. Nemojte to da uradite.
Dugokosa: Naravno da neću. Zar vam izgledam tako luda?
Stara Gospa: Pfuj, do vraga. Salon se napunio prljave kose. Kada ste poslednji put oprali kosu?
Dugokosa: Juče.
Stara Gospa: Ne pitam vas kada ste je pokvasili, već oprali.
Dugokosa: Šta vi mislite, gospođo, da je nisam prala? Perem je stalno, najmanje jednom nedeljno.

Emili i Margarita prepliću se u njenim dugim vlasima i obmotavaju se njima.

Dugokosa: Pazite, boli me.
Stara Gospa: Bilo bi dobro da naoštrite makaze, devojke.

Devojke oštre makaze. Vlasi kose, duge kao konoplja, padaju poput kiše.

MONOLOG DUGOKOSE

Dugokosa: Ja sam mu rekla: “Ti si pokvaren”, a on mi je uzvratio: “Ti si kurva.” Ja sam rekla: “Ti si crknuti magarac”, a on je uzvratio: “Ti si izlapela krava.” I onda sam ga opsovala još grđe, rekla sam mu: “Ti si arogantan”, a on mi je uzvratio isto tako oštro: “Tvrdo-

glava ženo", reče. Oh, moja nervoza je dostigla kulminaciju. Okrenula sam se zatim i pljunula ga u lice, a, časti mi, i on je učino isto meni. "Džukelo nijedna", rekoh mu, "usuđuješ se i da me pljuneš." A onda sam iz dubine stomaka izvukla najveću uvredu koja može da se kaže jednom muškarcu: "Ona tvoja stvar je", rekoh, "ovolicka, kao moj mali prst. A muda su ti kao dve kuglice koje stare bake stavljaju na džempere kada pletu!" Oh, samo da ste ga videli, uzdrhtao je kao divlji konj, krenule su mu bale, vikao je, pao je na pod, bacakao se od ljutnje, i onda, oh, bezobraznik, opsovao me je tako strašno da još ne mogu doći k sebi: "Ti si kurva!" reče. Podlac! To nisam mogla da mu tolerišem. Kao da mi je palo nebo na glavu. Zapravo kao da me je sunce zaslepilo, nisam videla ništa, videla sam samo belinu, blještavilo od kojeg mi se činilo da sam oslepela. A onda, ne znam... Lekari su mi rekli da su mi dva zuba slomljena i vilica iščašena. Podlac... Nikada mu neću oprostiti tu psovku! Ja, kurva, fuj!

DŽENI I FRANK SE SREĆU NAKON DVE GODINE

Frank pravi krug od sveća u obliku srca. Pali sveće jednu za drugom i na kraju piše sms-poruku.

Frank (*čita naglas sms*): *Dženi, izađi na balkon. Ja sam ovde. Volim te puno.*

Malo kasnije, Dženi se pojavi na balkonu, pospana.

Frank: Dženi...
Dženi: Šta se dešava?
Frank: Dženi, ja sam, Frank...
Dženi: O, Bože!
Frank: Ovo je jedan mali poklon za tebe.
Dženi: Zašto si to uradio?

Frank: Reci mi, jer ... ja te volim Dženi.
Dženi: Ne razumem te.
Frank : Zar nije divno, vratio sam se tebi.
Dženi: Kasno je Frank.
Frank: Kako kasno? Pa je te volim.
Dženi: Prošlo je mnogo vremena, mnogo šta se promenilo.
Frank: Ali ne i moja ljubav prema tebi. Zar ne Dženi?
Dženi: Sve se promenilo. Ništa nije kao nekad.
Frank: Dženi, osvesti se, ja sam se vratio. Shvatio sam da te volim.
Dženi: Vrati se bolje gde si bio.
Frank: Ne Dženi, želim da sam s tobom.
Dženi: Ali je te ne želim više. Ja sam te zaboravila.
Frank: Ne verujem, ti me još uvek voliš.
Dženi: Ne trebaš mi više. Ja se osećam dobro ovako kako sam danas. Vrati se odakle si došao.
Frank: Ne možeš mi to uraditi, nije pošteno.
Dženi: Od onoga dana kada si pobegao od mene, počela sam da verujem da je sve pošteno.
Frank: Da otišao sam. Ali otišao sam, jer sam mislio da je to dobro za mene.
Dženi: Da, bilo je dobro za tebe, ali nisi mislio na mene.
Frank: Mislio sam na tebe. Sve vreme sam mislio na tebe.
Dženi: A ja sam mislila kako da te zaboravim.
Frank: Ali nisi me zaboravila, zar ne Dženi?
Dženi: Bolje mi je bez tebe.
Frank: To ne može biti istina. Ti si samo ljuta ne mene, ali ti me voliš.
Dženi: Grešiš, kada sam te volela ja sam ti rekla da te volim. Rekla sam da te volim i onoga dana kada si mi okrenuo leđa. Zašto to ne bih uradila i danas kada si došao da mi kažeš da me voliš?
Frank: Imam ovde dva prstena. Ja sam spreman...
Dženi: Frank, zadrži prstenje za neku drugu devojku.
Frank: Neće biti druge devojke. Ne mogu voleti neku drugu. Probao sam. Ovaj prsten je za tebe Dženi.
Dženi: Ne, Frank. Kasno je.
Frank: Kako može biti kasno za ljubav?
Dženi: Kasno je, Frank.
Frank: Ja ću te čekati.
Dženi: Nema zašto da me čekaš. Laku noć, Frank.

Frank: Voleću te uvek.
Dženi: Laku noć.
Frank: Zauvek.
Dženi: Laku noć, do vraga!

Dženi ulazi u kuću. Frank pada na kolena i onda uzme jednu sveću i drži je pred licem.

FRANKOV MONOLOG

Frank: Ne mogu da poverujem! Ne mogu da poverujem! Ne može biti istina. Ona me još voli, samo je ljuta na mene. Poznajem ja svoju Dženi, svog mišića... Sećaš li se kada sam te tako zvao: "Mišiću!" Ostaću ovde sve do zore. I čekaću i do sledeće zore ako treba, i još mnogo zora... Umreću ovde pred tvojim prozorom. Sve dok me ne pustiš unutra. Dok mi ne kažeš da me još uvek voliš. Ti me voliš, Dženi! Ljuta si na mene, znam, ali ti me voliš, zar ne Dženi? Znam da ne možeš da zaspiš sada i znam da ćeš ponovo izaći na balkon da vidiš da li sam još uvek tu. A ja sam ovde. Ovde te čekam. Postaje hladno, ali ne mari. Neka se i smrznem. Neka bude ovo smrzavanje kazna za to što sam otišao. Kada me budeš videla kako drhtim od hladnoće, valjda će ti srce omekšati i pozvaćeš me unutra. Oh, ugrejaću se tada brzo, ugrejaće me naše suze... Ti ćeš bez sumnje plakati, pokazaćeš koliko mnogo sam ti nedostajao. Ovde ću biti, Dženi. Ovde...

ZMIJA UMIRE

Rano jutro. Zmija i Margarita spavaju. Margarita se krišom budi, uzima Zmijinu kožu koja je tu pored i zapali je. Koža gori. Malo kasnije zraci sunca koje se rađa lagano se probijaju u sobu. Čuje se kukurikanje petlova. Zmija se budi iz sna, kao iz neke more.

Zmija: Ne, neeee...
Margarita: Šta ti je?
Zmija: Sanjao sam ružan san. Kao da gorim na lomači...
Margarita: Umoran si, izgleda. Zašto ne odspavaš još malo.
Zmija: Ne bih smeo da spavam više. Sunce je počelo da se rađa, čuju se petlovi. Treba da uđem u svoju kožu... A ti, zašto su ustala tako rano?
Margarita: Probudio me je jedan san.
Zmija: Kakav san?
Margarita: Kao da si ti ... odlučio da ostaneš samo čovek i nikada više ne uđeš u zmijsku kožu.
Zmija: Intresantno.

Zmija njuška.

Zmija: Čini mi se da osećam nekakav miris...
Margarita: Kakav miris?
Zmija: Kao da nešto gori...
Margarita: Da, imaš pravo.
Zmija : I ti osećaš isto?
Margarita: Da.
Zmija: Šta može da bude? Da nije nešto izgorelo napolju? Odakle dolazi ovaj miris?
Margarita: Oh, nije ništa, ne brini. Lezi i spavaj slobodno.
Zmija: Znaš da ne smem da zaspim.

Zmija ustaje iz postelje i hoda po sobi.

Zmija: Gde je moja koža?

Margarita: Šta će ti? Ne treba ti više zmijska koža. Ti si čovek i takav ćeš ostati zauvek.
Zmija: Šta to bulazniš Margarita? Gde je moja koža?
Margarita: Nema više kože. Spalila sam je.
Zmija: Nemoj da se šališ, Margarita.

Margarita mu pokazuje ostatak od izgorele kože.

Margarita: Evo šta je ostalo od tvoje kože.
Zmija: Zašto, zašto si to učinila?
Margarita: Uradila sam to za tebe, da živiš kao čovek. Samo kao čovek. Zar nisi srećan?
Zmija: Ne, Margarita, nisam srećan. Ovo je moj kraj. Rekao sam ti da ako se ne vratim u tu kožu pre izlaska sunca, da ću umreti.
Margarita: Nećeš umreti, videćeš. Ti ćeš živeti.
Zmija: Zašto, zašto, Margarita? Koliko sam te samo voleo.
Margarita: I ja te volim. Živećemo srećni.
Zmija: Ti, možda, ali ne i ja. Ovo je moj kraj.
Margarita: Ne ovo je tvoj početak. Naš početak.

Zmija počinje da se guši. Sunčevi zraci sve više osvetljavaju prostoriju.

Zmija: Zbogom, Margarita.
Margarita: Ne, nemoj mi reći zbogom. Ti nećeš umreti.
Zmija: Zašto si to učinila, Margarita?
Margarita: Učinila sam za tebe, za nas dvoje.

Zmiju obliva znoj. Drhti.

Zmija: Hladno mi je. Smrzavam se.

Margarita ga pokriva dekom.

Margarita: Proći će te. Sve će biti u redu.
Zmija: Ne, Margarita... Ja umirem.

Zmija se sprema da izdahne. Margarita plače.

Margarita: Ne, ti ne smeš da umreš.
Zmija: Videćemo se na drugom svetu, Margarita…
Margarita: Ne, nemoj da umreš… Ostani sa mnom.
Zmija: M a r g a r i t a…
Margarita: Ostani sa mnom. Nemoj da umreš. Ostani kao čovek ili kao zmija. Samo budi sa mnom. Ne ostavljaj me samu.
Zmija: G o t o v…

Zmija umire. Margarita grize prste na rukama.
Jeca bez glasa.

Margarita: Neeee…

UBISTVO PUKOVNIKA

Stara Gospa oštri veliki nož. Deluje da je besna. Čuje se glas Pukovnika koji dolazi izvana.

Pukovnik: Draga!

Stara Gospa prostire crveni tepih pred vratima na koja treba da uđe Pukovnik.

Stara Gospa: Tu sam, dragi.

Stara Gospa skriva nož iza leđa. Pukovnik ulazi, pijan je. Hoda po crvenom tepihu.

Pukovnik: Lep tepih. Nisam znao da imamo takav tepih. Sviđa mi se crvena boja.

Pukovniku je muka, povraća mu se.

Stara Gospa: Uđi u kadu, dragi. Otrezniće te voda.

Pukovnik ulazi u kadu s vodom.

Pukovnik: Nemoj da pomisliš da sam pijan, draga. Danas uopšte nisam pio. Igrao sam šah s nekim prijateljima i pili smo voćni čaj. Ni kapi alkohola. Tako da nisam pijan, sem ako me nije opio šah i voćni čaj.
Stara Gospa: Razume se da nisi pijan, dragi.
Pukovnik: Ali ovde veoma retko nalazim rakiju. Tamo dole rakiju smo pekli sami. Moj otac, pokoj mu duši, pekao je odličnu rakiju. Da ti kažem nešto: onoga dana kada me je otpratio u vojnu službu, otac me je poprskao rakijom, i rekao: “Miris ove rakije vratiće te zdravog i veselog kući.” I zaista sam se takav i vratio, zdrav i veseo. Nijedna ogrebotina, ništa...
Stara Gospa: Zatvori oči i samo se opusti, dragi.
Pukovnik: Znaš li koliko te volim?
Stara Gospa: Koliko?
Pukovnik: Mnogo. Toliko da bih čitav jedan grad spalio za tebe.
Stara Gospa: Eh, bilo bi bolje kada bi izgradio jedan grad za mene.
Pukovnik: Draga, okupaj me. Istrljaj mi leđa i telo...
Stara Gospa: Da, dragi. Samo ti zatvori oči i opusti se...

Pukovnik zatvori oči. Stara Gospa mu zarije nož. Krv prokulja u slapu. Kada se napuni krvlju i krv se razliva po podu... Sve postane crveno od krvi.

Stara Gospa: Umri, gospodine, skriveni soldatu. Prokleti Rodrigez!

Izvadi mu iz džepa bocu s rakijom i prolije je po njegovom telu.

Stara Gospa: Evo, zalivam te i ja rakijom, da odeš svojem ocu na onaj svet “zdrav i veseo”... Biće mu drago kada te bude video.

Stara Gospa briše o svoju kecelju nož natopljen Pukovnikovom krvlju.

ISPOVEST STARE GOSPE

Stara Gospa: (*sama*) Bilo je vreme ljubavi... Margarita...? Emili...? Dženi...? Gde ste...? A onda se nebo zarumeni i zemlja poče da se trese. Tresla se i naša kuća. Otac je psovao zato što nije mogao da čita novine, toliko je drmalo. Baka je proklinjala što ne može da plete čarape. Majka je plakala u uglu sobe i nije hetela da govori ni s kim. Otac je kazao da je rat nešto iracionalno, nešto što on nikada nije razumeo. Baka je rekla da pamti tri rata, ali da je, prema njoj, ovaj rat bio daleko najprljaviji. Ja sam tada bila mala devojčica i jako slabašna. Bila sam, kako mi je govorila mati, samo kost i koža. Kada su oni podmetnuli požar u našoj kući, ja sam pobegla i sakrila se u šupljini starog hrasta u našem dvorištu. Kuća je izgorela. Baka. Otac. Mati. Sve sam videla. Videla sam i njegovo lice, zlotvora. On je stajao na uzvisini preko puta naše kuće, pušio je i posmatrao kako gori kuća. Kada se dvorište napunilo dimom, ja sam pobegla i sakrila se u salonu lepote koji je držao komšija. Niko me nije video. Ni on. Margarita, Dženi, Emili, gde ste do vraga? Zašto niste tu da čujete moju ispovest. U Španiji je bilo čudnih ljudi. Ceo svet se skupio u Španiji. Madrid je bio postao gnezdo dobra i zla ovog sveta. Rodrigez, prokletnik. Rekao je da se zove Rodrigez. Slagao me je. Sve je slagao. Uzela sam za muža Rodrigeza... Margarita.... Šta je to s vama? Trebalo je da ste ovde, da me čujete... Ali one noći... Ah, one noći. Rodrigez nije bio kod kuće. U kutiji, gde je držao pribor za brijanje, našla sam nešto. Ah, šta sam našla! Jednog drugog Rodrigeza. Poznala sam njegovo lice na fotografiji. Bio je on. Njegovo lice ... ono koje je gledalo sa uzvisine preko puta naše kuće... Njegovo lice dok puši cigarete... Vatra je gorela... Prokleti Rodrigez, rekoh. I ... zabila sam mu nož straga. Da, Emili ... zabila sam mu nož. Ali gde ste devojke? Margarita...? Emili...? Dženi...?

Ulazi Doktorka.

Doktorka: Koga zovete tako, Stara Gospo? Šta vam je?
Stara Gospa: Zabila sam nož onome. Ja sam ubila Rodrigeza. Osvetila sam se.

Doktorka: Tako, dakle, a?
Stara Gospa: Da. Želite da znate zašto?
Doktorka: Da.

Stara Gospa udahne vazduh duboko i priča u bunilu.

Stara Gospa: Bilo je vreme ljubavi ... ass assssdtrrrr ... munnssssdeeeddvvuertddd... Avvavaggddgdgd....

Stara Gospa gubi dah.

Doktorka: Popijte malo vode.
Stara Gospa: Do vraga, kakva kletva.
Doktorka: U redu je, u redu. Ustanite sada i idite u svoju sobu da prilegnete. Ako budete imali problema, samo pritisnite zvono, i ja ili neki dežurni lekar doći ćemo odmah.
Stara Gospa: Ne mogu sada.
Doktorka: Zašto?
Stara Gospa: Treba da zatvorim salon. Ne mogu ga ostaviti ovako, otvorenog. A zatim, čekamo i nove mušterije koje treba da dođu.
Doktorka: Eh, Stara Gospo, Stara Gospo... Vi još uvek spominjete taj salon. Kakva vam je to fikcija?
Stara Gospa: Da znate kakav smo grozan dan imale juče. Došla nam je jedna debela žena i tražila od devojaka da joj čupaju dlake sa guzice. Gospode, kakav je to užas bio. Njeni urlici čuli su se sve do neba.
Doktorka: Hajdete sad, Stara Gospo, nemojte da me zadržavate, jer imam mnogo posla.
Stara Gospa: Sačekajte da vidim šta je bilo s devojkama. Margarita... Emili... Pa gde su se izgubile moje devojke!
Doktorka: One spavaju u svojim sobama. Kasno je, Stara Gospo, i svi sada spavaju. Idite i vi u krevet.
Stara Gospa: Naopakih li devojaka, o gospode. Pa kako su mogle da ostave salon ovako. Nisu ga čak ni očistile.

Spolja se čuje snažan krik. Margrita u pidžami, ulazi urlajući.

Margarita: Zmija u sobi, zmija u mojoj sobi...

Doktorka : Eh, smiri se, Margarita, sanjala si.
Margarita: Ne, nisam sanjala. Bila je zmija ... u mojoj sobi...

Ulazi Dženi, i ona je u pidžami. U ruci drži upaljenu sveću.

Dženi: Kakva je ovo galama?
Stara Gospa: Ništa ne razumem.
Margarita: Bila je zmija, zmija u mojoj sobi...
Doktorka: Dobro, dobro, odoh da vam prekontrolišem sobu.

Izlazi Doktorka. One ostaju same na sceni.

Stara Gospa: Kakav zamoran dan. (Z*a Doktoricu*) Kakva je ludača ova žena. Stvarno mi ide na živce ova vrsta žena.

Kratka tišina. U međuvremenu ulazi Emili. Sve četiri žene sede na stolicama, kao u prvoj sceni. Obavija ih mrak, vide im se samo glave. Udišu i izdišu vazduh istovremeno, što stvara utisak da su se njihova tela i duše stopile u jedno. Malo kasnije.

Stara Gospa: Treba da vam odam jednu tajnu, devojke. Ja sam ubila Rodrigeza.
Margarita: Stvarno, Stara Gospo?!
Dženi: Jeste li pri pameti?!
Stara Gospa: Želite li da znate zašto?

Stara Gospa udahne duboko.

Dženi: Smrtno smo znatiželjne.
Margarita: Obožavam priče koje se završavaju ubistvom.
Stara Gospa: Bilo je vreme ljubavi...

Stara Gospa gubi glas. Nastavlja da priča, ali se ne čuje šta govori. Margarita, Dženi i Emili je slušaju zadivljeno.

KRAJ

Preveo s albanskog Škeljzen Malići

BELEŠKE O AUTORIMA I PREVODIOCIMA

Ataši, **Arben** (Atashi, Arben) rođen je u pećkoj opštini. Diplomirao je na Univerzitetu u Prištini, gde je magistrirao iz oblasti filologije. Trenutno piše doktorsku disertaciju iz filologije. Bavi se prevodima, naročito s nemačkog, s kojeg je prevodio drame, priče, pesme, kao i publicistiku. Radio je za nekoliko kosovskih novina. Na Odseku za novinarstvo Univerziteta u Prištini od 2008. predaje predmet *Multimedija*, a asistent je za predmete *Uvod u novinarstvo* i *Novinarski žanrovi*. Kao gimnazijalac, 1997. godine, objavio je svoju prvu knjigu – roman *Ëndërr e ankthshme* (*Anksiozni san*). Objavljivao je priče, poeziju i kritičke tekstove u novinama i časopisima na Kosovu, u Albaniji i Crnoj Gori. Izdavačka kuća “Buzuku” objavila mu je 2008. godine studiju *Res publika: Proza Muse Ramadanija*, a u štampi je knjiga *Res critica: Interpretacije*.

Bajraj, **Fadilj** (Bajraj, Fadil) prevodilac, uglavnom američke i engleske književnosti. Neke od prevedenih i objavljenih dela: *Antologji e rok poezisë*, (1997) *Beat Poetry* (1997), Ezra Pound – *Portrait D'une Poesie* (2001), Charles Bukowski – *Femra më e bukur në qytet* (priče, 2003), Stephen Spender – *Variacione mbi jetën time* (pesme, 2004), Carolyn Forche – *Çast i trishtë dhe poezi të tjera* (pesme, 2007), John Fante – *Pyete pluhurin* (roman, 2007), Janusz Glowakki – *Motra e katërt* (drama, 2008), Christopher Durang – *Deizilend* (drama, 2009), Tom Stoppard – *Rock'n'roll* (drama, 2010). Neki od prevoda objavljenih na engleskom: Jeton Neziraj – *The Bridge* (2008), Jeton Neziraj – *War in Times of Love* (2008), Jeton Neziraj – *Speckled Blue Eye* (2009). Takođe, preveo je veliki broj pesama različitih autora objavljenih u književnim časopisima, kao što su: E. E. Cummings, Raymond Carver, Dan Fante, Fernando Pessoa, itd.

Bajraj, **Dževdet** (Bajraj, Xhevdet) rođen je 1960. godine na Kosovu. Pesnik i prevodilac. Prevođen na strane jezike i dobitnik nekoliko književnih nagrada. Živi i radi u Meksiku.

Berišaj, Anton (Berishaj, Anton) rođen je u Podgorici. Objavio je zbirku pesama *Lule mëngjesi* (*Jutarnje cveće,* Podgorica, 1986) i studije *Retorika dhe letrarësia : Teksti i Bogdanit* (*Retorika i literarnost*, Priština, 2005), *Letërsia per-formative* (*Per-formativna književnoist,* Priština, 2010). Profesor je književnosti na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini. U časopisima i raznim publikacijama objavljivao je poeziju, prozu, recenzije, kritičko-teorijske rasprave i književne studije. Preveo je na albanski brojne književne teoretičare, posebno ruske formaliste i češke strukturaliste.

Đocaj, **Iljir** (Gjocaj, Ilir) rođen je u Peći. Diplomirao je na Odseku za književnost i na Odseku za dramaturgiju Univerziteta u Prištini. Piše drame, filmske scenarije i priče. Njegova drama *Bodrum* ('Podrum') izvedena je premijerno u Nacionalnom teatru Kosova 2009. Radi u "Kosovafilmu".

Gojani, **Trina** (Gojani, Trina) rođena je u Đakovici. Piše poeziju i bavi se prevođenjem književnosti s engleskog jezika. Studirala je istoriju na Univerzitetu u Prištini. Objavljivala je pesme i prevode u časopisima *Ars*, *MM*, *Jeta e re*, *Mehr Licht*, *Gazeta Albania*, *Koha ditore* (kulturni dodatak), itd.

Haljilji, **Ervina** (Halili, Ervina) objavila je dve zbirke pesama *Trëndafili i heshtjes* (2004) i *Vinidra* (2008). Studira na Filološkom fakultetu Univerziteta u Viljnusu, Litvanija.

Hadžaj, **Ardijan** (Haxhaj, Ardian) rođen je u Glarevu kod Kline. Završio je odsek Albanske književnosti i master studije na Filološkom fakultetu Univerziteta u Prištini. Izdao je knjigu poezije *Smrt*

urliče u mojim očima 1994. godine. Njegov roman *Kraj jedne misije* osvojio je drugo mesto 2006. godine u nacionalnom konkursu izdavačke kuće "Buzuku". Drugi roman *Glavna hronika Kosova polja*, objavio je 2008. godine. Pisao je brojne studije u književnim časopisima *Sheshi*, *Fjala*, *Jeta e re*, i na stranicama za kulturu u dnevim listovima *Koha ditore*, *Zëri* i dr. Piše i scenarija za film i književnu kritiku.

Hodža, **Balsor** (Hoxha, Ballsor) rođen je 1975. Diplomirao je engleski jezik i književnost. Nakon završetka rata radi za misije međunarodnih organizacija na Kosovu. Objavljivao je pesme i druge literarne tekstove u raznim književnim časopisima. Prva zbirka pesama Balsora Hodže biće uskoro objavljena u Prištini.

Idrizi, **Arben** (Idrizi, Arben) rođen je u Vučitrnu. Objavio je dve zbirke poezije u izdanju časopisa *MM* Centra za humanističke studije "Gani Bobi": *Heqakeq* (*Zlopatio sam se*, 2003) i *Libri i te qenit* (*Knjiga bića*, 2010). Arben objavljuje i književne prevode s italijanskog jezika (*Ništa što je ispod* Valerija Magrelija), kao i prevode poezije Kuazimoda, Sanguinetija, Pazolinija, i dr. Radio je pet godina kao novinar u nedeljniku *Zeri*, sada je urednik u dnevnom listu *Express*. Urednik je i interdisciplinarnog časopisa *MM: Revista mikste*.

Imami, **Nailje** (*Imami* Mala, *Naile*) rođena je u Medveđi, na jugu Srbije. Diplomirala je na Odseku za savremeni albanski jezik i književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu. Prevodi stručne i književne tekstove s albanskog na srpski i sa srpskog na albanski. S albanskog je prevela u okviru projekta uzajamnog prevođenja poezije balkanskih naroda *Albanska poezija* (Atina, izdavač: Christos G. Papoutsakis), dramu Stefana Čapalikua *Utopia* (časopis *Pismo*, 2002), poeziju Fljore Brovine *Nazovi me mojim imenom*. Autor je univerzitetskog udžbenika *Gramatika savremenog albanskog jezika – Fonetika i morfologija* (Beograd, 2010). Takođe je autor čitanke namenjene za učenike prvog razreda osnovnih škola na jugu Srbije,

Zavoda za izdavanje udžbenika iz Beograda. Od 1999. godine lektor za predmet Savremeni albanski jezik na Katedri za albanologiju na Filološkom fakultetu u Beogradu.

Kadriu, **Genc** (Kadriu, Genc) pesnik, umetnik i mislilac. Diplomirao je 2003. godine lepe umetnosti na Sir John Cass School of Art u Londonu, gde trenutno živi. Radi kao fotograf. Objavio je više članaka o političkim i socijalnim problemima u raznim časopisima na Kosovu i vani.

Ljumi, **Bekim** (Lumi, Bekim) diplomirao je na Odseku za albansku književnost i literaturu Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. Pored toga, diplomirao je i na Odseku za pozorišnu režiju Fakulteta scenskih umetnosti Akademije lepih umetnosti u Tirani u Albaniji. Već nekoliko godina radi kao slobodni režiser. Režirao je nekoliko predstava na sceni "Dodona" Nacionalnog teatra Kosova i u Teatarskoj laboratoriji "Loja" ('Igra'). Njegove predstave su predstavljale Kosovo na brojnim međunarodnim pozorišnim festivalima i manifestacijama (Švajcarska, Francuska, Italija, Nemačka, Grčka, Makedonija i Kosovo). Njegova predstava *Lekcija*, rađena prema tekstu Ežena Joneska, nagrađena je 2006. godine kao najbolja predstava na Festival Internazionale del Teatro u Luganu (Švajcarska). Ljumi je umetnički direktor Pozoršne laboratorije "Loja", koju je osnovao septembra 2009. godine. Takođe je profesor pozorišne režije na Fakultetu umetnosti Univerziteta u Prištini, kao i osnivač i glavni urednik časopisa za pozorište *Loja*.

Malići, Škejlzen (Maliqi, Shkëlzen) filozof, publicista i izdavač. Direktor Centra za humanističke studije "Gani Bobi" iz Prištine. Izdavač i glavni urednik nekoliko časopisa (*Fjala*, Časopis za umetnost, kulturu i društvena pitanja 1986–1988; *Thema*, Časopis Društva filozofa Kosova 1989–1992; *MM*, Miks časopis za filozofiju, književnost, umetnost, politiku, 1995–2011; *Arta*, dodatak za vizuelne umetnosti u nedeljniku *Java*, 2001–2002). Knjige: *Estetičke ideje u doba borbe oko ikona*, Beograd, 1980; *Nyja e Kosovës* (*Kosovski čvor*) Ljubljana, 1990, Priština 2010); *Albanski Gandhism* (na

slovenačkom, Klagenfurt, 1993); *Shqiptarët dhe Evropa* (*Albanci i Europa*, Peć, 1994); *Kosova: Separate Worlds* (na engleskom Priština / Peć, 1998, treće izdanje 2001); *Estetika e arealit bizantin (Estetika vizantijskog areala*, Priština, 1999); *Kossovo: Alle radice della conflitto*, (na italijanskom, Lecce, 1999); C*ivil society in Kosova* (urednik, na engleskom i albanskom jeziku, KCSF, Priština 2001); *Teatri Dodona : monografi* (Monografija pozorišta Dodona, kourednik sa Jetonom Nezirajem, Priština, 2002).
Kontakt: maliqi@gmail.com, web site: http://shkelzenmaliqi.wordpress.com

Matoši, Haljilj (Matoshi, Halil) rođen je u Gmici kod Kamenice na Kosovu. Studirao je filozofiju i sociologiju. Po profesiji je novinar. Bio je glavni urednik časopisa *Alternativa* (Ljubljana, 1990), političkog nedeljnika *Zëri* (*Glas*, Priština, 1990), dnevnih novina *Lajmi* (*Vesti*, Priština, 1996), zatim glavni urednik mesečnika za kulturu i filozofiju *Sheshi* (*Trg*). Sada je urednik kulturnog dodatka dnevnih novina *Koha ditore* u Prištini, za koje piše kolumne. Matoši piše poeziju, priče i eseje. Objavio je i književne i filozofske studije. Autor je knjiga *Frymë varresh në dallgore* (*Dah grobova na stenovitoj obali*, poezija, 1988), *Udhëtim nëpër ëndërr të keqe* (*Putovanje po lošem snu*, mešoviti tekstovi, 1994), *Lajmësi memec* (*Gluvonemi glasnik*, priče, 1996), *Udhëtim nëpër zhgjëndërr të keqe* (*Putovanje po lošoj javi*, ratni dnevnik ili eseji, 2000), *Hija e Krishtit* (*Hristova senka* poezija, 2004). U toku rata na Kosovu zarobile su ga srpske snage bezbednosti. Bio je oko godinu dana u Kazneno-popravnom zavodu "Zabela" u Požarevcu. U štampi je njegova šesta knjiga *Qyteti pa dashuri* (*Grad bez ljubavi*, eseji i pogledi). Živi u Ajvaliji blizu Prištine.

Neziraj, **Jeton** (Neziraj, Jeton) dramaturg, prozni pisac i scenarista s Kosova. Trenutno je angažovan kao umetnički direktor Nacionalnog teatra Kosova. Napisao je više od 15 drama koje su izvođene na scenama Kosova, kao i u više evropskih zemalja i u Americi. Njegove drame prevedene su na engleski, francuski, nemački, španski, srpski, hrvatski, makedonski, bugarski, slovenački, rumunski, itd.

Kao dramaturg sarađivao je s više evropskih teatarskih kompanija. Njegova drama *Liza spava* dobila je glavnu nacionalnu nagradu izdavačke kuče “Buzuku”, a premijerno je izvedena 2007. godine na sceni Nacionalnog teatra Kosova. Dugometražni umetnički film po scenariju Neziraja, *Gomarët e kufirit* (*Pogranični magarci*) premijerno je prikazan oktobra 2010. godine, a sada se prikazuje na raznim festivalima. Jeton Neziraj je i autor više desetina tekstova i eseja o pozorištu, koji su objavljeni u lokalnim i međunarodnim časopisima. On je takođe autor nekoliko knjiga, među kojima je i knjiga posvećene slavnom kosovskom glumcu Faruku Begoliju. Neziraj je osnivač i direktor “Multimedija Centra” iz Prištine.
Kontakti: info@jetonneziraj.com / www.jetonneziraj.com

Paćaku, **Kujtim** (Paçaku ,Kujtim) rođen je u Prizrenu. Romske je nacionalnosti. Završio je Odsek za muziku Akademije umetnosti u Prištini. Autor je više knjiga objavljenih na Kosovu na romskom, albanskom, srpskom i engleskom jeziku. Prevođen je i objavljivan i na drugim svetskim jezicima. Radi kao novinar, i kao kulturni i politički aktivista.

Rahmani, **Kujtim** (Rahmani, Kujtim) prozaista i proučavalac književnosti. Objavljivao je priče, romane, knjige eseja i studije. Njegova polja interesovanja su književnost, književna antropologija, filozofija i politika. Za roman *Secili e citonte Biblën* (*Svako je citirao Bibliju*, 1994) dobio je prvu nagradu Udruženja književnika Kosova. Naučni savetnik je u Albanološkom institutu u Prištini.

Rudaku, **Avni** (Rudaku, Avni) rođen je u Gnjilanu. Diplomirao je psihologiju i sociologiju na Prištinskom univerzitetu, gde je nastavio i master studije iz sociologije. Objavio je više publicističkih, naučnih i književnih tekstova u časopisima i zbornicima na Kosovu i vani. Knjigu *Poezija bez daha* objavio je 2010. godine. U štampi se nalaze još dve njegove knjige, jedna u žanru antipoezije i druga s temama iz filozofije i psihologije; njihovo objavljivanje je planirano u 2011. godini.

Saljihu, **Besa** (Salihu, Besa) rođena je u Uroševcu. Studirala je psihologiju i engleski jezik. Objavila je ratni dnevnik sa 13 godina, kao i pesme i priče u kosovskim časopisima. Radi kao prevodilac u jednoj američkoj kompaniji.

Seljmani, **Špetim** (Selmani, Shpëtim) rođen je u Prištini. Diplomirao je glumu, a sada je na master studijama glume na Fakultetu umetnosti Univerziteta u Prištini. Uporedo studira i sociologiju na istom univerzitetu. Jedan je od osnivača modernog teatra "Po-po" u Uroševcu. Objavio je pesničku zbirku *Brenda guaces* (Unutar školjke) 2006. godine. Objavljuje pesme i tekstove u raznim kosovskim časopisima.

Suljaj, **Ragip** (Sylaj, Ragip) rođen je u Slapužanu na Kosovu. Radio je kao nastavnik i novinar u studendskim novinama *Bota e re*, u dnevnom listu *Bota sot*, a sada je novinar kulturne rubrike dnevnog lista *Zeri* u Prištini. Osim publicistike, Ragip Suljaj piše i poeziju, prozu, eseje, književnu kritiku i drame. Objavio je zbirke poezije: *Hija e gjallë* (*Živa senka*, 1986), *Anatomia e rënjës* (*Anatomija korena*, 1989), *Lisi i shenjtë* (*Sveti hrast*, 1993), *Mëngjes qumështor me akull* (*Mlečno jutro s ledom*, 2000), *Eliksir* (2007); zatim zbirke priča *Obsesioni* (*Opsesija*, 1992), *Përhitja* (*Priviđanje*, 1996), *Humbella e fërgëllisë* (*Jama drhtavice*, 2001), *S'kam kohë të jetoj me vdekjen* (*Nemam vremena da živim sa smrću*, 2004), *Estetika misterije* (2008), *Hija e shtëpisë* (*Kućna senka*, 2008). Za knjigu poezije: *Hija e gjallë* (*Živa senka*) nagrađen je 1986. nagradom "Hivzi Suljejmani" koja se dodeljuje najboljoj knjizi mladih autora. Takođe je dobitnik mnogih drugih književnih nagrada. Njegova poezija je uvrštena u antologije Alji Podrimje *Čija si, otadžbino* (Predlog za jednu antologiju 2, Priština, 2003) i u antologiju albanske poezije na rumunskom Ardian-Kristijana Kučuka *Un alfabet al poeziei albaneze* (*Alfabet albanske poezije*, Bukurešt, 2003).

IZ PRIŠTINE, S LJUBAVLJU
Nova albanska književnost Kosova

Priredila redakcija časopisa za kulturu MM
Jeton Neziraj, Škeljzen Malići,
Anton Berišaj, Fadilj Bajraj

Prevod
Škeljzen Malići, Nailje Maljaj Imami,
Fadilj Bajraj

Izdavač
Algoritam Media
Beograd, Bulevar Mihajla Pupina 10 Z/IV

Urednici
Miloš Živanović, Saša Ilić,
Tomislav Marković, Saša Ćirić

Edicija
TonB, knjiga 4

Za izdavača
Branko Šoštarić, direktor
Bratislav Matović, izvršni direktor

Redaktura
Redakcija Betona

Lektura i korektura
Marija Mandić

Dizajn i prelom
Metaklinika

Ilustracije
Driton Seljmani

Štampa
Elvod-print, Lazarevac

Tiraž
1000

Beograd, 2011

CIP zapis je dostupan u elektronskom katalogu
Narodne biblioteke Srbije: COBISS.SR–ID 182127628

ISBN 978-86-6123-015-8